

ZBIGNIEW MACHOŃ

KSIĄŻĘ BOLKO I SUROWY

KSIĄŻĘ
BOLKO I SUROWY

1. Pieczęć pieszego Bolka I Surowego z 1298 roku.

ZBIGNIEW MACHOŃ

KSIĄŻĘ
BOLKO I SUROWY

WYDANIE DRUGIE
POPRAWIONE I UZUPEŁNIONE

WYDAWCA: MARIAN GABROWSKI
POLKOWICE 2023

Copyright © by Zbigniew Machoń, 2023
zbigniewmachon@interia.pl

Wydawca:

Marian Gabrowski
mariangabrowski@gmail.com

Projekt okładki i skład:

Marian Gabrowski

Na okładce:

Strona I: nagrobek Bolka I Surowego w Krzeszowie, rekonstrukcja barwna oryginału. Źródło: Hermann Luchs, *Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters*, Eduard Trewendt, Breslau 1872.

Strona IV: tarcza z herbem piastowskim umieszczona na krzeszowskim sarkofagu księcia Bolka I. Fotografia: Marian Gabrowski, 2008.

ISBN 978-83-963034-7-9

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	7
1. Książę Bolko I Surowy.....	9
2. Warownie księcia Bolka I Surowego.....	13
2.1. Bardo.....	18
2.2. Biała Nyska.....	20
2.3. Bolesławiec.....	21
2.4. Bolków.....	24
2.5. Chałupki.....	28
2.6. Zamek Cisy.....	30
2.7. Chocianów.....	33
2.8. Chojnów.....	37
2.9. Dzierżoniów.....	40
2.10. Grodków.....	42
2.11. Zamek Grodno.....	43
2.12. Jawor.....	47
2.13. Jelenia Góra.....	50
2.14. Kamienna Góra.....	53
2.15. Kąty Wrocławskie.....	56
2.16. Kliczków.....	59
2.17. Zamek Książ.....	61
2.18. Legnica.....	64
2.19. Lubawka.....	67
2.20. Lwówek Śląski.....	68
2.21. Mieroszów.....	71
2.22. Niemcza.....	72
2.23. Zamek Nowy Dwór.....	74
2.24. Zamek Radosno.....	76
2.25. Zamek Rogowiec.....	78
2.26. Zamek Stary Książ.....	80
2.27. Strzegom.....	82
2.28. Strzelin.....	85
2.29. Świdnica.....	87
2.30. Świerzawa.....	89
2.31. Ząbkowice.....	91
2.32. Ziębice.....	93
3. Publikacje.....	95
3.1. J. Ciurlok – Władcy najlepsi z najlepszych.....	95
3.2. J. M. Gruzla – Podłoże polityczne.....	98
3.3. K. Jasiński – Bolko.....	103
3.4. R. Grodecki – Przywileje księcia Bolka I Surowego.....	105
3.5. R. Grodecki – Przywileje Żydów.....	110
3.6. W. Paperniak – Krzeszów.....	112
3.7. H. Dziurla – Krzeszów.....	120
3.8. Mauzoleum.....	124

3.9. T. Jurek – Rycerze świadkowie dokumentów.....	125
3.10. Pieczęcie książęce.....	128
3.11. E. Psyk – Dokumenty księcia Bolka I.....	130
3.12. Pozyskanie Chełmska Śląskiego (dokument Waclawa króla Czech).....	134
3.13. M. Boniecki – Kilka zdań o naszym księciu.....	135
3.14. J. Czachorowski – Bolko I Surowy założyciel Strzelina.....	138
3.15. Jak Bolko I Surowy wrócił do Świerzawy.....	141
3.16. R. Sachs – Bolko redivivus.....	143
3.17. B. Sebzda, E. Kłoda – Barokowy cykl portretów.....	150
3.18. S. Kotek – Książę Bolko I Surowy (1252/56-1301).....	152
3.19. S. Nowotny – Zarys historii księstwa.....	156
3.20. Z. Bereszyński – Unikatowe słupy graniczne.....	158
3.21. R. Grodecki – Dzieje polityczne Śląska.....	164
3.22. J. Dąbrowski – Dzieje polityczne Śląska.....	165
3.23. W. Mądry – Drugi syn Bolesława Rogatki.....	170
3.24. M. Cetwiński – Energiczny książę.....	173
3.25. M. Cetwiński – Zawiłości nie tylko polityczne.....	174
3.26. T. Jurek – Goście znaleźli się pod kluczem.....	176
3.27. T. Silnicki – Spór z biskupem wrocławskim.....	177
3.28. J. Mycielski – Książęca tumba.....	179
3.29. J. Rybotycki – Książę Bolko I.....	180
3.30. B. H. Krupa – Czyj jest Bolko?.....	182
3.31. W. Patschovsky – Legendy kamiennogórskie.....	185
3.32. M. Kokocińska – Kancelaria Bolka I.....	188
3.33. K. Stronczyński – Bolko I Surowy (severus).....	192
3.34. M. Zlat – Ziębice.....	197
3.35. R. Kiersnowski – Kronikarskie niedyskrecje.....	198
4. Upamiętnienie osoby księcia.....	199
4.1. Ulice.....	199
4.2. Szkoły.....	200
4.3. Pomnik księcia w Świerzawie.....	201
4.4. Pomnik księcia w Strzelinie.....	202
4.5. Posąg Bolka I Surowego w Świdnicy.....	203
4.6. Płyta pamiątkowa w Strzegomiu.....	204
4.7. Replika głowy księcia w Kamiennej Górze.....	205
4.8. Zniszczone wizerunki książęce.....	206
4.9. Obrazy księcia.....	207
4.10. Płaskorzeźba z krzeszowskiego kościoła.....	211
4.11. Rycina.....	212
4.12. Okolicznościowy datownik.....	213
4.13. Książęce monety.....	213
4.14. Etykieta.....	214
4.15. Książęcy orszak.....	215
4.16. Rysunek płyty nagrobnej księcia.....	216
4.17. Oryginalna karta pocztowa.....	217
4.18. Mauzoleum Piastów w Krzeszowie.....	218
Bibliografia.....	223

Wstęp

Książę Bolko I zwany Surowy, Wielki, Srogi, Chwalebny oraz Waleczny, był założycielem świdnicko-jaworsko-ziębickiej linii Piastów. Sprawował następujące godności władcze: książę jaworski (od 1278 do 9 listopada 1301), książę lwówecki (od 1278 do 1281 i od 1286 do 9 listopada 1301), książę świdnicki (od 1291 do 9 listopada 1301), opiekun księstwa wrocławskiego i legnickiego (od 1291 do 9 listopada 1301). Tytułował się jako: Bolko – książę Śląska, Bolko – książę Śląska i pan Księza, Bolko – książę Śląska i pan Księza opiekun ziemi wrocławskiej, Bolko – pan Jawora, Bolko – pan Lwówka Śląskiego, Bolko – pan Księza.

Powyzsze przydomki jednoznacznie wskazują na cechy charakteru księcia, determinujące sposób władania znaczną częścią ziem śląskich. Przede wszystkim dążył do obrony suwerenności swojego kraju, wykorzystując do tego celu atuty lokalizacyjne, gospodarcze i społeczne. Zapoczątkował innowacyjną politykę ekonomiczną, poprzez ścisłe ewidencjonowanie dochodów miast, co w konsekwencji umożliwiło egzekwowanie środków w formie podatków na działalność książęcą.

Książę prowadził również doskonałą politykę zagraniczną, umiejętnie i skutecznie stosując różnorodne formy dyplomacji. Przykładem może być uzyskana opieka papieża Bonifacego VIII w celu obrony przed agresywną działalnością króla Czech Wacława II oraz ponowne uznanie się za lennika papieża 21 marca 1299 roku

Wyróżniał się książę jako władca ambitny, bezkompromisowy w zależności od sytuacji, dbający o zachowanie swojego dziedzictwa, które starał się w miarę możliwości powiększać. Jako nietuzinkowy strateg i dobry gospodarz doprowadził do umocnienia i konsolidacji tej części Śląska w opozycji do Czech.

Osoba księcia Bolka I Surowego, jednego z najwybitniejszych śląskich władców, pomimo uznania jakim cieszy się wśród naukowców i publicystów, nie znalazła do tej pory kompleksowego opracowania na swój temat. Owszem, możemy znaleźć wzmianki o księciu w bardzo wielu publikacjach, ale zazwyczaj stanowią one tylko uzupełnienie do nadzawanego tematu.

Niniejsze opracowanie jest przede wszystkim próbą zebrania dostępnych dla autora źródeł pisemnych oraz ikonografii, dotyczących księcia. Ważną inspiracją do powstania tej pracy jest również fakt, iż Bolko I Surowy był budowniczym chocianowskiego zamku, który dał początek mojej rodzinnej miejscowości.

Osoba księcia będącego, jak powyżej stwierdzono, jednym z najważniejszych i zarazem najwybitniejszych władców w historii Śląska, powinna być przedmiotem szerszej przedstawiana we wszelkiego rodzaju publikatorach.

Bardzo serdecznie dziękuję wszystkim osobom, które pomogły mi w powstaniu tego opracowania. Szczególne podziękowania kieruję do: Pani dr Ewy Psyk, Pana dr. Zbigniewa Bereszyńskiego, Pana Jarosława Mariusza Gruzli, Pana Witolda Papierniaka oraz Pani Beaty Sebzdy. Panu Marianowi Gabrowskiemu dziękuję za zgodę na publikację fragmentów jego prac oraz za cenne wskazówki i pomoc merytoryczną.

Za udzielenie zgody na publikację fragmentów swoich prac dziękuję również: Panu Jerzemu Ciurlokowi, Panu prof. Markowi Cetwińskiemu, Panu Januszowi Czachorowskiemu, Panu prof. Tomaszowi Jurkowi, Pani Emilii Kłodzie, Panu Stanisławowi Kotelko, Panu Bogdanowi Henrykowi Krupie, Panu dr. Wojciechowi Mądremu, Panu Sobiesławowi Nowotnemu, Panu Janowi Rybotyckiemu, Panu Rainerowi Sachsowi, Panu Eugeniuszowi Salwachowi, Pani Julii Szuleckiej, Panu Stanisławowi Starekowi oraz Pani Magdalenie Kokocińskiej; natomiast Panu Piotrowi Jochymkowi, Panu Jackowi Adamskiemu, Pani Danucie Bator i Panu Jerzemu Staszcakowi za udostępnienie fotografii, Panu Wiesławowi Długoszowi za zgodę na wykorzystanie ikonografii z jego strony internetowej¹, natomiast Muzeum Dawnego Kupiectwa w Świdnicy dziękuję za udostępnienie archiwaliów.

Zachęcając do lektury, uprzejmie proszę o ewentualne uwagi na temat zarówno niniejszej publikacji, jak i historii Śląska.

Zapraszam również na stronę internetową www.cosanow.pl opisującą historię Chocianowa, którą prowadzę wspólnie z moim synem Grzegorzem.

Zbigniew Machoń
zbigniewmachon@interia.pl

---

1 www.dokumentyślaska.pl

1. Książę Bolko I Surowy

Bolko I Surowy urodzony około 1252-56 roku, syn Bolesława II Rogatki księcia śląskiego i Jadwigi, córki hrabiego Anhalt, wnuk Henryka II Pobożnego i prawnuk św. Jadwigi Śląskiej był jednym z najskuteczniejszych zarówno politycznie jak i gospodarczo Piastów śląskich.

Po śmierci ojca w 1278 roku otrzymał wspólnie z młodszym bratem Bernardem księstwo jaworskie, którym rządził do 1281 roku, kiedy to nastąpił nowy podział dzielnicy i wydzielenie Bernardowi Lwówka Śląskiego. 4 października 1284 roku w Berlinie poślubił margrabiankę brandenburską Beatrycze, córkę Ottona V Długiego z dynastii Askańskiej. Po śmierci Bernarda Zwinnego księcia lwóweckiego (zmarł bezpotomnie) całość tegoż księstwa została przejęta przez Bolka I co spowodowało iż jego państwo wzrosło dwukrotnie.

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych Bolko I obawiając się zagrożenia ze strony coraz bardziej potężnego Henryka IV Probusa zaczął zbliżać się do Wacława II. Jednak skuteczna polityka prowadzona przez Bolka nie doprowadziła do uzależnienia się od Pragi.

Po niespodziewanej bezpotomnej śmierci w czerwcu 1290 roku Henryka IV Probusa nowym dziedzicem księstwa wrocławskiego wbrew testamencowi został brat Bolka Henryk V Brzuchaty. Prawowity spadkobierca Probusa Henryk III Głogowczyk nie zamierzał jednak ustąpić. Bolko zdecydował się pomóc swojemu bratu jednak dopiero po otrzymaniu Świdnicy, Ząbkowic, Ziębic i Strzelina wysłał oddziały do Wrocławia i Legnicy.

Stosunki z sąsiednimi Czechami znacznie pogorszyły się w latach dwieście dziesiątych; prawdopodobnie chodziło o opór księcia jaworsko-świdnickiego przed zhołdowaniem. W tym czasie Bolko rozpoczął intensywną fortyfikację swego księstwa – budując zamki m. in. w Świdnicy, Wleniu, Strzegomiu i Kamiennej Górze. W 1294 roku nastąpiła nieudana próba przejęcia przez Bolka kontroli nad kasztelanią nysko-otmuchowską. Zaniepokojony polityką Bolka Wacław II na początku 1295 roku wypowiedział mu wojnę. Wojska czeskie wtargnęły na tereny księstwa jaworsko-świdnickiego jednak zostały skutecznie zatrzymane m. in. z powodu doskonałych fortyfikacji budowanych przez Bolka.

Po śmierci – początek 1296 roku – Henryka V Brzuchatego opiekunem jego trzech małoletnich synów został właśnie Bolko I jako najbliższy krewny. Tuż przed śmiercią Henryka Bolko wymusił na nim dodatkowo jeszcze oddanie grodu Sobótka. Po przejęciu władzy w księstwach zmarłego brata Bolko musiał złamać opór możnych wrocławskich, którzy byli przeciwni jego twardym rządom.

Jednocześnie doszło do wojny z Henrykiem III Głogowczykiem. Tym razem również sukces Bolka był całkowity. Nie tylko odparł najazd ale również odebrał mu Chojnów i Bolesławiec. Ostateczna ugoda nastąpiła w marcu 1297 roku na zjeździe dzielnicowym w Zwanowicach.

Podczas swojego panowania na Śląsku uporządkował finanse księstwa, dbał o rozwój miast, nadając im liczne przywileje, wzniósł zamki obronne m. in. w Bolesławcu, Wleniu, Jeleniej Górze, Kamiennej Górze, Chocianowie, Środzie, Ziębicach, Niemczy, Nysie, Grodkowie, Paczkowie. Nie żałował pieniędzy na fundacje kościelne.

W ostatnich latach życia umocnił jeszcze bardziej swoją pozycję najpotężniejszego księcia śląskiego.

Książę zmarł 9 listopada 1301 roku. Został pochowany w klasztorze cystersów w Krzeszowie, gdzie do dziś zachował się jego nagrobek.

Najstarszym dzieckiem księcia Bolka I była Judyta, urodzona ok. 1285 roku. Została wydana za mąż za księcia Dolnej Bawarii Stefana Wittelsbacha. Zmarła 15 września 1320 roku i została pochowana w klasztorze Seligenthal koło Landshutu.

Pierworodny syn księcia miał również na imię Bolko; urodził się między 1285 a 1290 rokiem. Zmarł młodo prawdopodobnie 30 stycznia 1300 roku.

Drugim synem był Bernard Stateczny, który po ojcu objął tron książęcy. Urodził się około 1288-91 roku. Jego żoną była córka Władysława Łokietka Kunegunda. Z tego związku urodziło się siedmioro dzieci w tym Bolko II Mały (pochowany razem z dziadkiem Bolkiem I w Krzeszowie) znany ze swojej wierności dla Polski o którym Jan Długosz w Rocznikach napisał: „Stali i niezachwiany w wierności dla Polski, bo kiedy wszyscy inni książęta śląscy poodrywali się od Królestwa Polskiego i przyjęli jarzmo czeskie, on sam pozostał tylko wiernym królowi polskiemu i królestwu, uważając to za głupotę i szaleństwo, żeby własnych porzucić, a przedkładać raczej czeskich królów” [...]

Beatrycze to druga córka księcia Bolka I. Urodziła się około 1286-95 roku. Została oddana do klasztoru klarysek w Strzelinie a następnie zabrana stamtąd przez braci Bernarda i Henryka i oddana za mąż Ludwikowi Bawarskiemu. Wraz ze swoim małżonkiem została koronowana na królową niemiecką i rzymską 25 listopada 1314 roku w Akwizgranie. Zmarła 25 sierpnia 1322 roku i została pochowana w kościele mariackim w Monachium.

Henryk. Trzeci syn księcia Bolka I urodził się około 1292-96 roku. Od 2 lutego 1312 roku samodzielnie władał księstwem jaworskim wydzielonym mu przez brata Bernarda. W 1316 roku ożenił się z Agnieszką, córką króla czeskiego Wacława II. Księżna zmarła przed 1337 rokiem nie dając Henrykowi żadnych dzieci, sam książę nie ożenił się po raz drugi. Zmarł między

6 marca a 15 maja 1346 roku. Pochowany został w Krzeszowie, jednak nie zachował się tam jego nagrobek.

Bolko II Ziębicki – najmłodszy syn Bolka I, urodził się około 1300-1301 roku. W 1322 roku ożenił się z wdową po węgierskim magnacie hrabim Mateuszem z Trenczyna – Gutą. Z tego małżeństwa urodził się syn Mikołaj oraz córka Magdalena. Księże zmarł w Ziębicach 11 czerwca 1341 roku, a jego żona 2 maja 1342 roku. Oboje zostali pochowani w kościele cystersów w Henrykowie.

Anna – najmłodsza córka księcia Bolka I urodziła się około 1301-1302 roku. Po zabraniu z klasztoru klarysek w Strzelinie Beatrycze, bracia Bernard i Henryk oddali tam w zamian właśnie Annę, która została opatką klasztoru. Datę jej śmierci określa się na około 1332-1334 rok².

---

2 Zbigniew Machoń, *Władcy chocianowskiego zamku i pałacu*, Chocianów 2008.

2. Warownie księcia Bolka I Surowego

W 1291 roku książę legnicki Henryk V (brat Bolka I) zmuszony został do oddania Henrykowi III Głogowskiemu zagarnięte jeszcze przez Henryka IV Probusa Ścinawę, Chojnów i Bolesławiec a ponadto na prawym brzegu Odry Uraz, Sądowej, Milicz, Trzebnicę i Syców panujące nad drogą do Kalisza.

Pozbawiony pomocy Henryk V został zagrożony przez króla czeskiego. Musiał zatem szukać pomocy u swojego brata Bolka I, który za opiekę zażądał grodu na górze Sobótce.

Waclaw król czeski w 1295 roku udał się na wyprawę na Wrocław. Został jednak powstrzymany przez Bolka I Surowego, który ze swoim wojskiem zamknął się w Kamiennej Górze i oświadczył iż siłą powstrzyma pochód króla, a nawet cesarza. W ten oto spektakularny sposób książę wykorzystał jedną ze swych warowni do skutecznej obrony przed wrogiem.

Według J. Dąbrowskiego książę Bolko jako doskonały gospodarz i administrator oraz zrównoważony polityk był potężniejszy od ambitnego Głogowczyka. Wzorowo opiekował się synami swojego brata Henryka V – Bolesławem, Henrykiem i Władysławem.

Głogowczyk starł się zwycięsko z księciem Władysławem Łokietkiem pod Krzywiniem w Wielkopolsce i zawarł z nim ugodę 10 marca 1296 roku.

Sytuację tę wykorzystał książę Bolko I zajmując Chojnów i Bolesławiec. Dzięki mediacjom Waclawa II na jjeździe w Zwanowicach w marcu 1297 roku. Głogowczyk zawarł pokój z księciem jaworskim Bolkiem. Jednakże musiał rzec się wspomnianych miast z okręgami.

Po zajęciu tych miast książę oddał bratankom Chojnów, natomiast Bolesławiec zatrzymał dla siebie, i zaczął umacniać swoje księstwo. Powstał w ten sposób cały system zamków i obwarowań strzegących Śląsk od południa i zachodu.

Mirosław Przyłęcki w artykule „Ewolucja i modernizacja fortyfikacji na Śląsku od XIII do XVII wieku” opisuje budowle obronne na Śląsku na początku XIII wieku:

„Już na początku XIII wieku na Śląsku budowano, czasem uzupełniając stare systemy obronne, nowe formy umocnień – fortyfikacje murowane, których prototypy wywodzą się ze starożytnej Grecji i rzymskiego imperium.

Te – na ziemiach śląskich nowe konstrukcje – wznoszone są z kamienia lub znanej już od 3 kwietnia XII wieku cegły (budowle cysterskie z 1175 roku

w Lubiążu). Pierwszą znaną fortyfikacją całkowicie murowaną na Śląsku jest zespół obronny legnickiego palladium wzniesiony (choć zapewne nie w całości) w 1/4 XIII wieku przez wielkiego budowniczego i reformatora – księcia Henryka I Brodatego, pretendenta do tronu ponownie jedno- czonych dzielnic Królestwa Polskiego. Dało to początek średniowiecznym – kontynuowanym zwłaszcza po legnickiej klęsce w 1241 roku – modernizacjom i przebudowom fortyfikacji już istniejących (np. w Grodżcu, Wrocławiu, Opolu, Kłodzku).

Powstały murowane zamki, rycerskie siedziby mieszkalne, inkastelowane [nadanie charakteru obronnego – dop. Z. M.] kościoły, obronne zespoły arsenaliów czy wreszcie bardzo liczne miasta warowne, otoczone ceglanyimi, kamiennymi lub ceglano-kamiennymi murami obronnymi z czatowniami, wieżami (basztami) obronnymi itp. [...]

Obok muru obronnego – nierzadko połączonego z fosą, palisadą czy wałem ziemnym – obronność miasta niejednokrotnie podnosiło istnienie grodu-zamku w obrębie murów miejskich, bądź w ich bezpośrednim pobliżu. Liczba takich obiektów na Śląsku przekraczała 50. Ponadto w tym czasie istniało ponad 100 zamków z miastami niewarownymi.”

Na obszarze Dolnego Śląska istnieją 63 miasta, które posiadają lub posiadały średniowieczne mury obronne [...]³.

Bohdan Guerquin w książce „Zamki Śląskie” z kolei określa system obronny stworzony przez Bolka I Surowego:

„Na Śląsku w drugiej połowie XIII wieku i na początku XIV wieku da się wyraźnie stwierdzić powstanie wielu zamków murowanych, będących przykładem wzmożonej działalności budowlanej książąt śląskich.

Najlepszym może przykładem tej działalności będą rzady Bolka świdnicko-jaworskiego, który również, jako opiekun małoletnich synów swego brata Henryka V, na terenie swych księstw i na obszarze dzielnicy wrocławskiej wybudował nowe fortyfikacje z wyraźnym celem obrony granic. Byłby to więc pierwszy przykład tworzenia systemu obronnego, obejmującego cały południowy i zachodni Śląsk Dolny. Ta jego działalność budowlana przetrwała bardzo długo w tradycji Śląska tak, że w niektórych wypadkach zostały złączone z jego imieniem również zamki nie przez niego budowane. Nie pomniejsza to bynajmniej znaczenia tego wielkiego przedsięwzięcia. Można wymienić szereg zamków budowanych prawie na pewno przez niego. Od południa, od strony czeskiej na Pogórzu Sudeckim powstaje wiele zamków, mających na celu z jednej strony obronę świeżo zaludnionych

---

³ M. Przyłęcki, *Ewolucja i modernizacja fortyfikacji na Śląsku od XIII do XVII wieku*, Ochrona Zabytków, 46/4 (183)/1993, s. 295-304.

terenów, z drugiej zaś strony obronę przejść dostępnych poprzez masyw Sudetów.

Tak więc doliny jeleniogórskiej miał bronić zamek zbudowany na wysokiej górze [obecna nazwa Wzgórze Krzywoustego – dop. Z. M], nad Bobrem, w pobliżu założonego miasta [Jelenia Góra – dop. Z. M.].

Od strony przejścia kamiennogórskiego stanął zamek w Kamiennej Górze i być może ufortyfikowana Lubawka.

Od strony ziemi kłodzkiej, będącej w posiadaniu Korony Czeskiej, i dla obrony przełęczy bardzkiej zostały zbudowane zamki: w Książu, być może w Cisowie, w Zagórzu, Ząbkowicach, Radośnie, Rogowcu, Dzierżoniowie, Kątach, Niemczy, Świdnicy.

Wbrew interesom biskupa wrocławskiego, będącego właściwie udzielnym księciem, buduje Bolko zamki w Paczkowie, Grodkowie, Bialej koło Nysy, w Kłaczynie i na terenie obecnej CSR [Czesko Słowacka Republika – dop. Z. M.] w Kaltensteinie (Kałczynie) i Edelsteinie.

Od zachodu, dla obrony dzielnic jemu podległych, buduje książe nad Bobrem, na północ od Jeleniej Góry, zamek we Wleniu, na miejscu dawnego grodu, występującego, jak to podane, w 1155 r. Dalej w Bolesławcu, Chojnowie, Chocianowie.

Zamki, które stanęły na właściwym Podgórzu były budowane przeważnie od nowa, na nowym miejscu. Na środkowych ziemiach Śląska, gdzie było dawne osadnictwo lub istniały dawne grody, nowe zamki zostają zbudowane na ich miejscu. Niemniej możemy zaobserwować interesujący fakt zmiany miejsca, a więc opuszczenia starych grodów i przenoszenia nie tylko punktów obronnych, ale i całych osiedli na nowe miejsca. Przykładem będzie tu zamek w Bolkowie wzniesiony w latach 1276-1277, na wysokiej górze położonej nad Nysą Szaloną i oddalonej o 2 kilometry od starego grodu kasztelańskiego w Świnach. Pod zamkiem powstaje miasto, a stare Świnie prawdopodobnie przechodzą w ręce feuła, do rdzennie śląskiego rodu Świnków. Podobne jest założenie Świdnicy; pozostaje stary gród zwanego dziś Grodziskiem, położony na północ od Dzierżoniowa.

Ta niezwykła w swojej inwencji i wyraźnie występującej planowości działalność Bolka doprowadziła ostatecznie do powstania jednolitego systemu obrony granic śląskich. Być może, była ona wzorem dla podobnej, ale późniejszej o kilkadziesiąt lat działalności Kazimierza Wielkiego. Istnienie pasa obrony na Śląsku dawało najlepsze podstawy długiego utrzymywania niezależności politycznej Księstwa świdnicko-jaworskiego, które niejednokrotnie uniemożliwiło zrealizowanie zaborczych planów Luksemburgów śląskich⁴.

---

4 B. Guerquin, *Zamki śląskie*, Warszawa 1957, s. 19-20.

Natomiast Jan Dąbrowski jako współautor monumentalnego dzieła „Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400” nazwał system warowny za czasów Bolka I „Koroną niezawisłości Śląska w postaci systemu twierdz i obwarowań”.

„Dadzą się wykazać następujące ważniejsze warownie od strony zachodu: nad Kliczków nad Kwisą zbudowany przez Bolka po roku 1297, Bolesławiec nad Bobrem, Wleń, Jelenia Góra.

Dalej w stronę przełęczy Kamiennogórskiej i wiodącego przez nią przejścia do Czech: Kamienna Góra i założona wówczas, choć wątpliwie czy obwarowana Lubawka.

Wyjście z korespondującą z tą przełęczą doliną Kaczawy zamkijały Legnica i Chojnów, a dostęp do niej od strony Głogowa bronił zbudowany przez Bolka po roku 1297 Chocianów.

Podobnie obstawione były przejścia do tej przełęczy w stronę Wrocławia: Bolków wzniesiony obok starego grodu Świny, Strzegom i Środa Śląska.

Drogi wiodące do Wrocławia od zachodu strzeżone były przez Rogowiec, Świdnicę i Kąty Wrocławskie, od Kłodzka i Przełęczy Bardzkiej przez Ząbkowice i posiadający mury obronne Dzierżoniów oraz Niemczę. W Dolinie Oławy strzegły drogi do Wrocławia były strzeżone przez Ziębice i Strzelin.

Na drodze do obwarowanego przez Bolka I Brzegu zbudował książę wbrew woli biskupa wrocławskiego nad południowymi dopływami Nysy Kaltenstein, Edelstein (obecnie Czechy) i Białą, mający zastąpić zburzony przez Otmuchów. Książę umocnił również Nysę, Grodków i Paczków.

Chociaż nie wszystkie wymienione warownie były dziełem Bolka, tradycja późniejsza przypisywała mu budowę licznych jeszcze grodów i obwarowanych miast”⁵.

Z kolei na stronie internetowej I Liceum Ogólnokształcącego im. Księcia Bolka I w Jaworze w zakładce „patron szkoły” znajdujemy taki oto opis konsepcji obronnej księstwa:

„Bolko był również zatroskany o bezpieczeństwo kraju. Wzdłuż granicy rozcierającej się od Leśnej do Otmuchowa i liczącej około 150 km, wzniósł i rozbudował kilkanaście zamków, tworząc świetnie rozbudowany system obronny. Zamki w Leśnej, Gryfowie i Wleniu zabezpieczały doliny Kwisy i Bobru. Jelenia Góra, Kamienna Góra, Lubawka i Chełmsko Śląskie rygływały Przełęcz Lubawską i dolinę Bobru. Zamek w Bolkowie zbudowany około 1277 r. przez Henryka i rozbudowany przez Bolka, bronił szlaków w dolinie Nysy Szalonej. Mieroszów osłaniał dolinę Górnego Ścinawki a Zagórze, Radosna i Rogowiec – dolinę Bystrzycy. Od strony Kotliny

5 J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402*, [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, tom I, Kraków 2013, s. 341-342.

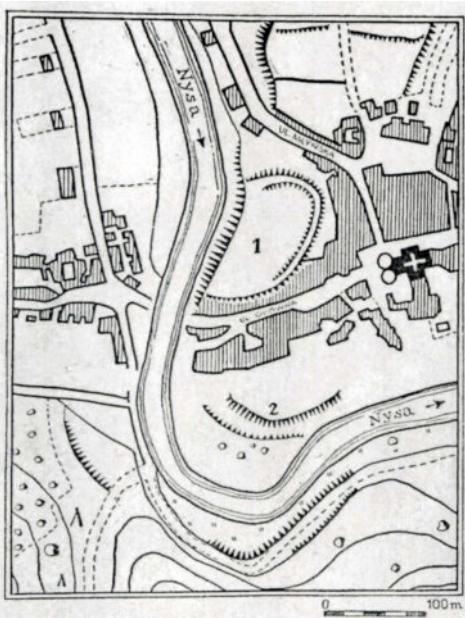
Kłodzkiej, którą władali Czesi, strzegły państwa Bolka ufortyfikowane miasta i zamki w Dzierżoniowie, Niemczy, Ząbkowicach i Ziębicach. Bolko zajął zamek w Paczkowie, rozbudował Otmuchów i wybudował od podstaw zamek w Białej koło Nysy. Stało się to przyczyną sporu księcia z biskupem wrocławskim. Bolko przegrał ten konflikt. Książ zbudowano z inicjatywy Bolka w latach 1288-1292. W miejsce dawnego grodu, wzniesiono warownię kamienną, która od 1292 r. stała się siedzibą dworu książęcego. Książ razem z zamkiem Cisy, zabezpieczała szlaki wiodące przez przełęcze Góra Kamiennych i Wałbrzyskich. Granica zachodnia księstwa jaworskiego biegła wzdłuż Kwisy, nad którą Bolko wraz z bratem Bernardem wznieśli zamki w Kliczkowie, Gościszowie i Leśnej. System warowni na rubieżach zachodnich uzupełniały zamki nad Bobrem, m. in. we Wleniu i w Bolesławcu [...]"⁶.

2.1. Bardo

Miasto w powiecie ząbkowickim w województwie dolnośląskim, liczące około 2 800 mieszkańców, położone w Górzach Bardzkich nad rzeką Nysą Kłodzką.

Najstarsza wzmianka historyczna o grodzie Bardo zawarta jest w kronice Kosmasa i dotyczy 1096 roku. Na przełomie XI i XII wieku gród w Bardzie był terenem zaciętych walk polsko-czeskich⁷. Znanymi kasztelanami bardzkimi byli Sobiesław (1203) oraz Bogusław Jarosławowic (1261). Książę Bolko I Surowy w 1301 roku sprzedał dobra bardzkie znajdujące się na terenie założenia obronnego, zakonowi kanoników regularnych w Kamieńcu Ząbkowickim. Poza tym księży nadał im prawo budowy sześciu kramów.

Według J. Łodowskiego gród w Bardzie to najprawdopodobniej grodzisko nr 1 na poniższym rysunku – tzw. grodzisko kasztelańskie. Przemawiają za tym – doskonałe położenie strategiczne, walory obronne, wysokie skaliste położenie, monumentalne wały i zgodność chronologiczna źródeł archeologicznych z pisanyimi⁸.

2. Bardo Śląskie, plan sytuacyjny grodzisk według Władysława Filipowickiego. Numerem 1 oznaczono Grodzisko kasztelańskie, numerem 2 wcześnieśredniowieczne grodzisko w kolanie rzeki Nysa Kłodzka.

⁷ Kosmasová kronika česká, księga III, s. 146.

⁸ J. Łodowski, Z badań Barda Śląskiego w 1962 r., [w:] Sprawozdania Archeologiczne, tom 16/1964, s. 254-259.

3. Bardo widok od zachodu, miedzioryt z połowy XVII w., rys. C. Vetter, ryt. W. Kilian.

4. Bardo widok miasta w połowie XVIII wieku na rycinie F. B. Wernhera.

2.2. Biała Nyska

Wieś położona w gminie i powiecie Nysa, województwo opolskie, nad rzeką Białą Głuchołaską.

Jeden z zapisów tzw. testamentu księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa nadawał biskupowi wrocławskiemu uprawnienia książęce w kasztelanii nysko-otmuchowskiej. Tenże przywilej z 1290 roku, po śmierci Henryka, spowodował ostry spór pomiędzy Bolkiem I Surowym a biskupem Janem III Romką.

Książę negował ważność przywileju z 1290 roku. Jednocześnie obrona terytorium księstwa świdnicko-jaworskiego oraz księstw wrocławskiego i legnickiego (Bolko I rzadził tym księstwami jako opiekun dzieci swojego brata Henryka V) wymagała wzmacnienia wzduż granicy z Czechami. W tym przypadku oznaczało to wydłużenie linii obronnej w głąb terytorium nysko-otmuchowskiego.

Nie pytając o zgodę biskupa księży Bolko I Surowy między innymi w roku 1292 rozpoczął budowę kamiennego zamku w Biały Nyskiej.

Jednakże sąd biskupa krakowskiego Jana Muskaty w wydanym wyroku 13 kwietnia 1296 r. zadecydował, iż zamek w Biały Nyskiej należy „przywrócić” do stanu poprzedniego, czyli po prostu zburzyć, co też zostało w tymże samym 1296 r. uczynione.

W XVI wieku na miejscu dawnej warowni wzniesiono nowy zamek.

2.3. Bolesławiec

Miasto powiatowe w województwie dolnośląskim, położone nad rzeką Bóbr, zamieszkałe przez ponad 40 000 ludzi.

„Po lokacji Bolesławca – urządzonego w oparciu o magdeburskie prawo miejskie, zapewne przez księcia Bolesława II Rogatkę, nowo wytyczonego, wzmiarkowanego po raz pierwszy w 1251 r. jako *civitas* – funkcje obronne i administracyjne warowni kaszelańskiej przejął zamek. Został usytuowany przy południowo-zachodnim obrzeżu miasta. Czas jego budowy pozostaje nieznany. Pogląd przypisujący tę inwestycję księciu Bolkowi I świdnickiemu opiera się jedynie na przekonaniu o fortyfikacyjnych ambicjach tego władcę. Możemy tylko domniemywać, że dokument cesarza Karola IV z 1353 r., który wśród warowni księstwa świdnicko-jaworskiego wymienia „Bolesławiec zamek i miasto (*Bunczlowe Hus Und stat*), poświadczają istnienie zamku miejskiego, „weichbildowego”, a nie zamku kaszelańskiego”⁹.

Bolesławiecki zamek został wybudowany najprawdopodobniej w drugiej połowie XIII wieku za rządów Bolka I Surowego; umiejscowiony na obecnym Placu Zamkowym gdzie znajduje się kościół pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. W XVI wieku zamek oddzielono od miasta mostem i bramą.

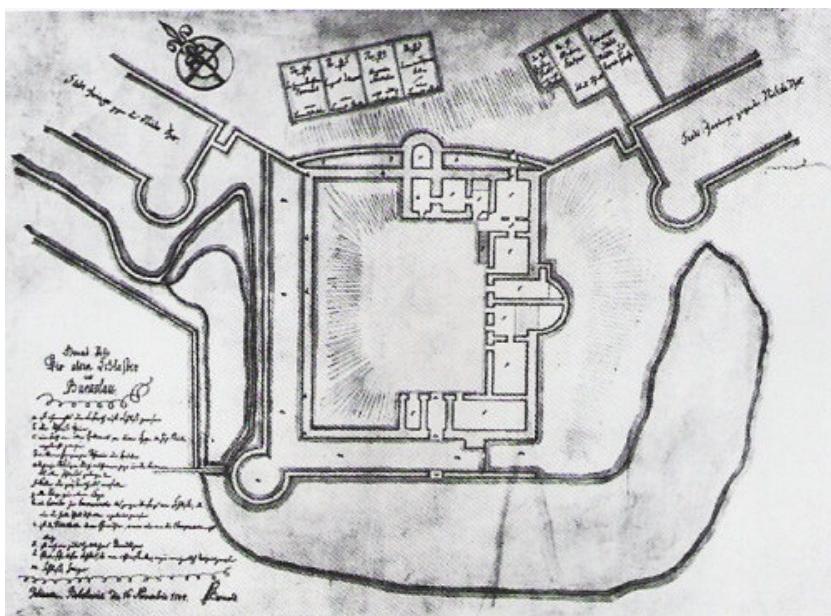
Zamek zniszczyli Szwedzi w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648). W XVIII wieku na miejscu zburzonego zamku wzniesiono świątynię ewangelicką. W 1969 kościół został przekazany dla katolików.

---

⁹ M. Chorowska, T. Dudziak, K. Jaworski, A. Kwaśniewski, *Zamki i dwory obronne w Sudetach, tom II, Księstwo jaworskie*, Wrocław 2009, s. 32-33.

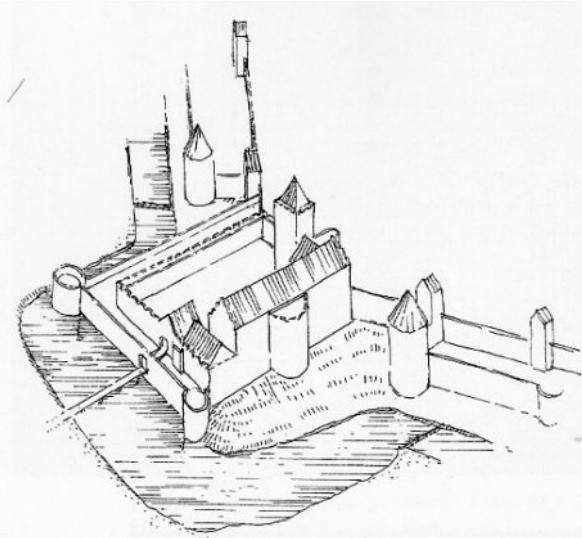

5. Bolesławiec widok miasta w połowie XVIII wieku na rycinie F. B. Wernhera.

6. Ruiny zamku na rysunku N. Bernarda z 1744 roku.

7. Hipotetyczna rekonstrukcja zamku przed 1642 rokiem na podstawie planu N. Bernarda i rysunku Wernhera wg T. Dudziaka i A. Kwaśniewskiego.

8. Kościół pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, gdzie znajdował się zamek oraz fragment murów obronnych. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2016.

2.4. Bolków

Miasto w powiecie jaworskim, województwie dolnośląskim położone nad Nysą Szaloną (prawym dopływem Kaczawy), zamieszkałe przez 5 500 ludzi.

Zamek wznosi się na widocznym w całej okolicy malowniczym wzgórzu, o wysokości około 396 m n.p.m., na terenie miasta Bolkowa. Średniowieczną warownię rozpoczęto budować w drugiej połowie XIII wieku z inicjatywy księcia legnickiego Bolesława II zwanego Rogatką. Natomiast pierwsza wzmianka o zamku pochodzi z 1277 roku; księę legnicki Bolesław III pisze w niej o... *Hain* [*Hain* – Gaj ówczesna nazwa zamku] *castrom nostro*.

Rozpoczętą budowę zamku przez Bolesława II kontynuował jego syn księże Bolko I Surowy. Za jego czasów zamek został otoczony kamiennymi murami obronnymi z systemem bram. Wzniesione zostały również budynki mieszkalne.

Mury tej potężnej warowni posiadają grubość w podziemiach do ponad czterech metrów. Charakterystycznym obiektem jest 25 metrowa wieża dziobowa w kształcie klinu, skierowanego ostrzem w stronę potencjalnego zagrożenia, wzniesiona prawdopodobnie pomiędzy 1286 a 1301 rokiem. Dzięki temu kule armatnie ześlizgiwały się po murze – to jedyne tego typu rozwiązanie budowlane w Polsce.

W latach 1301-1368 za rządów Bernarda świdnickiego a później Bolka II Małego dokonano następne przebudowy. W czasach piastowskich pomimo wielokrotnych prób zamek nigdy nie został zdobyty. Również w 1444 roku zamek obroniono przed oblegającymi go husytami.

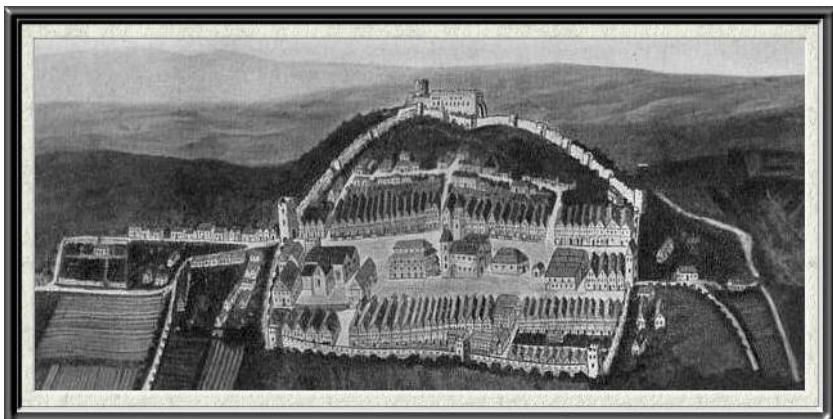
Dopiero w 1463 roku zamek został zdobyty przez króla czeskiego Jerzego z Podiebradów. Z kolei w 1468 roku warownia przeszła w ręce króla Węgier Macieja Korwina. W 1493 roku zamek zdobył księże cieszyński Kazimierz II i przekazał Kazimierzowi Jagiellończykowi, królowi czeskiemu – wnukowi Władysława Jagiełły. Następnie na początku XVI wieku zamek objął w dożywotni posiadanie biskup wrocławski.

Ostateczny kształt zamek uzyskuje w XVI wieku. Powstaje wówczas m.in. nowy budynek mieszkalny; następuje rozbudowa zewnętrznych fortyfikacji oraz dziedzice wewnętrzne wraz systemem murów obronnych i bastei.

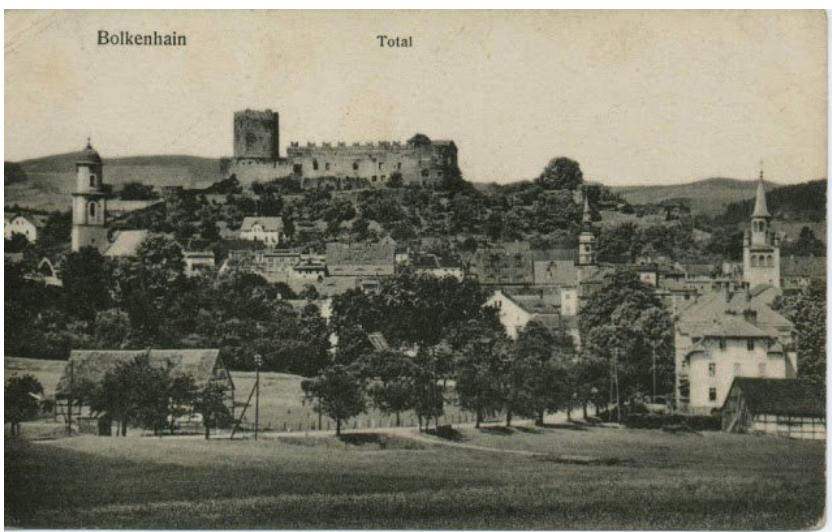
Pod koniec XVI wieku zamek wykupił z rąk biskupa Matthias von Logan, a kilka lat później jego właścicielem została rodzina von Zedlitz.

W 1646 r. podczas wojny trzydziestoletniej zamek stał się lądem Szwedów. W 1703 roku zrujnowana warownia zostaje sprzedana klasztorowi cystersów z Krzeszowa. Zakonnicy dokonali dużej przebudowy, jednak zamek na skutek potężnych burz doznał znaczących uszkodzeń.

W ramach sekularyzacji w czasach pruskich warownia wraz z miastem przeszła w 1810 roku na własność państwa pruskiego. Na początku XX wieku Bolkowskie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami przystąpiło do odbudowy i umacniania ruin zamku.

9. Widok miasta i zamku w Bolkowie 1742 r. z nieznanego obrazu. Źródło: B. Guerquin, *Zamki śląskie*, Warszawa 1957.

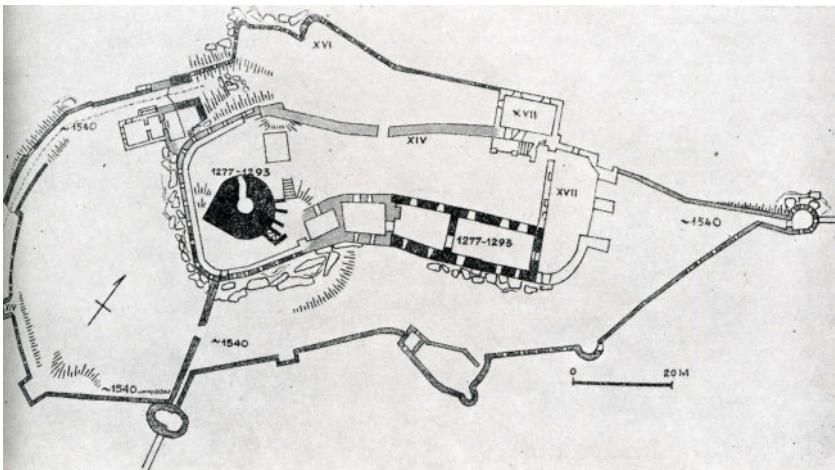
10. Widok na miasto i zamek Bolków. Karta pocztowa z około 1930 roku.

11. Rozwaliska zamku Bolka na Dolnym Śląsku. Źródło: Tygodnik Ilustrowany, Warszawa, 26.08.1882 roku.

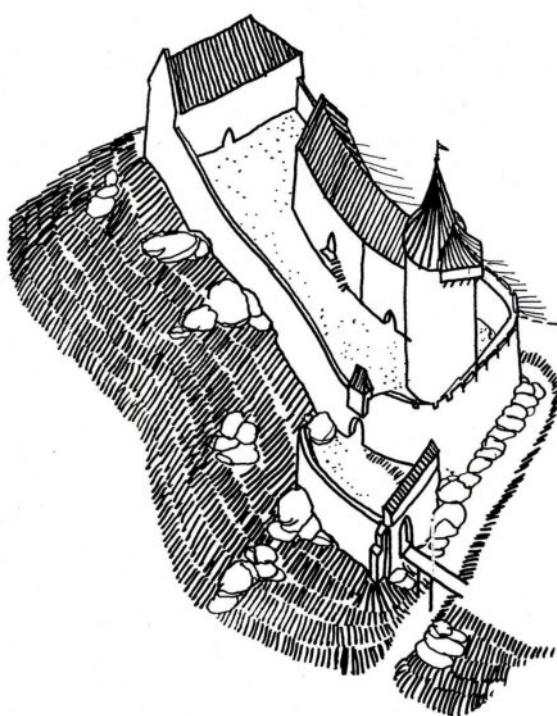

12. Zamek Bolków. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2012.

13. Bolków, plan zamku, 1954 r. Katedra Historii Architektury Politechniki Wrocławskiej.

14. Bolków, plan zamku, 1954 rok.
Katedra Historii Architektury Politechniki Wrocławskiej.

2.5. Chałupki

Miejscowość Chałupki obecnie znajduje się w gminie Kamieniec Ząbkowicki powiat Ząbkowice Śląskie na Dolnym Śląsku.

Zamek w Chałupkach został wzniесiony przez Bolka I Surowego przed 1295 rokiem; pierwsza wzmianka o *Novum castrum* (Nowy zamek) znalazła się w dokumencie z 1295 roku. Zamek przedstawiony jest jako siedziba kasztelana Piotra z *Liebenau* (Lubnów). Zamek w Chałupkach leżał niemal na granicy księstwa jaworsko-świdnickiego i księstwa nyskiego będącego we władaniu biskupa wrocławskiego. Warownia miała bronić wschodniej granicy tego terytorium oraz ochraniać szlak handlowy wzduł Nysy, przez Bardo do Kłodzka.

Dotychczasowe powojenne badania archeologiczne odkryły zaledwie fragmenty muru obwodowego o grubości 2 metrów oraz fundamenty okrągłej wieży. Całość jest otoczona fosą oraz wałem ziemnym zajmującym obszar o wymiarach około 60 na 100 metrów¹⁰.

15. Pozostałości zamku w Chałupkach w 2008 roku. Źródło: E. Salwach, J. Ziemińska, *Grodzisko w Błotnicy*.

---

10 E. Salwach, J. Ziemińska, *Grodzisko w Błotnicy*, http://www.zlotystok.pl/asp/pl_grodzisko.htm

16. Mapa powiatu ząbkowickiego z 1829 roku z zaznaczonym zamkiem w Chałupkach. Niebieskimi kropkami zaznaczona granica księstwa jaworsko-świdnickiego i biskupiego księstwa nyskiego.

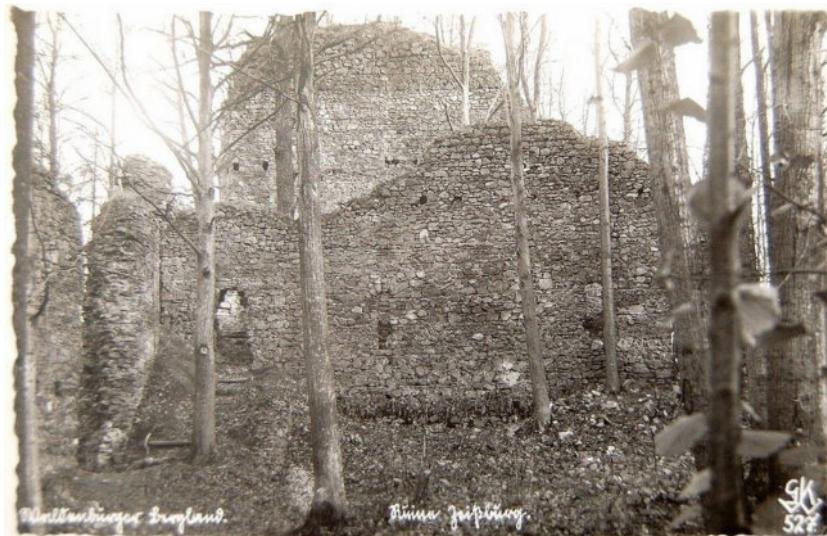

17. Zamek w Chałupkach według ryciny F. B. Wernhera z połowy XVIII wieku.

2.6. Zamek Cisy

Zamek Cisy znajduje się pomiędzy wsiami Struga, Chwaliszów i Cieszków, które położone są około 15 km na północny zachód od Wałbrzycha. Warownia znajduje się na niewielkim skalnym wzgórzu, nad rzeczką Czyżynką. Pierwsza wzmianka o zamku pochodzi z 1242 roku. Jednakże informacja okazała się falsyfikatem dokumentu z 30 grudnia 1242 roku, a sam dokument powstał prawdopodobnie w drugiej połowie XVI wieku¹¹.

Według Guerquina zamek zbudowany był zapewne przez Bolka I, księcia świdnicko-jaworskiego, w końcu wieku XIII, z kamienia na planie czworo-boku z charakterystycznymi skarpami narożnymi, z wejściem prowadzącym przez bramę od zachodu. W narożniku południowo-wschodnim znajdowała się wielka wieża kamienna, na planie koła o średnicy ponad 10 m. W narożu północno-zachodnim zachowały się mury budynku mieszkalnego¹².

18. Ruiny zamku Cisy około 1940 roku.

11 M. Goliński, *Co się stało w 1355 r. w księstwie świdnickim?*, [w:] Studia z historii średniowiecza pod red. M. Golińskiego, Wrocław 2003, s. 153.

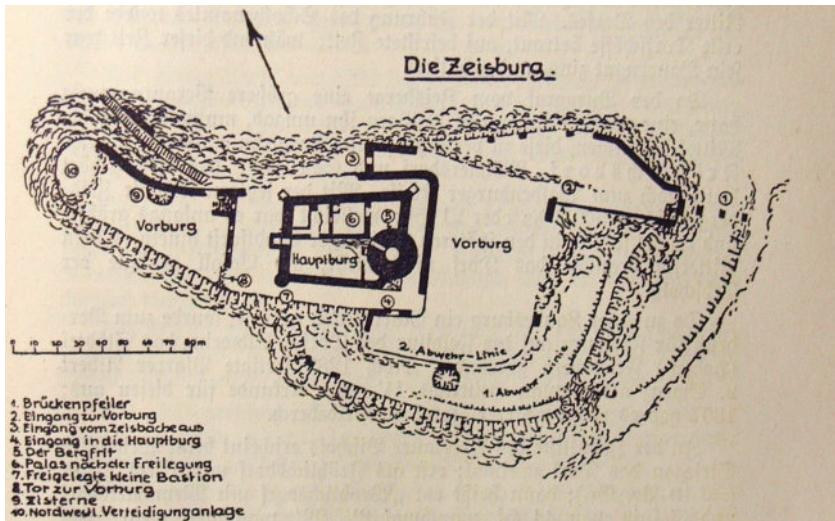
12 B. Guerquin, *Zamki śląskie*, Warszawa 1957, s. 45.

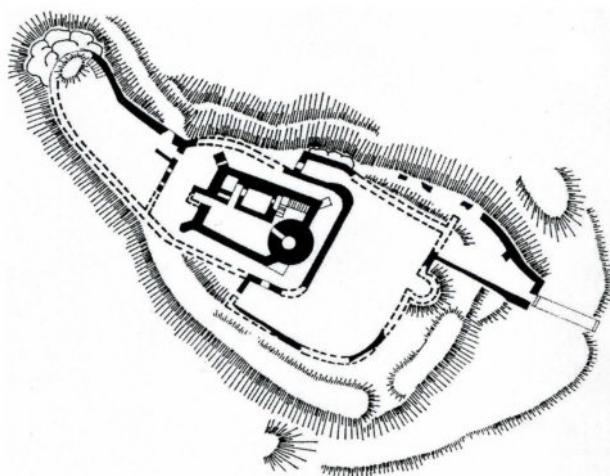
19. Zamek Cisy. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

20. Zamek Cisy. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

21. Plan zamku Cisy według Bremera, 1925 rok.

22. Plan zamku Cisy według Miroslawa Przyleckiego.

2.7. Chocianów

Miasto w powiecie polkowickim, województwo dolnośląskie, 8 300 mieszkańców.

Bolko I Surowy wykorzystując to, że Henryk III głogowski uwikłał się w walkę o spadek po zamordowanym Przemysle II, w tym samym 1296 roku odzyskał część ziem utraconych po 1290 roku odzyskał część ziem utraconych po 1290 roku przez swojego brata Henryka V Grubego, w tym Chojnów i Bolesławiec. Dostępu do księstwa od strony Głogowa miał strzec zamek wznieziony w bliskiej odległości od chocianowskiej osady. Przyjmuje się, że zamek zaczął budować Bolko I Surowy w 1297 roku. Datę tę podaje legnicki prawnik i uczony Georg Thebesius¹³. Według Rusewicza „w zasadzie wszystkie kroniki śląskie oraz liczne opracowania, głównie przedwojenne datują początek zamku na ten właśnie rok [1297 – dop. Z. M.], a wymienić tu należy *Chronica principium Polonie* oraz kronikę Thebesiusa w Legnicy. Jedynie Henel w swoim dziele *Silesiographia* wskazuje na rok 1299 jako początkowy w dziejach zamku”¹⁴.

Według Staniszewskiej „Wiadomo również, iż przed 1407 r. zamek był rozbudowany. Trzonem ówczesnego założenia była potężna prostopadłoscienna wieża, której kamienne mury zachowały się niemal w całości w budowli obecnej. Jednym z reliktów gotyckiego założenia jest okno z kamiennym maswerkiem na kondygnacji poddasza. Mury średniowieczne zostały wykorzystane przy wznoszeniu siedziby nowożytniej, co mogło mieć miejsce około 1600 roku za czasów Sigismunda von Nostitza. Wówczas to wznieziono najwyższą murowaną kondygnację wieży ponad gotyckim trzonem”¹⁵.

Wielokrotne zmiany zostały niejako uwieńczone powstaniem wielkiej barokowej rezydencji w wyniku rozbudowy na bazie starego zamku w latach 1728-1723 według projektu śląskiego Martina Frantza.

Po księciu Bolku I Surowym właścicielami zamku byli piastowscy książęta legnickcy: Bolesław III zwany Rozrzutnym, Waclaw I, Ruprecht I, Waclaw II, Ludwik II książę brzesko legnicki. Następnie zamek przeszedł w ręce prywatne znanych śląskich rodów szlacheckich. Ostatnim właścicielem pałacu był Wilhelm Hans Herman Hannibal Richard hrabia zu Dohna, który zginął w 1945 roku w Elblągu.

13 Liegnitzische Jahrbucher II, Jawor 1733, s. 131.

14 H. Rusewicz, *Chocianów dzieje ustrojowe miasta do 1945 roku*, Wrocław 1998, praca magisterska.

15 W. Staniszewska, *Studium historyczno-urbanistyczne Chocianowa woj. legnickie*, Wrocław 1998, s. 11.

23. Pałac w Chocianowie, karta pocztowa z ok. 1930 r. z kolekcji Z. i G. Machoń.

24. Pałac w Chocianowie. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2007.

Fot. Zbigniew Machoń 2005

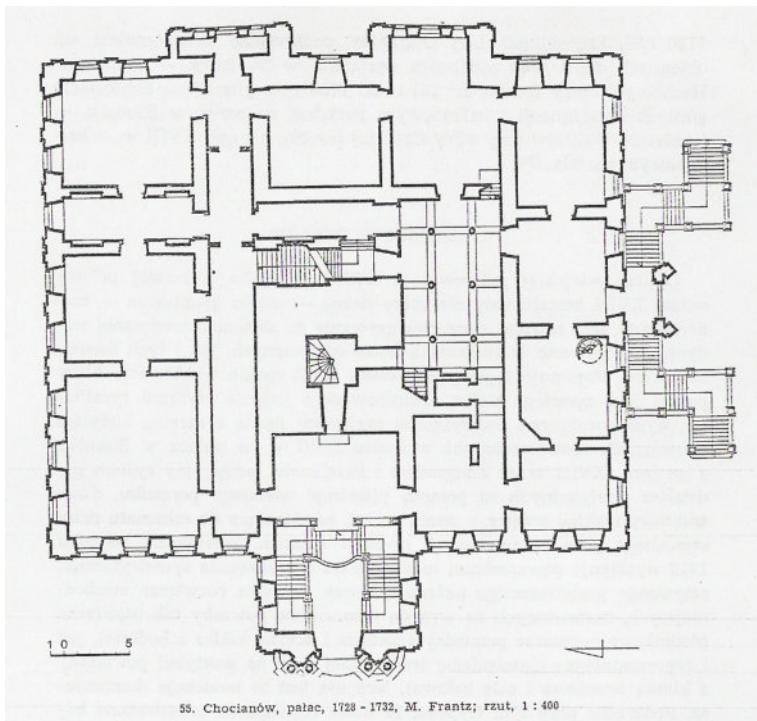
25. Fragmenty wieży zamku z 1297 roku (u góry) oraz okno z kamiennym maswerkiem w wieży zamku z 1297 roku (po prawej). Fotografia: Zbigniew Machoń, 2007.

Fot. Zbigniew Machoń 2007

1297. betrachtete sein Alter und die Macht Bolconis, welche ohne Zweifel nicht nur aus seinen, sondern auch aus dem Breklauischen, Liegnitzschen und Briegischen Fürstenthümern zusammen geführet war. Erboth sich dannenhero zu einem gütlichen Vergleiche; Weil man nun allerseits auf den unruhigen Locticum in Pohlen ein wachendes Auge haben muste, ward solch Vorschlag von Bolcone angenommen, da denn Conradus diesem das Bonzlausche und Haynauische Land wieder abgetreten, der Vormünde Bolco aber gab das Haynauische seinen Mündlein, baute ihnen auch daselbst das Schloß Kozienau; das Bonzlausche aber behielte er vor sich, weil er nicht allzin ihnen, sondern auch ihm selbst wol vorzustehen trachtete, wie unsere Zeit-Bücher meinen. Ich halte

26. Wzmianka kronikarska Georga Thebesiusa o budowie przez Bolka I Suwego zamku w Chocianowie.

55. Chocianów, pałac, 1728 - 1732, M. Frantz; rzut, 1 : 400

27. Plan przyziemia pałacu w Chocianowie – stan w okresie po dokonaniu barokizacji w drugiej połowie XVIII wieku.

2.8. Chojnów

Miasto w powiecie legnickim, województwo dolnośląskie, położone na Równinie Chojnowskiej nad rzeką Skorą, zamieszkałe przez ponad 14 000 ludzi.

Zamek Piastów legnicko-brzeskich (obecnie siedziba Muzeum Regionalnego), zbudowano około 1290 roku na lewym brzegu Skorej, strzegąc granicy księstwa i „Wysokiej Drogi” – ważnego szlaku handlowego prowadzącego z Rusi do Europy Zachodniej. W XIII i XIV wieku siedziba kasztelanii. Około połowy XV wieku rezydencja księcia Henryka X władcy niewielkiego efemerycznego księstwa chojnowskiego. W 1428 roku zdobyty i spalony przez husytów. W latach 1546-47 gruntownie przebudowany w stylu renesansowym dla księcia Fryderyka III przez włoskiego architekta Franciszka Paara. W latach 1594-1617 siedziba księżnej Anny wirtenberskiej. W trakcie prowadzonych na zamku w latach 1990-1995 badań archeologicznych odkryto relikty jego trzech wież (XIII, XIV i XVI wiek), fragmenty muru obronnego (XIII wiek), studnię (XVIII wiek) oraz niezwykle cenne kafle renesansowe (XVI wiek)¹⁶.

W roku 1296 po śmierci Przemysła księcia wielkopolskiego jego posiadłość zgodnie z testatem miał odziedziczyć Henryk III książę głogowski. Gdy tenże udał się do Wielkopolski Bolko I Surowy odebrał mu Chojnów i Bolesławiec. Bolesławiec zachował dla siebie, natomiast Chojnów przekazał swoim bratankom – synom Henryka V Brzuchatego: Bolesławowi III, Henrykowi VI i Władysławowi legnickiemu.

28. Zamek w Chojnowie na rycinie F. B. Wernhera z poł. XVIII wieku

16 <http://muzeum.chojnow.eu>

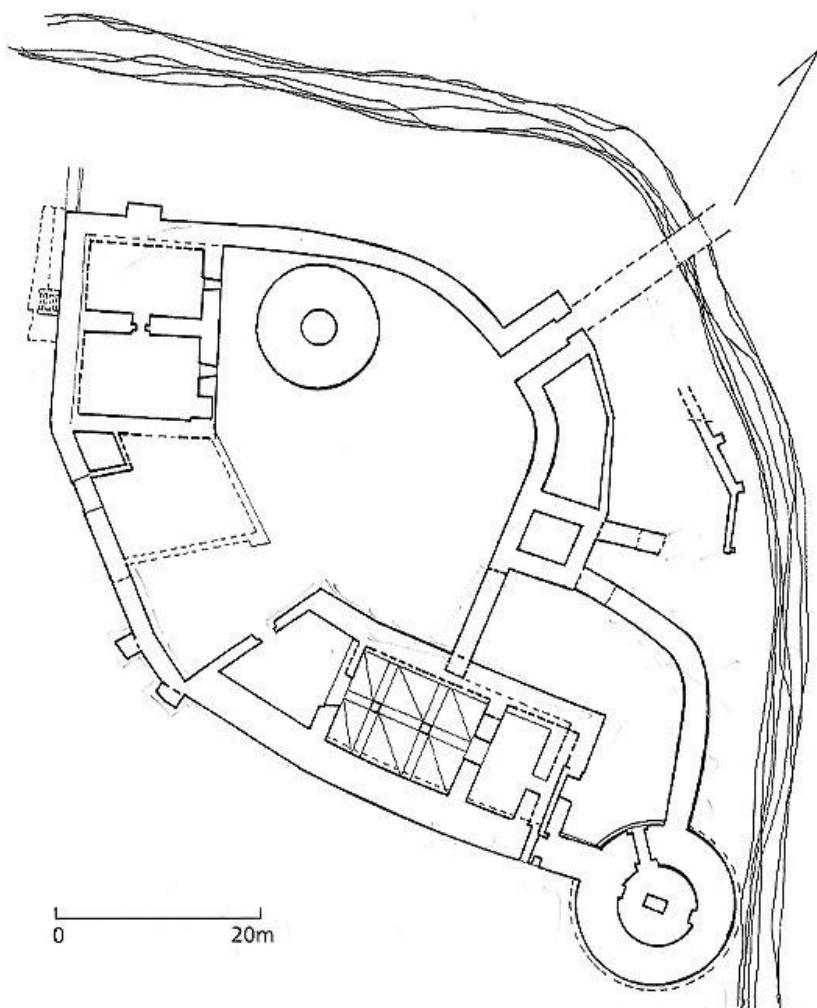

29. Zamek w Chojnowie, obecnie Muzeum Regionalne. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

30. Chojnów mury obronne. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

CHOJNÓW

31. Plan zamku w Chojnowie według Jerzego Romanowa.

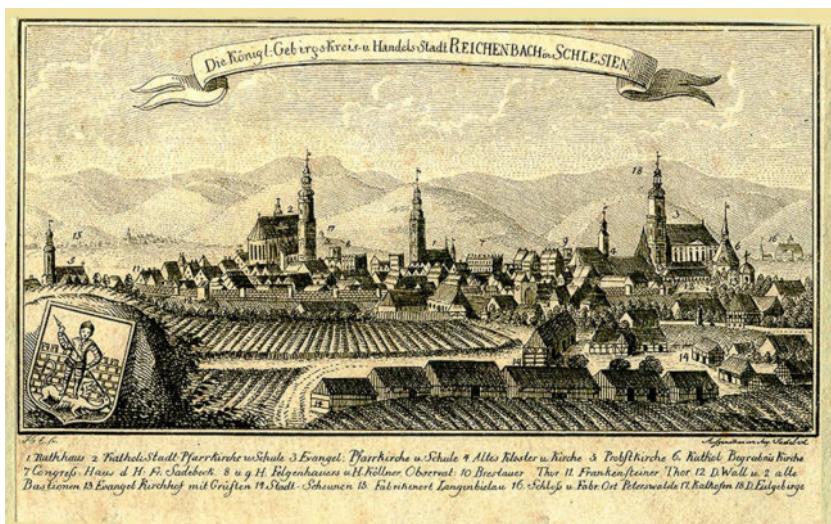
2.9. Dzierżoniów

Dzierżoniów, miasto powiatowe w województwie dolnośląskim, położone w Kotlinie Dzierżoniowskiej nad rzeką Piławą, zamieszkałe przez ponad 34 000 ludzi.

Na terenie Dzierżoniowa istniały dwa zamki – jeden zamek książęcy *Klinkenhaus*, drugi *Humelschloss*.

Zamek książęcy stał prawdopodobnie na miejscu dzisiejszego kościoła pw. Maryi Matki Kościoła. Przypuszczalnie w trakcie budowy tego kościoła, wówczas ewangelickiego ok. 1742 roku rozebrane zostały relikty jakiegoś zamku, który zapewne został zbudowany przez księcia Bolka I Surowego pod koniec XIII wieku. Zamek został prawdopodobnie zniszczony podczas wojny trzydziestoletniej. Drugi zamek, wzniesiony na niewielkim wzgórzu, został rozebrany w XIX wieku.

Mury obronne Dzierżoniowa zbudowano pod koniec XIII wieku z poleceń księcia Bolka I Surowego. Pierwszy pierścień murów został ukończony w tym samym wieku, natomiast drugi pierścień był budowany i rozbudowywany przez około 400 lat.

32. Panorama Dzierżoniowa widok od strony północno-wschodniej według F. G. Endlera.

33. Kościół pw. Maryi Matki Kościoła z 1798 roku oraz mury obronne. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2016.

2.10. Grodków

Miasto w powiecie brzeskim w województwie opolskim liczące około 9 000 mieszkańców.

Lokacja Grodkowa na prawie średzkim miała miejsce w 1276 roku. Budowę murów miejskich rozpoczęto w 1296 roku za czasów panowania księcia Bolka I Surowego.

34. Grodków według ryciny F. B. Wernhera z połowy XVIII wieku.

35. Brama Ziębicka i mury miejskie, karta pocztowa, około 1900 roku.

2.11. Zamek Grodno

Zamek położony jest w południowej części Górz Wałbrzyskich na szczycie góry Chojna (450 m. n.p.m.) wznoszącej się nad lewym brzegiem rzeki Bystrzycy. Obecnie pod zamkiem rozlewają się wody sztucznego jeziora Bystrzyckiego. Według niemieckiego geografa oraz językoznawcy Heinricha Adama pierwotna nazwa zamku wywodzi się od polskiego słowa oznaczającego drzewo iglaste – choinka¹⁷.

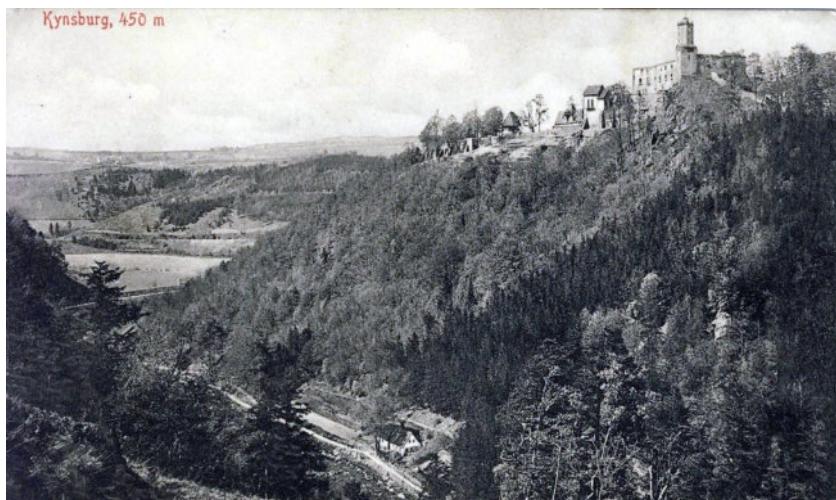
Według Łuczyńskiego „Według tradycji zamek zbudował książę Bolesław I Wysoki w 1198 r., natomiast książę świdnicko-jaworski Bolko I Surowy posiadał tu swoją rezydencję myśliwską, przekształconą później w zamek obronny”¹⁸.

36. Zamek Grodno, staloryt z 1840 roku.

17 H. Adamy, *Die Schlesischen Ortsnamen ihre entstehung und bedeutung*, Breslau 1888, s. 54.

18 R. M. Łuczyński, *Zamki, dwory i pałace w Sudetach*, Legnica 2016, s. 146.

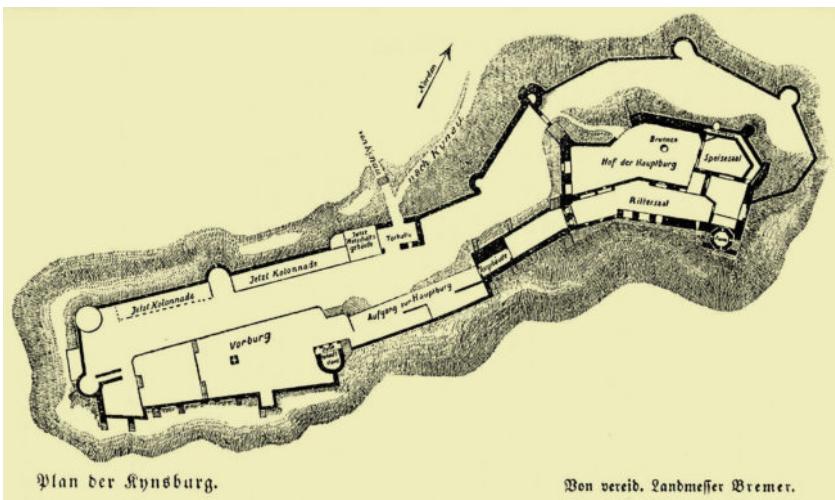
37. Zamek Grodno, kartka pocztowa, około 1930 roku.

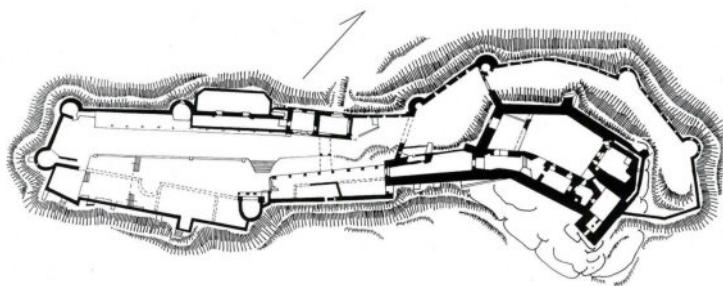
38. Zamek Grodno, kartka pocztowa z około 1930 roku.

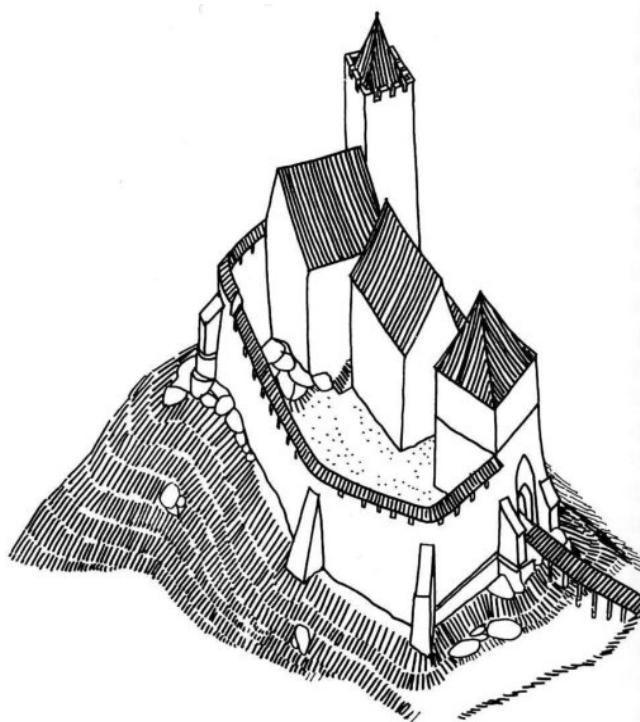
39. Zamek Grodno. Fotografia: J. Staszczak, 2017.

40. Plan zamku Grodno według Bremera z lat 20. XX wieku.

41. Plan zamku Grodno według Jerzego Rozpedowskiego.

42. Rekonstrukcja zamku Grodno według Jerzego Rozpedowskiego.

2.12. Jawor

Miasto powiatowe w województwie dolnośląskim, położone nad rzeką Nysą Szaloną, zamieszkałe przez 24 000 ludzi.

Książę legnicki Bolesław II Rogatka około 1274 roku wydzielił swemu najstarszemu synowi Henrykowi V Grubemu dzielnicę ze stolicą w Jaworze, doprowadzając w ten sposób do powstania księstwa jaworskiego. Po śmierci Bolesława II Rogatki rządy w Legnicy objął Henryk V Gruby. Natomiast dzielnica jaworska dostała się Bolkowi I i jego bratu Bernardowi. W 1284 r. Bolko I wydzielił młodszemu Bernardowi ziemię lwówecką.

Początkiem zamku w Jaworze była wieża obronna mieszkalna, która powstała przed 1224 rokiem. Kolejne rozbudowy – między innym budowa drugiej wieży w III kwartie XIII wieku – były przeznaczone na rezydencję księcia Henryka, najstarszego syna księcia Bolesława Rogatki i księcia Bolka I. Po roku 1274 zamek stał się księżącą rezydencją. Bolko I Surowy pod koniec swojego panowania otoczył miasto murami obronnymi. Do miasta prowadziły cztery bramy: Bolkowska, Legnicka, Złotoryjska i Strzegomska.

43. Panorama Jawora w XIX wieku.

44. Plan miasta i zamku z po-
czątku XVII wieku według
J. Cempy.

45. Plan zamku według J. Pilcha.

46. Zamek jaworski. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2016.

47. Jawor mury obronne od strony kościoła św. Marcina. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2016.

2.13. Jelenia Góra

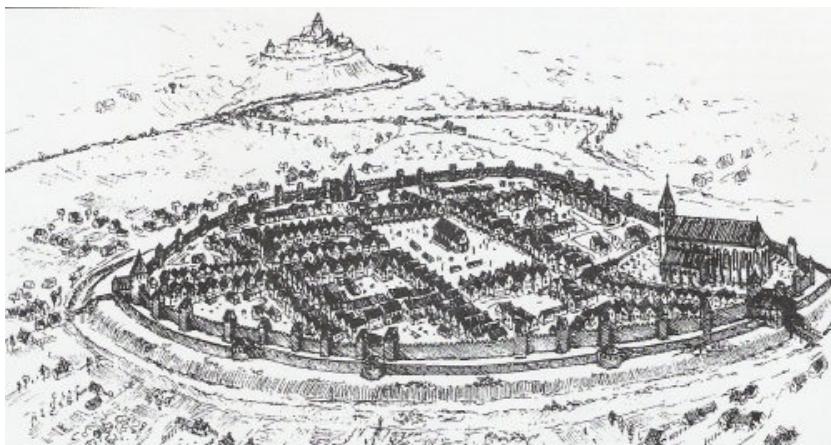
Miasto na prawach powiatu w województwie dolnośląskim, położone w Kotlinie Jeleniogórskiej nad rzeką Bobr, liczy ponad 80 000 mieszkańców.

Grodzisko na Wzgórzu Krzywoustego w Jeleniej Górze Kozińcu jest przykładem tzw. zamku miejskiego, niezwiązanego z systemem obronnym.

Relikty założenia obronnego są zlokalizowane na Wzgórzu Krzywoustego (375 m n.p.m.), w zakolu Bobru, w pobliżu ujścia do rzeki Kamiennej, około 2 km na północny zachód od centrum miasta.

Warownia w dokumentach wymieniana jest pod koniec XIII wieku. Takie datowanie potwierdzają badania archeologiczne przeprowadzone pod koniec lat 90. XX wieku.

Początkowo zamek pełnił rolę ośrodka administracji książęcej. Książę Bolko I Surowy jako pan Lwówka Śląskiego i książę Śląska wystawiał tutaj swoje dyplomu w latach 1288, 1291 i 1293.

48. Rekonstrukcja miasta i zamku w XV wieku według Stanisława Firsza.

49. Wzgórze Krzywoustego. C. Thürmer 2 poł. XVIII/IX wieku.

50. Wzgórze Krzywoustego na widokówce z 1910 roku.

51. Wzgórze Krzywoustego, wał i fosa grodziska na zachodnim stoku. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

52. Wzgórze Krzywoustego widok od strony południowej. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

2.14. Kamienna Góra

Miasto powiatowe w województwie dolnośląskim, jest położone w Kotli-Kamiennogórskiej w Sudetach Środkowych nad rzeką Bóbr, liczące ponad 20 000 mieszkańców.

W X wieku na terenie Kamiennej Góry powstaje grodzisko. Według XVII wiecznej kroniki księstwa świdnicko-jaworskiego autorstwa kronikarza Nasona „Bolko zbudował to miasto w roku 1292 jako strażnicę swojego kraju na miejscu dawnego zburzonego zamku i umocnił je podwójnymi murami oraz wałami. Ten stary zamek zbudowany był na niedostępnej skale, niedaleko bramy dolnej i nazywał się strażnica”. W tym samym 1292 roku książę Bolko I najprawdopodobniej nadał Kamiennej Górze prawa miejskie. Tenże książę wybudował zamek w latach 1289-1292 na zwanej obecnie Zamkowej Górze.

Zamek odegrał bardzo ważną rolę w 1295 roku. Książę Bolko I stosując demonstrację militarną zamknął się wraz ze swoim wojskiem w zamku i powstrzymał wyprawę króla Czech Waclawa na Wrocław w 1295 roku. Według Dąbrowskiego: „Lękając się nie bez racji, że tej sposobności spotkać go może los książąt opolskich, osadził się Bolko z wojskiem swym w Kamiennej Górze, twierdzy zamkającej drogę z Pragi do Wrocławia i oświadczył, że siłą powstrzyma pochód króla, a nawet cesarza, i uratował w ten sposób nie tylko niezawisłość Śląska, ale i panowanie swe nad Świdnicą, które Waclaw po zajęciu Wrocławia łatwo mógł zakwestionować”¹⁹.

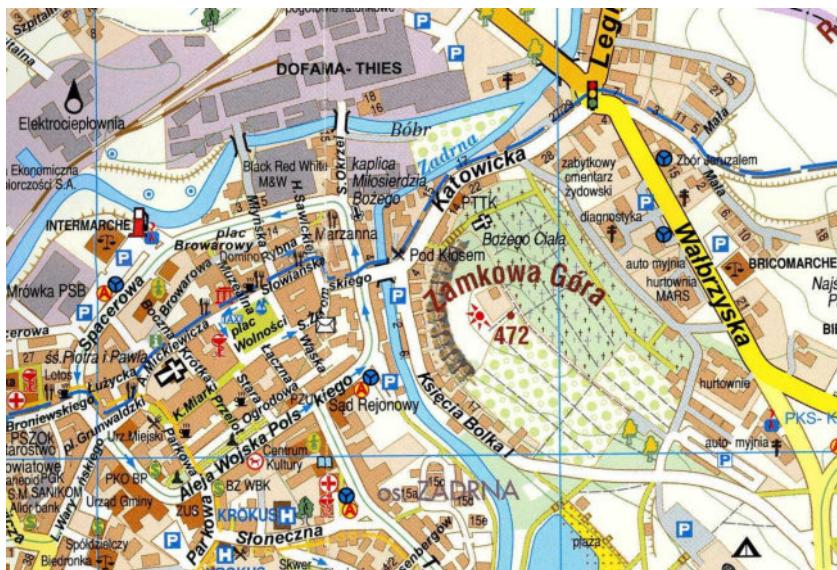
W roku 1426 zamek wraz z miastem został zniszczony podczas wojen husyckich. Obecnie nie zachowały się żadne ślady materialne po dawnym zamku. Obiekt jest oznaczony jako grodzisko XII-XIV wieczne. W terenie widoczne są ślady obwałowania i nasyp na którym być może znajdowały się budynki murowane. Na wzgórzu zamkowym znajduje się stacja wodociągów oraz cmentarz; obrzeże wzgórza jest naruszone kamieniołomem.

---

19 J. Dąbrowski, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402*, [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, Kraków 2013, s. 339.

53. Panorama Kamiennej Góry według litografii E. W. Knippela z ok. 1870 roku.

54. Zamkowa Góra wznosząca się na wysokość 472 m na planie miasta Kamienna Góra. Wydawnictwo Turystyczne PLAN, Jelenia Góra 2015.

55. Grodzisko (Zamkowa Góra) w Kamiennej Górze 2012 roku.

56. Inne ujęcie tego samego miejsca. Źródło obu zdjęć: zamkidwory.forumoteka.pl

2.15. Kąty Wrocławskie

Miasto w powiecie wrocławskim położone pomiędzy rzekami Bystrzycą i Strzegomką, liczące 6 800 mieszkańców.

Nieistniejący obecnie zamek książęcy został zbudowany pod koniec XIII wieku przez Bolka I Surowego. Zamek chroniący przepławę przez Bystrzykę był położony poza obrębem miasta na bagnistym terenie, otoczony fosą.

Jerzy Grenda w opracowaniu „Miejskie fortyfikacje” stwierdza, że:

„[...] Skromny opis miejskich obwarowań i ich historię znaleźć można w opublikowanej w 1940 roku pracy Kurta Bimlera poświęconej twierdzom obronnym na Śląsku²⁰, z której pochodzą przytoczone tu dane. Średnowieczny system obrony miasta składał się jakby z dwóch głównych elementów. Był to przede wszystkim warowny zamek oraz gród otoczony murami, szańcami i systemem fos. Pierwsza wzmianka o Kątach jako miejscu ufortyfikowanym, pochodzi z roku 1293 i lat 1297/98, kiedy to książę Bolko I świdnicki przeniósł prawa miejskie z pobliskiego Milina. Wymienia się tam Kąty jako osadę mającą obronną warownię. Znalazła się po północnej stronie grodu. Prawdopodobnie nie istniały wtedy wspólne dla miasta i warowni systemy obronne wodne bądź murowane. Taki wspólny system zastosowano dopiero w XV i XVI wieku”²¹.

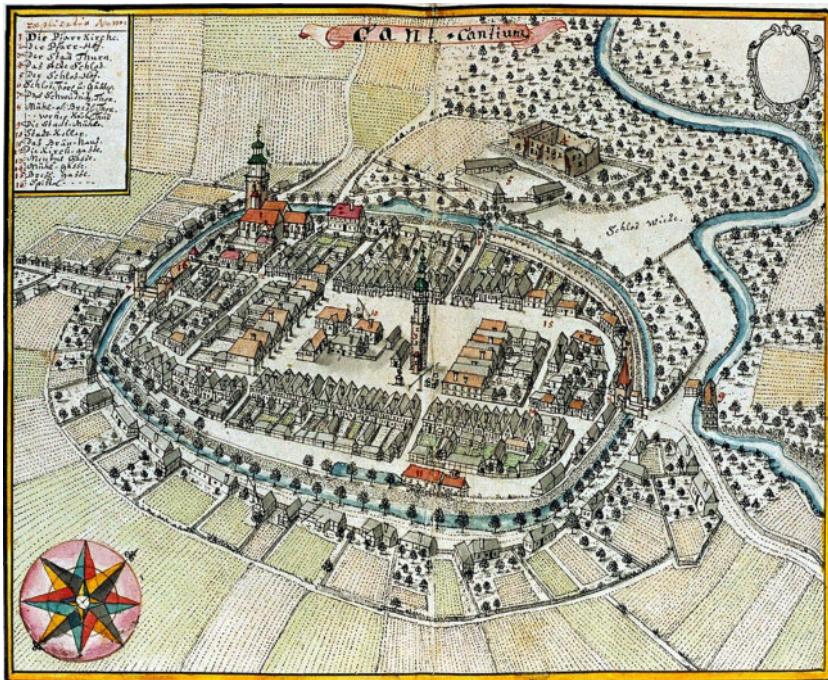
Warownia została całkowicie zniszczona w 1475 roku a następnie w roku 1498 odbudowana w innym kształcie. Ostateczna ruina zamku nastąpiła w 1624 roku wskutek pożaru. Resztki warowni rozebrano całkowicie w 1829 roku. Obecnie jedynym śladem po zamku są fragmenty wałów.

19 listopada 1298 r. w Kątach książę Bolko jako pan Lwówka Śląskiego nadał szereg dóbr ziemskich dla klasztoru w Krzeszowie. Z kolei 1 września 1301 roku na krótko przed swoją śmiercią również w Kątach Bolko jako książę Śląska wydał tzw. przywilej w sprawie źrebu Przybysława w Czesławicach.

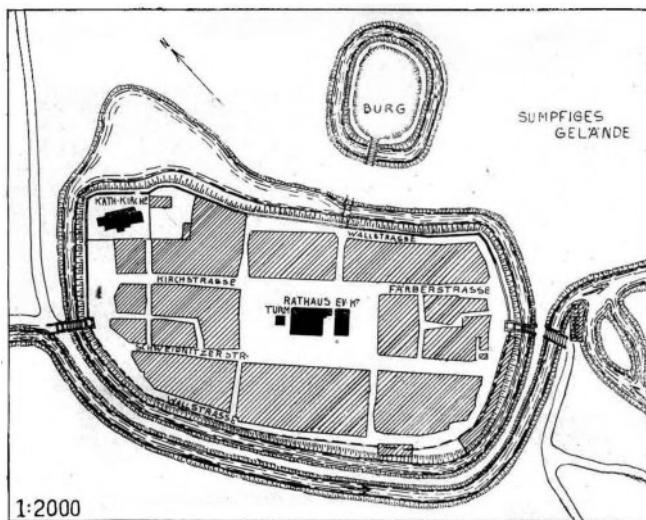
---

20 K. Bimler, *Die Schlesischen Massiven Wehrbauten, tom I*, Breslau 1940, str. 54-58.

21 www.smzk.katywroclawskie.com na podstawie tłumaczenia G. Kleinerta.

57. Widok miasta i ruin zamku w połowie XVIII wieku na rycinie F. B. Wernhera.

58. Plan miasta z zamkiem według Bimlera.

59. Miejsce na którym znajdował się zamek. Napis na kamiennej tablicy: *Kąty Wrocławskie ruina grodu z XIII-XIV w. zabytek pod ochroną*. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

60. Fragment miejskich murów obronnych. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

2.16. Kliczków

Wieś w powiecie bolesławieckim, województwo dolnośląskie, położona nad rzeką Kwisą (dopływem Bobru).

Pierwsza wzmianka historyczna o zamku w Kliczkowie, *castrum Clieczhdorf*, pochodzi z roku 1297. Wówczas to książę świdnicko jaworski Bolko I Surowy polecił zbudować tę warownie na skarpie rzeki Kwisy. Zamek stanowił jedno z ogniw fortyfikacji chroniących księstwo przed najazdami państwa czeskiego.

Po śmierci Bolka I zamek przejął jego syn książę Henryk I Jaworski a następnie wnuk Bolka I, książę Bolko II Mały.

61. Zamek Kliczków w II połowie XIX wieku na rysunku Dunckera.

62. Zamek Kliczków. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

2.17. Zamek Książ

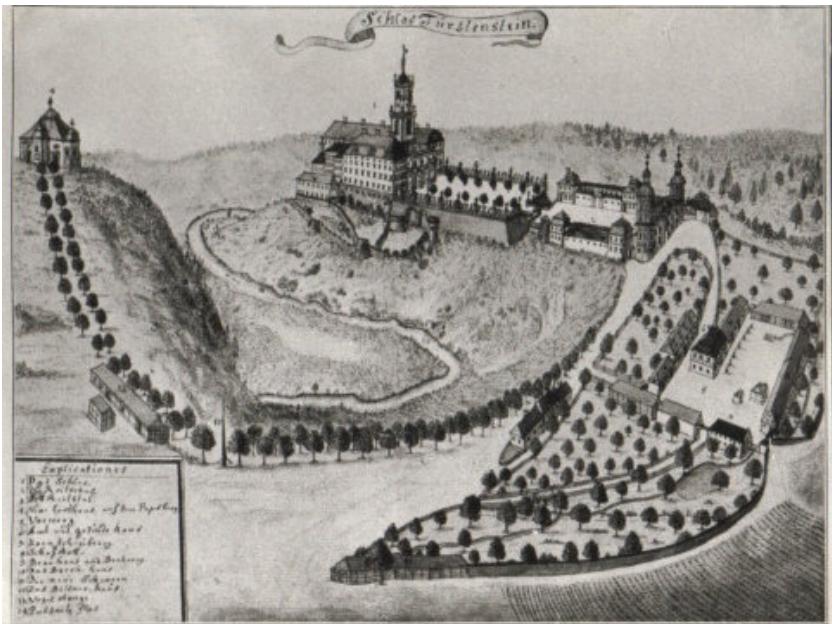
Zamek Książ wraz z zespołem rezydencjalnym położony jest w Wałbrzychu w dzielnicy Książ. Jest to największy i najbardziej znany zamek na Śląsku. Początki obiektu sięgają XII wieku, kiedy to w 1148 roku Bolesław Kędzierzawy założył w tym miejscu gród obronny, zniszczony przez Czechów w 1263 roku.

Właściwości obronne – usytuowanie w zakolu rzeki i niemal pionowe ściany skalne z trzech stron – spowodowały iż księże Bolko I Surowy właśnie w tym miejscu w latach 1288-1291 wybudował kamienny zamek obronny. Warownia z czasem stała się również centralnym ośrodkiem polityczno społecznym księstwa świdnicko-jaworskiego.

Rozbudowę i modernizację Księcia kontynuowali następni przedstawiciele dynastii Piastów świdnickich.

63. Zamek Książ przed 1694 rokiem według E. Ziviera.

64. Zamek Książ z przyległościami w połowie XVIII wieku na rycinie F. B. Wernhera.

65. Zamek Książ, kartka pocztowa okres międzywojenny; wykorzystana po 1945 roku (stempel w lewym górnym rogu).

66. Zamek Książ. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2015.

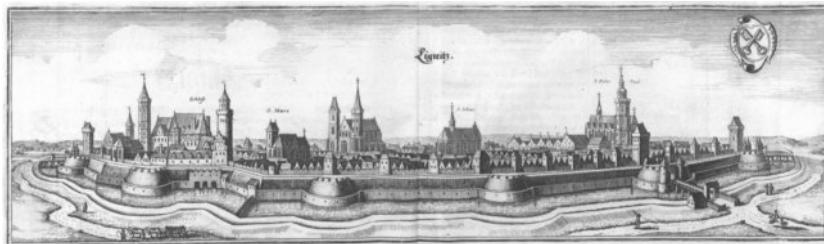
2.18. Legnica

Miasto na prawach powiatu w województwie dolnośląskim, położone na Równinie Legnickiej nad rzeką Kaczawa (lewy dopływ Odry), liczba mieszkańców ponad 100 000 ludzi.

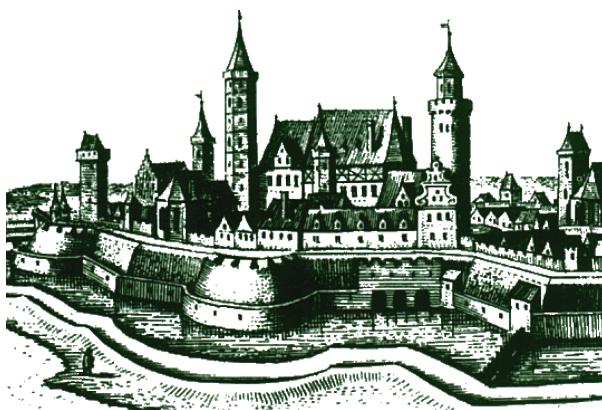
Legnicki zamek powstał w drugiej połowie XII wieku (jak najstarszy obok zamku Wleński Gródek zamek murowany w Polsce) w drugiej połowie XII wieku za sprawą księcia Bolesława Wysokiego. W 1241 roku zamek i miasto obroniło się przed atakiem Mongołów, którzy uprzednio zwyciężyły pod Legnickim Polem wojska księcia Henryka Pobożnego.

Od 1241 roku zamkiem władał książę Bolesław II Rogatka i właśnie tam najprawdopodobniej urodził się jako drugi z kolei, jego syn Bolko, który władał legnickim zamkiem jako opiekun księstwa wrocławsko-legnickiego od 1296 do 1301 roku.

Według Dąbrowskiego zamek legnicki wchodził w skład tzw. korony niezawisłości Śląska – systemu twierdz i obwarowań chroniących księstwo od strony zachodu.

67. Panorama Legnicy według sztychu M. Meriana z 1650 roku.

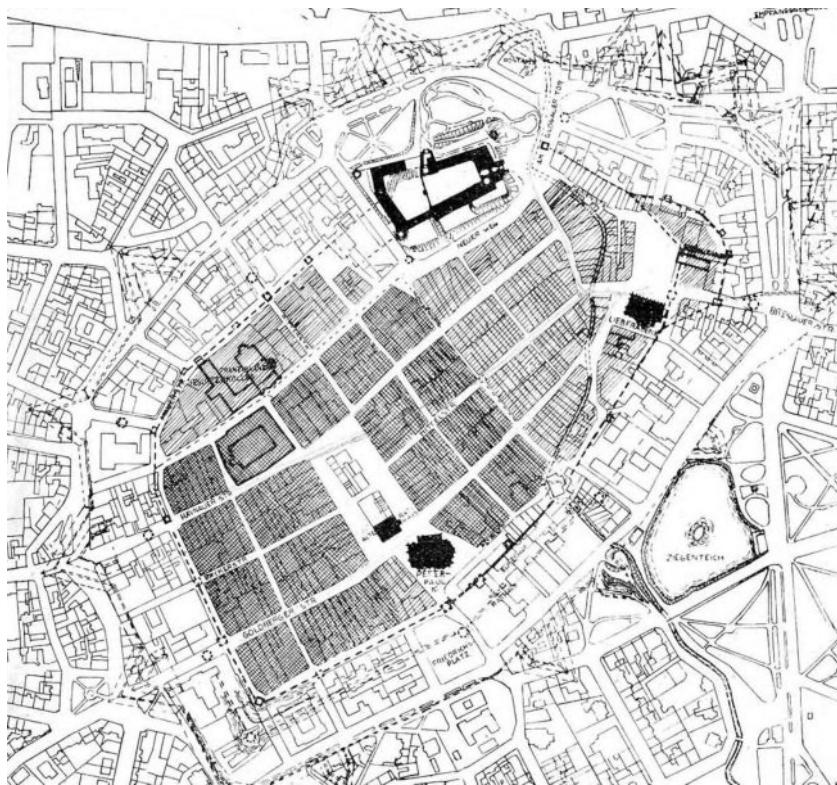
68. Zamek legnicki na sztychu M. Meriana z 1650 roku.

69. Zamek Legnica w połowie XVIII wieku na rycinie F. B. Wernhera.

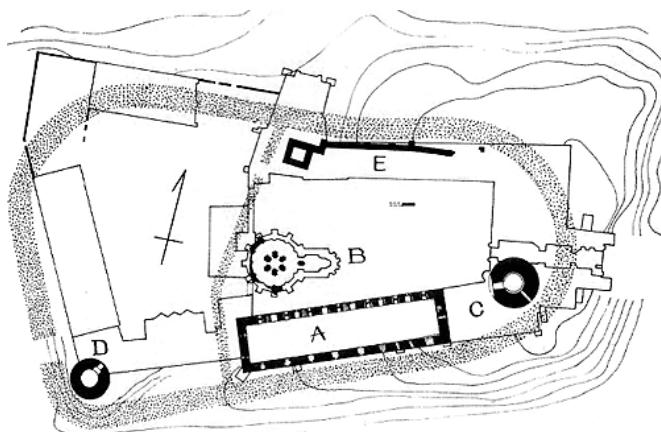

70. Zamek w Legnicy. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

71. Legnica, plan miasta wraz z zamkiem według rys. K. Bimlera.

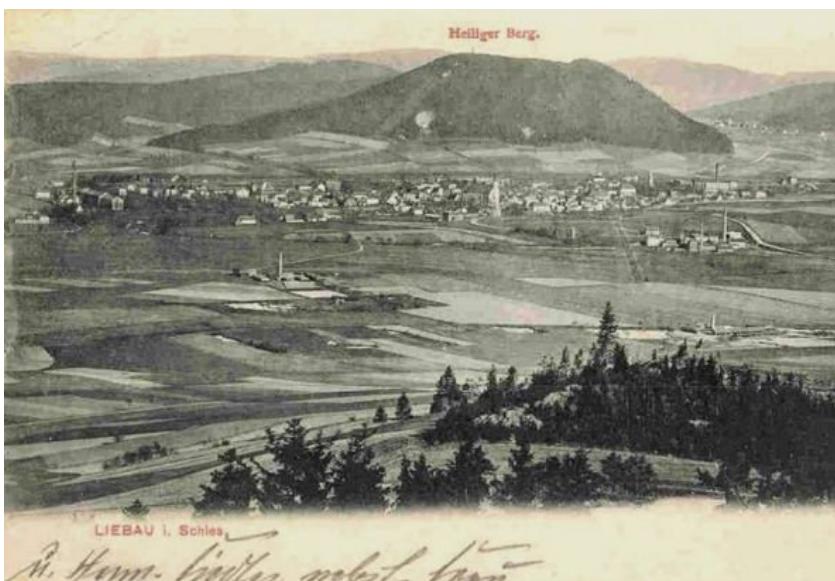
72. Legnica, plan zamku według B. Guerquina.

2.19. Lubawka

Miasto w powiecie kamiennogórskim w województwie dolnośląskim u podnóża Górz Kruczych w Sudetach Środkowych, położone nad rzeką Bobrem, liczba ludności 6 100.

Zamek w Lubawce został zbudowany z rozkazu księcia Bolka około 1290 roku. Prawa miejskie Lubawka uzyskała prawdopodobnie w 1292 roku. W tymże samym 1292 roku w dokumencie z 8 września Bolko I Surowy książę Śląska, wśród posiadłości cysterskiego klasztoru krzeszowskiego wymienia również „nowe miasto Lubavia”.

73. Widok ogólny Lubawki na karcie pocztowej z lat 1900-1920.

Według legend o dawnej Lubawce Bolko wzniósł około 1290 roku w miej-
scu, gdzie dziś stoi ratusz, wieżę, którą ufortyfikował i wkrótce potem na pięk-
nej Łące zbudował miasto (patrz rozdział „W. Patschovsky – Legendy
kamiennogórskie”, strona 185).

2.20. Lwówek Śląski

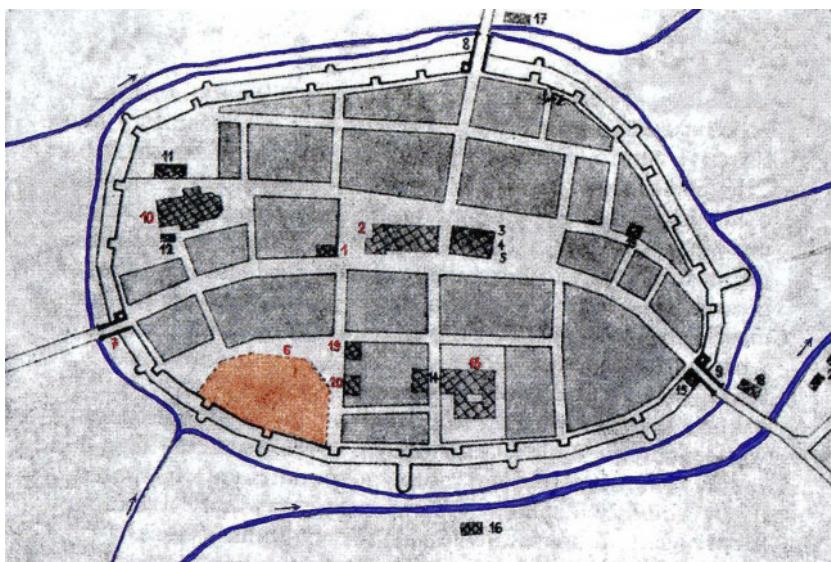
Miasto powiatowe na Dolnym Śląsku położone nad rzeką Bóbr, ilość mieszkańców ponad 9 000.

W 1217 roku Lwówek uzyskał prawa miejskie. W drugiej połowie XIII wieku, miasto przez kilka lat było stolicą samodzielniego księstwa i siedzibą księcia Bernarda, młodszego brata księcia Bolka I Surowego.

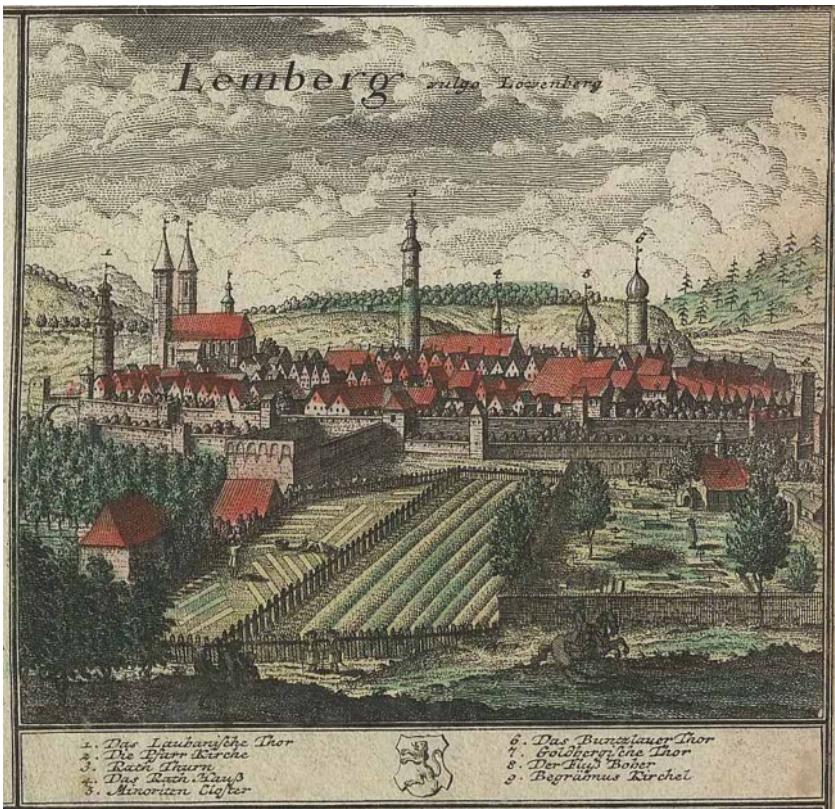
Według Guerquina był tu zamek wzniесiony na początku XIII wieku w obrębie fortyfikacji, od strony miasta oddzielony fosą, od południa dochodził do murów miejskich. W 1286 roku księstwo zostało włączone do księstwa świdnicko-jaworskiego Bolka I Surowego, który często przebywał na zamku we Lwówku.

We Lwówku w 1287 roku książę Bolko I – jako pan Lwówka wystawił m. im. dokument zwalniający rodzinę niejakiego Henryka de Rusendorf od wszelkich ciężarów prawa książęcego.

Mury obronne Lwówka rozpoczęto wznosić przed 1261 rokiem. W pierwszym etapie do mniej więcej 1301 roku wybudowano pierścień wewnętrzny. Następnie pod koniec XV wieku postawiono pierścień zewnętrzny.

74. Plan Lwówka Śląskiego, połowa XVI wieku. Numerem 6 oznaczono teren dawnego zamku (według Mieczysława Złata).

75. Panorama Lwówka Śląskiego według ryciny F. B. Wernhera z połowy XVIII wieku.

76. Fragment murów obronnych. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

77. Baszta Lubańska wraz z częścią murów obronnych. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

78. Baszta Bolesławiecka powstała w XIII wieku stanowiąc jeden z elementów obwarowań miasta. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2014.

2.21. Mieroszów

Miasto w powiecie wałbrzyskim na Dolnym Śląsku położone u podnóża Górz Suchych w pobliżu granicy z Czechami, liczy ponad 4 000 mieszkańców.

Według tradycji około roku 1280 Bolko książę świdnicko-jaworski wybudował tutaj zamek kamienny, który wznosił się ma miejscu dzisiejszego katolickiego kościoła pw. św. Michała Archanioła. W czasie najazdu wojsk husyckich w roku 1427 został zdobyty i zburzony. Do 1945 roku obok kościoła katolickiego stał kościół ewangelicki, który popadał w ruinę aż wreszcie około roku 1980 został zburzony i na jego miejscu wybudowano parking.

79. Mieroszów – po prawej stronie wieża kościoła katolickiego, po lewej ewangelickiego. Kartka pocztowa z ok. 1920 roku.

2.22. Niemcza

Miasto w powiecie dzierżoniowskim, województwo dolnośląskie, położone nad rzeką Ślęzą, liczba mieszkańców ponad 3 000 ludzi.

Mury obronne Niemczy zostały wzniesione na przełomie XIII i XIV wieku na owalnym obrysie z dwiema bramami, Bramą Górną i Bramą Dolną, oraz czterema furtami. Należy przypuszczać iż w tym samym czasie książę Bolko I Surowy dokonał przebudowy zamku.

80. Zamek w Niemczy, okres międzywojenny. Rysunek Elfriede Springer.

81. Zamek w Niemczy na rycinie F. B. Wernhera z drugiej połowy XVIII wieku.

82. Zamek i fragment murów obronnych w Niemczy, kartka pocztowa z ok. 1900 roku.

2.23. Zamek Nowy Dwór

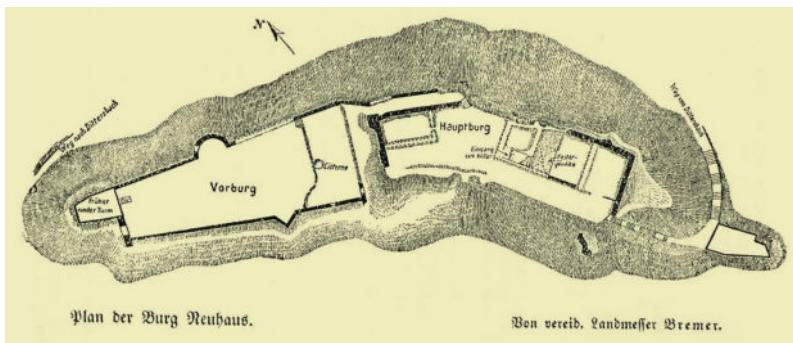
Ruiny zamku Nowy Dwór położone są na południe od Podgórzego dzielnicy Wałbrzycha na wzgórzu Zamkowa Góra, na wysokości 618 m n.p.m.

Warownia została wzniesiona na miejscu pierwotnego grodu na przełomie XII i XIII wieku najprawdopodobniej przez Bolka I Surowego. Nowy Dwór wchodził w skład systemu warowni chroniących pogranicze księstwa świdnicko-jaworskiego przed zagrożeniem ze strony Czech.

Zamek do 1392 roku należał do książąt świdnicko-jaworskich, następnie na mocy układu sukcesyjnego przeszedł wraz z księstwem do korony czeskiej. Zamek nie został zdobyty aż do wojny trzydziestoletniej. Po pożarze w 1581 roku nie został już odbudowany.

83. Neuhaus – zamek Nowy Dwór (ruina), widokówka z początku XX wieku.

84. Plan zamku według Bremera, około 1920 roku.

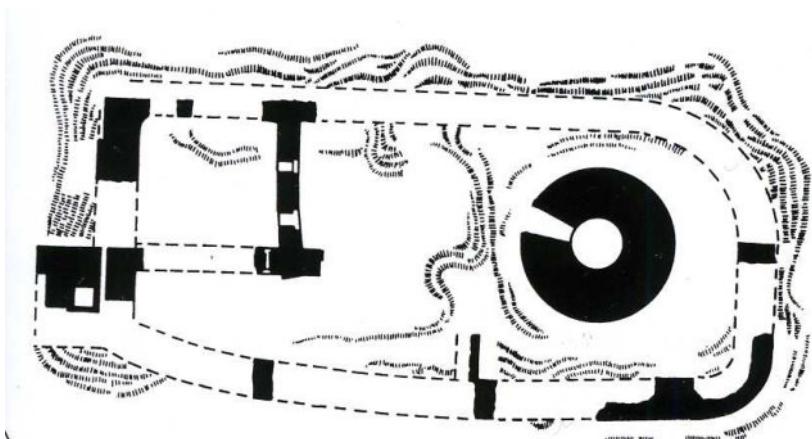
85. Zamek Nowy Dwór. Fotografia: Jacek Adamski, 2007.

86. Rekonstrukcja zamku Nowy Dwór. Źródło A. Szyperski, S. Ferber, Wałbrzych Szczawno-Zdrój - Informator Turystyczno Krajoznawczy, Wałbrzych 1948.

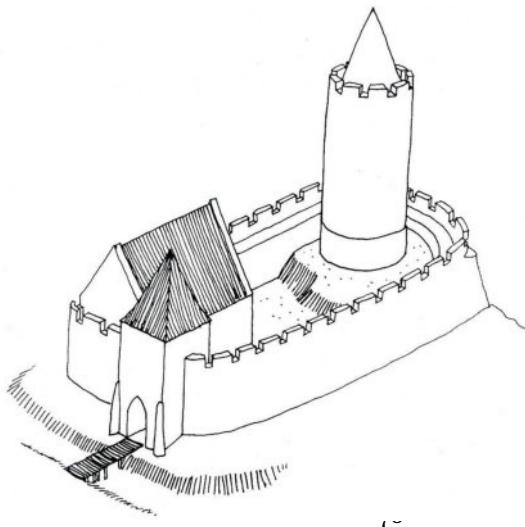
2.24. Zamek Radosno

Ruiny zamku Radosno znajdują się w Sudetach Środkowych, nad doliną rzeczki Sokołowiec, na urwistym wzgórzu w masywie Suchawy (770 m n.p.m.), w gminie Mieroszów powiat Wałbrzych na Dolnym Śląsku. Zamek wzniesiony najprawdopodobniej przez księcia Bolka I Surowego po koniec XIII wieku, jako nadgraniczna warownia przeciwko najazdom Czechów. W 1497 roku zamek został zniszczony, ponieważ był siedzibą rycerza – rabusia.

87. Plan zamku według T. Kastka i R. Mruczka.

88. Rekonstrukcja zamku Radosno według T. Kastka i R. Mruczka.

89. Ruiny zamku Radosno około 1920 roku.

2.25. Zamek Rogowiec

Ruiny zamku Rogowiec usytuowane są na trudno dostępnej skale wznoszącej się 870 m n.p.m. (najwyżej położony zamek w Polsce) na zachód od wioski Grzmiąca gmina Głuszyca powiat Wałbrzych.

Pierwszy gród drewniany na szczytce góry Rogowiec został ufundowany przez Bolesława Wysokiego w XII wieku. Pierwsza wzmianka o zamku pochodzi z 8 września 1292 roku. Zamek murowany został zbudowany przez księcia Bolka I Surowego prawdopodobnie w latach 1291-1296. Rogowiec wraz z warowniami: Radosno, Grodno i Nowy Dwór stanowił ważny element systemu obronnego księstwa przed zakusami Czechów. Najstarsze wzmianki dotyczące Rogowca zachowały się w dokumentach klasztoru krzeszowskiego i pochodzą z końca XIII wieku.

Na początku XIV wieku warownia została opanowana przez rycerzy – rozbójników. Jednak w 1353 roku należała do księcia Bolka II Małego, który zapisał ją swej bratanicy Annie, późniejszej żonie króla czeskiego Karola IV.

W roku 1392 po śmierci księżnej Agnieszki, wdowy po Bolku II Małym, zamek przeszedł pod panowanie czeskie. W XV wieku zamek stanowił siedzibę rycerzy – rozbójników, wśród nich niesławni bracia Hans i Niklas Schellendorf. W roku 1483 na polecenie króla Czech Macieja Korwina zamek został zdobyty i wysadzony w powietrze przez królewskiego pacyfikatora Georga von Stein.

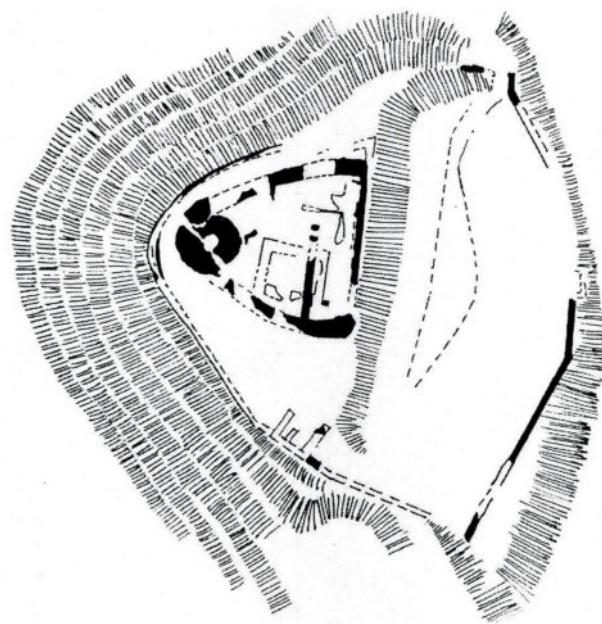

90. Ruiny zamku Rogowiec, rycina z 1850 roku.

91. Ruiny zamku Rogowiec. Fotografia: Piotr Jochymek, 2015.

92. Plan zamku Rogowiec według A. Boguszewicza.

2.26. Zamek Stary Książ

Nieopodal zamku Książ znajdują się ruiny zamku o podobnej nazwie tj. Stary Książ. Do niedawna sądzono iż są to jedynie ruiny przekształcone pod koniec XVIII wieku w romantyczny zakątek.

Jednakże przeprowadzone w latach 1991-1992 pod kierownictwem dr. Krzysztofa Jaworskiego, badania archeologiczne wskazują iż na tym miejscu na przełomie IX i X wieku znajdował się gród obronny. Na terenie zamku odnaleziono m. in. ułamki naczyń obtaczanych, niezdobionych, fragment topora - bradaticy wielkomorawskiej, półkosek, brązową plakietkę w kształcie krzyża. Na przełomie XIII i XIV wieku na polecenie księcia Bolka I Surowego na miejscu grodu powstała murowana warownia gotycka.

93. Po lewej stronie Stary Książ, w głębi po prawej zamek Książ. Litografia z 1850 roku.

94. Widok na Stary Książ, karta pocztowa 1900 rok.

95. Stary Książ. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2015.

96. Stary Książ. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2015.

2.27. Strzegom

Miasto w powiecie świdnickim w województwie dolnośląskim, położone na Przedgórzu Sudeckim nad rzeką Strzegomką, liczące około 17 000 mieszkańców.

Zamek strzegomski został zbudowany na przełomie XII i XIII wieku jako siedziba kasztelana książęcego. Strzegomski kronikarz Richter sytuował zamek na terenie pomiędzy murami obronnymi, ulicą Obywatelską a bazyliką mniejszą św. Piotra i Pawła i ulicą Dąbrowskiego aż do kaplicy św. Antoniego.

Połączeniu miasta do księstwa jaworsko-świdnickiego w 1291 roku, zamek stał się siedzibą Bolka I Surowego. W latach 1291-1299 książę zlecił joannitom budowę miejskich murów obronnych z pięcioma bramami: Świdnicką, Jaworską, Wittiga, Grabińską i Nową.

Jak podaje Robert Olejniczak za Richterem: „Na przedstawionym wyżej terenie znajdował się zamek książęcy, który to jest wymieniany po raz pierwszy w dokumentach księcia Bernarda 1293 roku, oraz kaplica zamkowa z 10.06.1312 roku, znajdująca się tuż przy murach miejskich, a także sło- downia, browar, spichrz zbożowy, stajnie, mieszkanie strażnika zamku – w tamtych czasach był to furtian – a także domy dla służby. Ponadto był tam plac turniejowy ciągnący się od zamku aż po komandorię, a wzduż tego placu turniejowego znajdował się kryty balkon dla widowni. Natomiast obecna ulica Dąbrowskiego przylegająca do zamku w czasach jego istnienia była nazywana podwórzem zamkowym służącym do celów gospodarczych zamku”²².

Natomiast w „Leksykonie zamków w Polsce” z 2010 roku znajdujemy następujący opis początków zamku i murów obronnych Strzegomia:

„Nie istniejący już kamienny zamek książęcy nie ma szczegółowego opracowania. Badania terenowe przesądziły kwestię jego lokalizacji i przy- niosły podstawowe rozpoznanie obiektu. Znajdował się on we wschodniej części miasta, w rejonie obecnych ulic Obywatelskiej oraz Kościelnej, i był prawdopodobnie sprzężony z fortyfikacjami miejskimi. Strzegom znany z grodu kasztelańskiego wymienionego w 1096 i w bulli z 1155, stanowił od początku XIII w. najważniejszą na Śląsku siedzibę joannitów. W wyniku działań pomiędzy książętami stał się własnością Bolka I świdnicko-jaworskiego. W latach 90. XIII w. rozpoczęły się prace przy murach miejskich, zapewne także i przy zamku. Za jego fundatora uważać można Bolka I (ale też Bernarda), rozbudowę zaś łączyć należy z joannitami. Im to w latach 1291-1299 Bolko I zlecił budowę murów miasta, a przy okazji tych prac

---

22 Robert Olejniczak, Gazeta Strzegomska, brak datowania.

przekształcono prawdopodobnie i zamek, który znajdował się wewnątrz narysu obwarowań miejskich”²³.

W 1305 roku księżna wdowa Beatrycze ufundowała kaplicę zamkową na cześć zmarłego męża. W miejscu gdzie niegdyś stał zamek obecnie znajduje się znaczących rozmiarów tablica pamiątkowa, ufundowana przez Strzegomskie Towarzystwo Inicjatyw Gospodarczych. Odsłonięcie tablicy nastąpiło w dniu 23 marca 2003 roku.

97. Baszta dziobowa, okres międzywojenny. Rysunek Elfriede Springer.

Przy baszcie dziobowej znajduje się obecnie płyta pamiątkowa następującej treści:

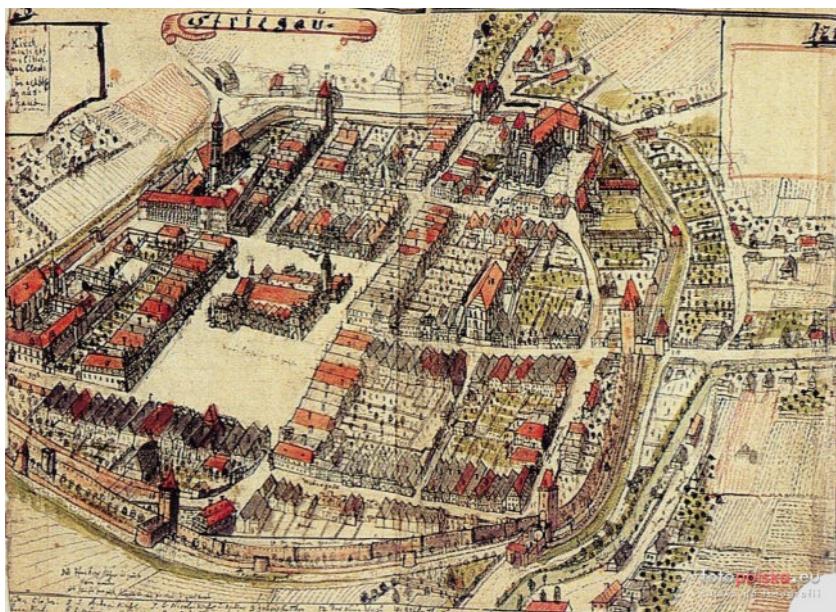
Wieża dziobowa zbudowana w latach 1291-1299 jako fragment murów obronnych miasta. Działa się to za panowania księcia świdnicko-jaworskiego Bolka I Surowego, a budowę prowadzili rycerze Zakonu Św. Jana komandorii strzegomskiej wspólnie z mieszkańcami i cechami rzemieślniczymi. TMZS²⁴ 2010 r.”.

23 L. Kajzer, S. Kołodziejski, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2010, s. 470.

24 Towarzystwo Miłośników Ziemi Strzegomskiej.

98. Mury obronne – Baszta Dziobowa. Fotografia: *Bildarchiw Foto Marburg*, lata 1920-1930.

99. Strzegom na rycinie F. B. Wernhera z drugiej połowy XVIII wieku.

2.28. Strzelin

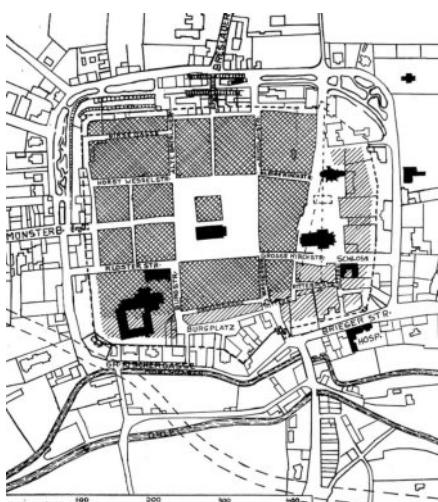
Miasto powiatowe w województwie dolnośląskim, położone nad rzeką Oławą, zamieszkuje ponad 12 000 mieszkańców.

Strzelin jako wczesnośredniowieczna osada znajdowała się w zakolu rzeki Oławy na skrzyżowaniu traktów handlowych. 30 listopada 1292 roku w Dzierżoniowie księże Śląska Bolko I Surowy wystawił dokument, którego odbiorcą był Zygfryd wójt w Strzelinie. Dokument ustalał uprawnienia wójtowskie. Następnie tenże sam księże Bolko I Surowy 6 stycznia 1293 roku w Świdnicy lokował miasto Strzelin na prawie niemieckim.

Miasto zostało otoczone kamiennym murem z granitu i fosą. Mury obronne miały trzy bramy: Wrocławską, Zięnicką i Wodną oraz kilka baszt.

100. Strzelin według ryciny F. B. Wernhera z poł. XVIII wieku.

101. Plan miasta z zamkiem w Strzelinie według Kurta Bimlera, *Die Schlesischen Massiren Werhrbauten*, rok 1940.

102. Mury obronne Strzelina. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2021.

103. Mury obronne Strzelina. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2021.

2.29. Świdnica

Miasto powiatowe w województwie dolnośląskim położone nad rzeką Bystrzycą, zamieszkałe przez ponad 59 000 ludzi.

Pierwsza historyczna wzmianka dotycząca świdnickiego zamku pochodzi z 1262 roku. W tym przypadku chodzi o siedzibę kasztelańską, która była zbudowana w typowy sposób jak na owe czasy tzn. konstrukcja drewniano ziemna, palisada i rowy.

W 1290 roku powstało księstwo świdnicko-jaworskie, kiedy to Bolko I Surowy uzyskał od swojego brata Henryka V południowo-zachodnią część księstwa wrocławskiego z miastami: Świdnicą, Dzierżoniowem, Ząbkowicami Śląskimi, Ziębicami i Strzelinem. Rozpoczął się wówczas bardzo intensywny rozwój Świdnicy, która pełniła rolę stolicy suwerennego księstwa.

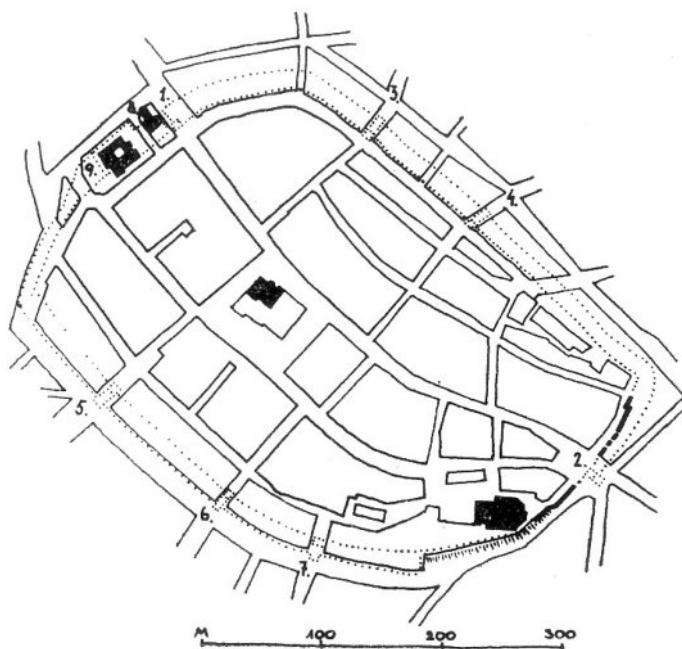
W miejscu gdzie znajdowała się ta siedziba kasztelańska książę Bolko I Surowy wybudował zamek. Daty budowy nie można dokładnie ustalić; przyjmuje się, iż nastąpiło to najpóźniej w 1295 roku. Teren na którym wzniesiono warownię znajduje się między obecnymi ulicami: Zamkowa, Basztowa i Muzealna.

W 1313 roku zamek uległ zniszczeniu w czasie pożaru miasta. Został jednak odbudowany przez syna Bolka księcia Bernarda. W 1326 roku zamek przejmuje Bolko II Mały. Po jego śmierci w 1368 aż do 1392 roku zamkiem i księstwem zarazem włada jego żona księżna Agnieszka.

Od 1392 zamek będący we władaniu korony Czeskiej jest przekazywany przez nich kolejnym rodom rycerskim. W XV wieku warownia zostaje włączona w system obwarowań miejskich. Kolejny pożar miasta w 1528 roku ponownie niszczy zamek. W 1537 roku ukończono remont zamku, jednak dewastacja zamku postępowała w dalszym ciągu i ostatecznie w 1680 roku na jego miejscu postawiono klasztor kapucynów. Z dawnego zamku zachowały się części piwnic i renesansowy portal. Obecnie obiekt jest własnością Zboru Zielonoświątkowego.

104. Świdnica, rycina z mapy księstwa świdnickiego, Johann David Schleuen, 1741.

105. Plan Świdnicy z murami obronnymi oraz zamkiem (9) według Mirosława Przyłęckiego.

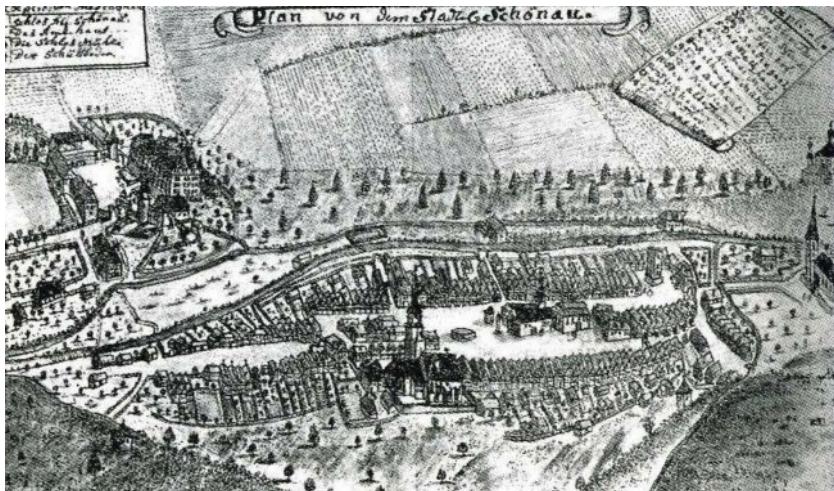
2.30. Świerzawa

Miasto w powiecie złotoryjskim w województwie dolnośląskim, położone pomiędzy rzekami Kaczawą i Kamiennikiem, wzdłuż szlaku ze Złotoryii do Jeleniej Góry, ilość mieszkańców ponad 2 300.

Według K. Müllera był tu niegdyś zamek zbudowany nad rzeką Kaczawą przez księcia Bolka I w związku z lokacją miasta w roku 1296. Niestety żadne ślady po zamku nie zachowały się.

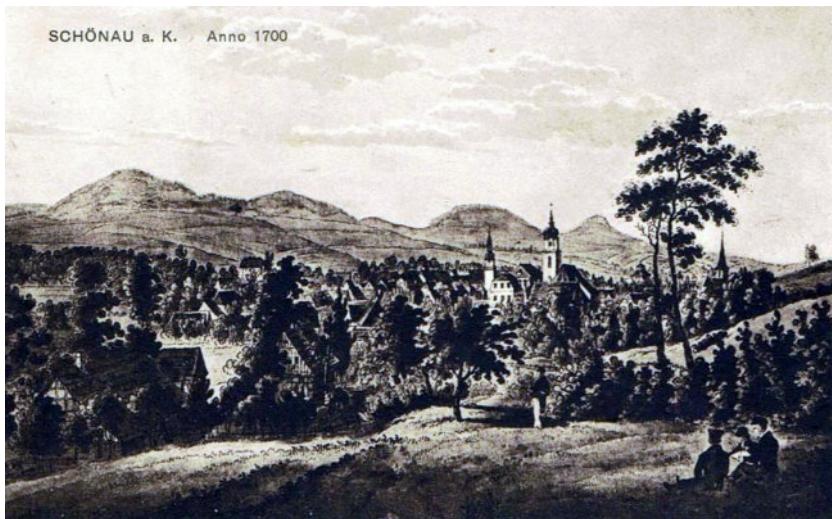
„Głoszona przez kronikarzy data lokacji miasta – 1296 – jest hipotetyczna, ale prawdopodobna. Można przypuszczać, że nadanie statusu miasta istniejącej wsi, należącej pierwotnie do księstwa legnickiego, wiązało się z przejściem Świerzawy i okolicznych osad do księstwa lwóweckiego (po śmierci Bolesława II Rogatki w 1278 r.), a niedługo później – do świdnicko-jaworskiego (po śmierci Bernarda w 1286 r.)”²⁵.

W Świerzawie Bolko księże Śląska i pan na Lwówku Śląskim 11 marca 1293 r. wydał dokument dla rycerza Jana Osiny oraz klasztoru w Kamieńcu Ząbkowickim zatwierdzający nadania dóbr ziemskich. 6 stycznia 1295 r. w Świerzawie księże Bolko pan Książa zatwierdził zamianę dóbr ziemskich dla klasztoru w Krzeszowie. 2 maja 1297 r. Bolko księże Śląska i pan Książa opiekun ziemi wrocławskiej również w Świerzawie zatwierdził kupno dóbr ziemskich dla klasztoru w Kamieńcu Ząbkowickim.

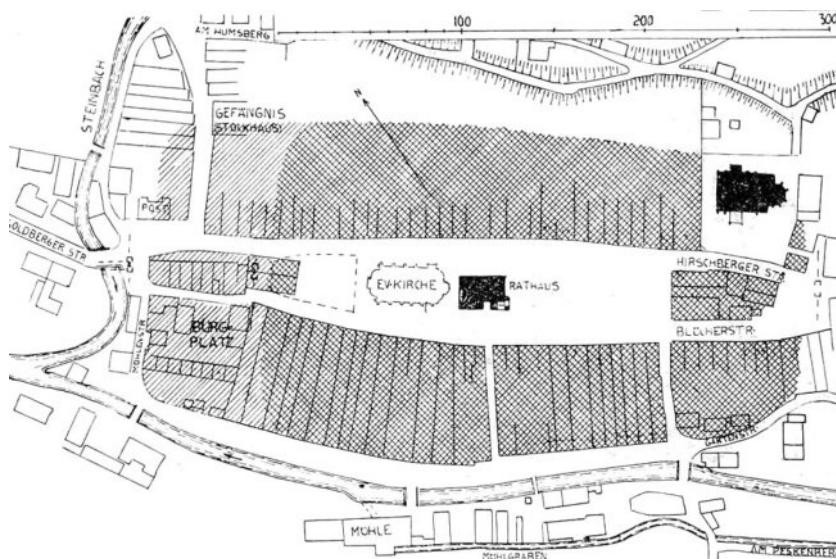

106. Świerzawa według rycin F. B. Wernhera z połowy XVIII wieku.

25 M. Chorowska, T. Dudziak, K. Jaworski, A. Kwaśniewski, *Zamki i dwory obronne w Sudetach, tom II, Księstwo jaworskie*, Wrocław 2009, s. 223.

107. Panorama Świerzawy. Reprodukcja obrazu z 1700 roku na karcie pocztowej.

108. Świerzawa, plan miasta według Kurta Bimlera, 1943 r.

2.31. Ząbkowice

Miasto powiatowe w województwie dolnośląskim liczące ponad 15 000 mieszkańców.

Ząbkowice Śląskie powstałe w drugiej połowie XIII wieku posiadały bardzo korzystne usytuowanie obronne na obszarze o stromych zboczach, otoczonych rozlewiskami rzek Budzówki i Węzy.

W zachodniej części miasta znajdują się ruiny zamku zbudowanego na miejscu gdzie Bolko I Surowy rozpoczął budowę zamku jako twierdzy granicznej, stanowiącej jeden z elementów systemu obronnego księstwa przed najazdami Czechów.

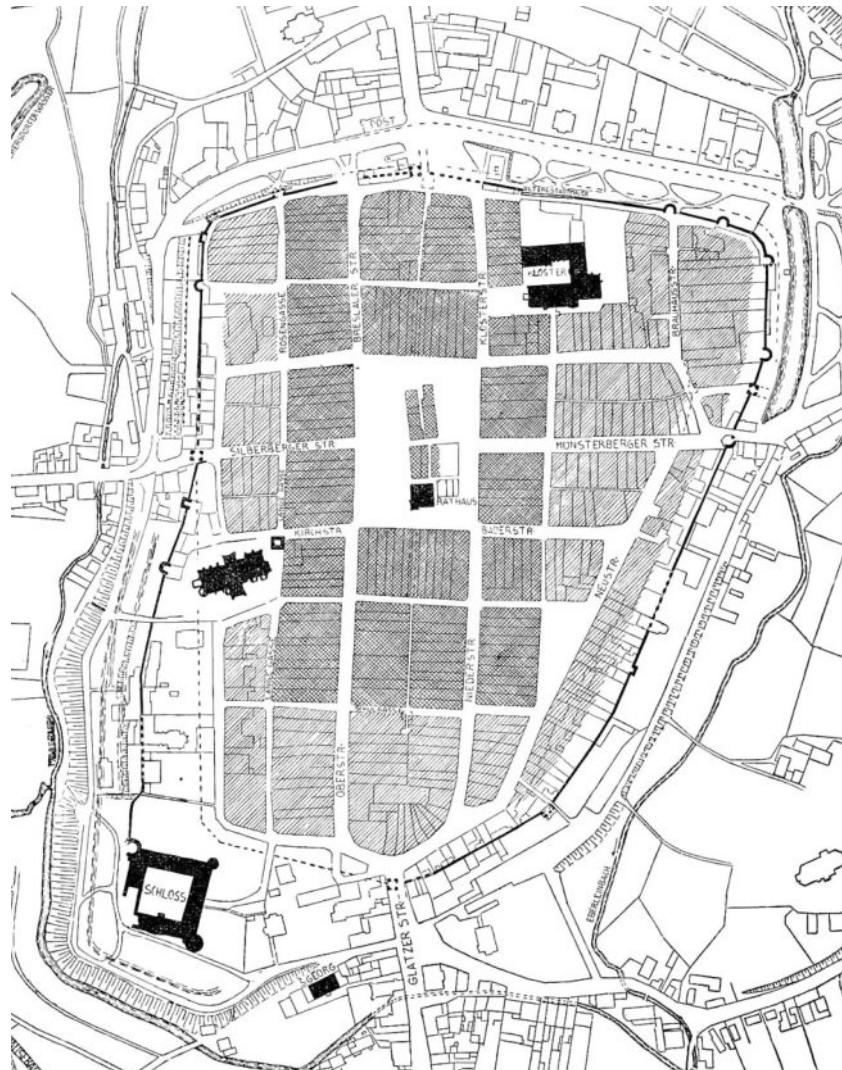
25 października 1290 roku w Dzierżoniowie Bolko książę Śląska wystawił dokument nadający miastu Ząbkowice Śląskie prawo mili oraz uprawnienie do rozwożenia soli i ołówku.

Po wygaśnięciu linii Piastów świdnickich i ziębickich zamek stał się własnością Korony Czeskiej. Według M. Przyłęckiego „W 1467 r. zamek częściowo zajęły wojska księcia śląskiego walczących z Podiebradami, odbił go jednak Wiktoryn z Podiebradu. W 1468 r. zdobyły zamek połączone wojska mieszkańców wrocławskich, świdnickich i nyskich. Mieszczanie – wspierający króla Węgier i Czech – Macieja Korwina – zburzyli gotycki zamek, aby nie dostał się ponownie w ręce Podiebradów. W latach 1520-1532 syn Henryka I – książę ziębicki i oleśnicki oraz hrabia kłodzki Karol I z Podiebradu odbudował i znacznie rozbudował zamek, tworząc na zrębach pozostałości średniowiecznych okazałą, reprezentacyjną i silnie ufortyfikowaną rezydencję”²⁶.

109. Ząbkowice widok miasta w połowie XVIII wieku na rycinie F. B. Wernhera.

26 M. Przyłęcki, *Zagospodarowanie trwałej ruiny zamku w Ząbkowicach Śląskich*, [w:] Ochrona Zabytków, 49/3 (1996), s. 302.

110. Zamek w Ząbkowicach na planie miasta, Kurt Bimler, *Die Schlesischen Massiven Wehrbauten*, 1944 r.

2.32. Ziębice

Miasto w powiecie ząbkowickim w województwie dolnośląskim, położone nad rzeką Oławą, liczba mieszkańców około 9 000.

Zamek w Ziębicach został wzniesiony w końcu XIII wieku na polecenie Bolka I Surowego. Warownię umiejscowiono w południowo-wschodniej części obwarowań przy Bramie Grodzkiej. Obecnie na tym miejscu stoi barokowa kaplica z 1738 roku oraz Szkoła Podstawowa nr 4 przy ulicy Zamkowej.

W 1429 roku miasto i zamek zostały zdobyte i zniszczone przez husytów. Zamek odbudowano, jednak w roku 1488 został zniszczony przez wojska króla węgierskiego Macieja Korwina.

Zamku nigdy nie odbudowano choć jego relikty są widoczne na rysunkach Wernera z połowy XVIII wieku. Resztki zamku widoczne były jeszcze w 1809 roku, gdy zakładano w tym miejscu ogród.

111. Relikty zamku przy bramie Grodzkiej i kaplica Bożego Ciała. Rysunek F. B. Wernera, połowa XVIII wieku.

112. Widok ogólny Ziębic według ryciny F. B. Wernera z połowy XVIII wieku.

113. Szkoła podstawowa przy ulicy Zamkowej stojąca w miejscu, gdzie znajdował się zamek. Kartka pocztowa, 1910 rok.

3. Publikacje

3.1. J. Ciurlok – Władcy najlepsi z najlepszych

I raz jeszcze musimy cofnąć się aż do drugiej połowy XIII wieku, żeby się spotkać z założycielami książęcego domu świdnicko-jaworsko-ziębickiego; bo wszystkie te trzy miasta były książęcymi stolicami. Trzej synowie awanturniczego księcia legnickiego Bolesława Łysego zwanego też Rogatką wówczas dzielili między siebie ojcowiznę.

Średni brat Bolesław otrzymał ziemie na południu z głównym miastem Jaworem. Właściwie wydzielenie tych właśnie ziem nastąpiło jeszcze za życia Bolesława Rogatki, który przeznaczył je najstarszemu z trzech synów Henrykowi Grubemu, późniejszemu księciu legnickiemu. Książę ów za życia ojca został w ten sposób dopuszczony do rządzenia. Lecz w momencie dziedzenia spadku ziemię jaworską otrzymał właśnie średni, Bolesław nazwany później Surowym, ale też zwany Wielkim. Myślę, że oba te przydomki znakomicie opisują charakter i umiejętności księcia. Doczekał się on też wielu innych chwalebnych epitetów – jako mało który władca. W kronice nazywanej „Rocznikiem Krzeszowskim”, określono go mianem: „Korona Śląska”. Uważano go za najznaczniejszego ze wszystkich książąt śląskich.

Początkowo na ziemiach, które przejął po bracie, Jawor był jedynym znacznym miastem. Ponadto posiadał Bolków, Kamienną Górę, Lubawkę, Świerzawę, a po śmierci najmłodszego z braci Bernarda, zwanego Skoczkiem, do dóbr jaworskich powrócił Lwówek Śląski.

Książę Bolesław, zwany też „Pierwszym”, okazał się zapobiegliwym i sprawnym gospodarzem – nie tylko umiejętnie zarządzającym tym co posiadał, lecz potrafiącym też swe włości skrzętnie powiększać. Przy czym czynił to z zachowaniem zasad – dziś powiedzielibyśmy – „fair play”. Gdy sprawował w późniejszych latach opiekę nad nieletnimi bratankami, to również dla nich odzyskał pewne należne im terytoria, nie zachowując przy tej okazji niczego dla siebie. W tamtych czasach było to postępowaniem wyjątkowym.

U progu panowania, nadarzyła się okazja na terytorialny sukces w wyniku pomocy, której udzielił starszemu bratu, Bolesławowi Grubemu w walce z książętami głogowskimi o panowanie nad Wrocławiem. W zamian, w dowód wdzięczności i jako rekompensatę za poniesiony wysiłek, otrzymał południowe ziemie księstwa wrocławskiego z Ziębicami – kolejną późniejszą książęcą siedzibą, Strzelinem, Frankensteinem – czyli dzisiejszymi Ząbkowicami Śląskimi, Reichenbachem – dziś noszącym nazwę Dzierżoniów, oraz Świdnicą, która w pewnym momencie stała się najbogatszym po-

Wrocławiu śląskim miastem. Wszystkie te ziemie stworzyły właśnie księstwo świdnicko-jaworskie. W kolejnych latach powiększyło się ono jeszcze nieznacznie, między innymi o Bolesławiec.

Protoplasta rodu książąt świdnicko-jaworskich, Bolesław I Surowy, lub – jak kto woli Wielki – okazał się być znakomitym administratorem, dzielnym i groźnym rycerzem, oraz – dziś powiedzielibyśmy – inwestorem o daleko-siężnej wizji.

Wybudowane przezeń umocnienia, broniły terytorium ze wszystkich możliwych kierunków. Podobnie nastąpiło później na ziemiach, którymi zarządzał tymczasowo. Niektóre wzniezione wówczas zamki po dziś dzień stoją, oczywiście przebudowywane w następnych stuleciach. Na przykład zamek Kliczków.

Fundował też budowle cywilne. To jemu zawdzięcza swe powstanie jeden z najpiękniejszych śląskich klasztorów; opactwo cysterskie w Krzeszowie. [...] On pierwszy wprowadził pewne elementy księgowości, tworząc stosowne spisy dochodów i wydatków księstwa. Cała ta zapobiegliwość zaowocowała zgromadzonymi dobrami, o których opowiadano sobie legenda. [...] Niemniej jednak pod rządami księcia i miasta rozkwitali i folwarki. W ciągu niespełna pięciu lat majątek swych nieletnich bratanków, nad którymi miał pieczę, wydobył z kłopotów finansowych i pomnożył, zostawiając im ogólną kwotę 16 tysięcy grzywien. Łatwo sobie wyobrazić w jakim stanie pozostawił własny majątek.

Po to by wszystkie zamierzenia wprowadzić w życie książę Bolko musiał wykazywać się konsekwencją i bezwzględnym przestrzeganiem prawa, czym sobie zasłużył na przydomek Surowy. Owa surowość widoczna była też w wychowaniu synów. Ciekawe, ile w tym postępowaniu było reakcji na niefrasobliwość, czasami wręcz bezmyślność i utracjuszostwo własnego ojca, Bolesława Rogatki. Wszak syn musiał widzieć ów brak odpowiedzialności w postępowaniu rodzica i jej skutki, tę nieporadność w rządzeniu i domem i księstwem. Może to wtedy ukształtował się charakter władcy surowego, lecz sprawiedliwego, starającego się powiększyć majątek, lecz nie niegodnymi metodami. Nie omijały go oczywiście kłopoty ale potrafił z nich wychodzić przy pomocy zręcznej dyplomacji. Gdy w roku 1296 suwerenności jego państwa zagroziły Czesi, dokonał sprytnego manewru, poddając swe państwo opiece papieskiej. Nicco wcześniej zawierał sojusze właśnie z Czechami, obawiając się Henryka Probusa. Władca wiedział, że żadne polityczne i militarne alianse, nawet te oparte na rodzinnym związku, nie dają gwarancji bezpieczeństwa na zawsze. Również w celu ochrony przed zakusami wrocławskiego księcia zawarł sojusz z Brandenburgią. 19 kwietnia 1297 roku w Szpandawie ożenił się z Beatrycze nielietnią córką margrabiego Brandenburskiego Ottona V Długiego. Formalny ślub, nie poprzedzony

papieską dyspensą ze względu na bliskie pokrewieństwo, odbył się 5 lat później – 4 października 1284 roku Wspomnianą dyspensę uzyskano dopiero rok później. [...]

W chwili nagłej śmierci księcia, 9 listopada 1301 roku, jego dzieci były nieletnie, więc rządy regencyjne w księstwie jeszcze przez 6 lat sprawowała księżna wdowa wraz z bratem – margrabią brandenburskim Hermanem. Ciało Bolesława I, księcia świdnicko-jaworskiego zwanym surowym albo Wielkim, złożono w sarkofagu w klasztorze krzeszowskim, który książę prawie 10 lat wcześniej ufundował. [...]

Książę świdnicko-jaworski i ziębicki Bolesław I pozostawił swoje państwo w stanie wzrostu i rozwoju. Po krótkich rządach regencyjnych księżnej wdowej i jej brata, ziemie księstwa przejęli trzej synowie księcia. Odbywało się to płynnie i w zasadzie bezkonfliktowa – co było swego rodzaju ewenementem w piastowskiej rodzinie. W 1307 roku książę Bernard, najstarszy z braci, przejął całość spadku. Na początku roku 1312, średni brat Henryk objął samodzielne rządy w ziemi jaworskiej, zaś książę Bernard z młodszym bratem Bolkiem władali wspólnie na Świdnicy i Ziębicach. Trzy lata później w roku 1315 dokonano podziału tych ziem na część świdnicką i ziębicką, ale książę Bolko, zwany od tego momentu Bolkiem I Ziębickim samodzielne władanie rozpoczął dopiero w roku 1322. [...]

Źródło: Jerzy Ciurlok²⁷, *Ich książęce wysokości. Część dolnośląska*, Silesia Progress 2015.

---

27 Jerzy Ciurlok – dziennikarz, autor m. in. *Ich książęce wysokości. Część górnośląska* oraz zbioru felietonów *Moje okno na Śląsk*.

3.2. J. M. Gruzla – Podłoże polityczne...

Podłoże polityczne koligacji dynastycznych i kierunki polityki Piastów linii świdnickiej (1278-1368) – fragmenty

[...] Protoplastą świdnickiej linii książąt śląskich był Bolko, syn Bolesława II Łysego, zwanego także Rogatką, księcia legnickiego. Bolko ożenił się z Beatrycze z rodu Askańczyków, córką Ottona V Długiego władzącego Brandenburgią. Pierwszym śladem nawiązania bliższych stosunków między stołecznym wówczas Jaworem a Berlinem, jest wiadomość o pobycie Bolka w Szpandawie, gdzie 19 kwietnia 1279 roku odbyły się jego zaręczyny z dziewięcioletnią wtedy Beatrycze. Do ostatecznego sfinalizowania umowy doszło 4 października 1284 roku w Berlinie. Zawierający związek małżeński byli spokrewnieni w czwarty stopniu, dlatego też postarano się o dyspensem papieską, która w rok później usankcjonowała istniejący już stan.

Brak jest przekazów źródłowych dotyczących wcześniejszych kontaktów księcia Bolka I lub jego ojca z Brandenburgią. Na obranie takiego kursu politycznego przez księcia jaworskiego miały z pewnością wpływ dwa czynniki: dawne zatargi pomiędzy Piastami linii wrocławskiej i legnickiej oraz wrogi stosunek jego ojca Bolesława Rogatki do stronnika króla czeskiego, Henryka IV Probusa. Trzeba jednak pamiętać, że równocześnie sytuacja polityczna w tej części Europy, a zwłaszcza w pobliskich Czechach nie była wówczas jasna.

Program ekspansji terytorialnej i politycznej oraz starania króla Przemysław Ottokara II o koronę niemiecką zakończyły się klęską. W walce o pierwszeństwo w Rzeszy Niemieckiej lepszym okazał się być Rudolf z Habsburga, kiedy to 26 sierpnia 1278 roku w bitwie pod Suchymi Krutami (Dürnkrut) król czeski poległ. O dziedzictwo po nim i opiekę nad małoletnim wówczas Waclawem upomniało się trzech władców: pogromca Ottokara II, król niemiecki Rudolf Habsburg, siostrzeniec króla Czech Otton V Długi i książę wrocławski Henryk IV Probus. Przewagę w Czechach uzyskał margrabia brandenburski i w krótkim czasie, wykorzystując poparcie mieszkańców praskich, zajął stołeczny gród. Jednak węzeł gordyjski miała rozwiązać dopiero trójstronna ugoda. Jeszcze w tym samym roku, we wrześniu podpisano pokój, który postanowił co następuje: Otton V na 5 lat otrzymał w zarząd Czechy, Rudolf Morawy, Henryk IV jako odszkodowanie ziemię kłodzką w dożywocie, natomiast wdowa po Przemysłe Ottokarze II księstwo opawskie. W wyniku tego układu Brandenburczyk stanął mocną stopą w Czechach. Jednak wskutek jego surowych rządów królowa-wdowa już wkrótce poparła Probusa. Ten wówczas, po zajęciu Kłodzka, był w orbicie wpływów habsburskich. W tej sytuacji osamotniony Otton V musiał szukać sojuszników wśród wrogów króla niemieckiego.

Na Śląsku ówczesnej polityce stronnika Habsburgów przeciwstawiali się synowie Rogatki: książę legnicki Henryk V Gruby oraz Bolko I, późniejszy władca Świdnicy i Bernard, władający wspólnie Jaworem.

Zatem zaręczyny Bolka I i Beatrycze z kwietnia 1279 roku miały umocnić sojusz margrabiów brandenburskich z książetami jaworskimi, związanymi przeciwko Henrykowi IV wrocławskiemu i Rudolfowi Habsburgowi. Że do porozumienia doszło niech, obok zaręczyn, świadczy fakt, iż w 1280 roku spotykamy Bolka I i Bernarda walczących po jednej stronie z bratem Ottonem V Albrechtem III, przeciwko Probusowi. Wyprawa sojuszników spustoszyła ziemię wrocławską do Ziębic, leżących wtedy jeszcze w państwie Probusa. W jej wyniku Rudolf Habsburg zrezygnował z interwencji w Czechach co spowodowało, iż jeszcze przez 3 lata Otton utrzymuje się w Pradze, sprawując tam funkcję tutora [łac. – opiekun, obrońca małoletnich dop. Z. M.] małoletniego księcia, późniejszego króla Wacława II. Książęta jaworscy na przełomie stycznia i lutego 1281 roku musieli odpierać odwetowy najazd wojsk Henryka IV. Jednak wkrótce doszło do pacyfikacji storn konfliktu. Pomogły w tym starania Probusa o utworzenie koalicji książąt śląskich i wysiłki mediacyjne Bolka I. Mimo to, że strony pojednały się, konflikt definitelywnie wygasł dopiero po przejęciu rządów w Czechach przez Wacława II.

Sojusz Bolka i Bernarda z brandenburskimi Askańczykami został wkrótce wzmacniony wypełnieniem układu z 1297 roku, kiedy 4 października roku 1284 Beatrycze została wydana za mąż za Bolka I. Storpedowało to wysiłki czynione przez Probusa w celu utworzenia i przewodniczenia koalicji anty-habsburskiej i antyczeskiej na Śląsku, ale umożliwiło niebawem realizację następnej umowy matrymonialnej. Tym razem Henryk IV poślubił Matyldę brandenburską, siostrę Beatrycze, żony Bolka I.

Książęta jaworscy, utrzymując bliskie kontakty z Brandenburgią oraz własny i niezależny kurs polityczny, starali się lawirować na Śląsku, zachowując równowagę wpływów Wacława II czeskiego i Henryka IV wrocławskiego, których ekspansywny i zjednoczeniowy program był zagrożeniem dla samodzielności wszystkich książąt dzielnicowych na Śląsku.

Po wygaśnięciu dynastii askańskiej w połowie 1320 roku, osierocona Brandenburgia i Łużyce stały się przedmiotem rywalizacji wielu spokrewionych z nią rodów dynastycznych. Dopiero w 1323 roku król niemiecki Ludwik IV Wittelsbach nadał marchię w lenno swemu synowi, księciu bawarskiemu. Od tego momentu, na blisko 50 lat stali się oni władcami Brandenburgii. W tym czasie syn Bolka I, Bernard był już sojusznikiem Wittelsbachów, dziedzicząc bliskie z nim stosunki po swoim ojcu.

Wzmianki o kontaktach świdnicko-bawarskich sięgają jeszcze końca XIII wieku. Świadczą o tym przygotowane i planowane dwa mażeństwa, z któ-

rych tylko jedno doszło do skutku, z uwagi na przedwczesną śmierć tak syna Bolka I tegoż imienia, jak i jego niedoszłej żony Elżbiety. Mianowicie, córka księcia świdnicko-jaworskiego Judyta została wydana za Stefana I dolno bawarskiego. Ślub odbył się na Śląsku w 1297 roku, natomiast młoda księżna przybyła do Bawarii dopiero 2 lata później. Tym samym *terminus a quo* nawiązania bliższych stosunków świdnicko bawarskich należy wyznaczyć właśnie na 1297 rok. W rokowaniach brali udział także władcy Miśni, bowiem zmarła później Elżbieta była siostrzenicą Wittelsbachów, córką Fryderyka miśnieńskiego. I tym razem brak jest źródeł, które by ułatwili rozszyfrowanie kulis polityki dynastycznej prowadzonej przez Bolka I.

Z pewnością wyjaśnienie podłożu politycznego planowanych aliansów będzie możliwe po dokonaniu analizy sytuacji i pozycji księstwa świdnicko-jaworskiego pod koniec XIII wieku.

Znaczenie Bolka I na Śląsku w okresie od 1296 roku bardzo wzrosło. Po kilku latach współrządów w księstwie jaworskim ze swym bratem Bernardem i wydzieleniu mu księstwa lwóweckiego, ostatecznie na nowo połączono w jedno Bolko przejął w roku 1286, po śmierci brata. Dalsze rozszerzenie granic jego panowania było efektem mistrzowsko prowadzonej polityki. Kiedy w 1290 roku zmarł Henryk IV Probus, spadek po nim obejmował rozległe terytorium. W walce o jego śląską część Bolko I popierał wprawdzie swojego brata Henryka V Grubego przeciwko Henrykowi głogowskiemu, jednak robił to na tyle niezdecydowanie, że Henryk V, dla dobra sprawy, był zmuszony odstąpić Bolkowi część dawnych ziem Probusa w księstwie wrocławskim. Ta obszarem była równa księstwo jaworskiemu i lwóweckiemu, które Bolko I posiadał do tej pory. Odłączona od Wrocławia stanowiła będzie odtąd trzon terytorialny tej linii Piastów śląskich jako księstwo świdnickie z miastami: Świdnicą, Strzegomiem, Dzierżoniowem, Ziębicami, Ząbkowicami, Strzelinem, Świebodzicami i rezydencją w Książu. O zasobności kiesy księcia niech świadczy fundacja poczyniona przez pana na Książu w 1292 roku. Kupując od benedyktynów Krzeszów, osadził tam cystersów. Kościół klasztorny stał się w przyszłości nekropolią książąt świdnickich, a teraz obok bogatych klasztorów w Henrykowie i Kamieńcu Ząbkowickim był już trzecim cysterskim w państwie Bolka I. Ukoronowaniem aktywności politycznej tego władcy było przejęcie opieki nad małoletnimi synami swego brata i ich dzielnicą wrocławsko-legnicką. Już wcześniej, jeszcze za życia Henryka V, Bolko I uzyskał od niego Sobótkę i zamek na szczytce Śleży. Teraz jako opiekun bratanków tytułuwał się „tutor Terre Wratislawiensis”, aż do swojej śmierci w 1301 roku.

Ostatnim nabytkiem księcia świdnicko-jaworskiego był Bolesławiec i Chojnów odzyskane na Henryku głogowskim, z których pierwszy przylą-

czył do swego państwa, a drugi do księstwa wrocławsko-legnickiego. Tym samym Bolko I w 1296 roku stał się pierwszym władcą na Śląsku.

Rozrost państwa bolkowego musiał mieć wpływ na kierunek polityki dynastycznej księcia w latach 1296–1299. Zwróciło to niewątpliwie uwagę władców Miśni i Bawarii, a co istotne ani jedni, ani drudzy nie związywali się do tej pory z dworami śląskimi. Sąsiedzkie położenie księstwa świdnicko-jaworskiego i marchii miśnieńskiej, oddzielonych jedynie Łużycami, zdradza być może inicjatorów porozumienia. W rozmowach dotyczących układów matrymonialnych uczestniczyli jednak również bawarscy Wittelsbachowie i ich rola musiała być znaczna, skoro ostatecznie to oni sfinalizowali układ z Bolkiem I i od tej pory utrzymywać będą ożywione kontakty z dworem w Świdnicy.

Książę świdnicko-jaworski szukał z pewnością w tym porozumieniu zabezpieczenia swej pozycji od zachodu w czasach wzrostu potęgi Przemyślidów. Jego stosunek do Czech wyznaczały wówczas interesy w pełni niezależnego władcy. Jeszcze w 1289 roku za poparcie stanowiska Wacława II i opozycję w stosunku do Henryka IV Probusa, na jjeździe książąt w Opolu uzyskał od króla czeskiego miasto Chełmsko z okręgiem. Świadkował także w hołdzie praskim Kazimierza bytomskiego 10 stycznia tegoż roku, a w osiem lat później naprawdopodobniej asystował w koronacji Wacława II. Równocześnie jednak Piotr z Byczyny, autor „Kroniki książąt polskiej” donosi, że jeszcze w 1295 roku zdecydowane stanowisko księcia świdnicko-jaworskiego odwiodło króla czeskiego i sprzymierzonego z nim Albrechta Habsburga od wyprawy na Wrocław, pozostający pod władzą Henryka V Grubego. O zagrożeniu jakie odczuwali bracia ze strony Wacława II niech świadczy fakt, iż Bolko I i Henryk V oddali się w opiekę stolicy apostolskiej, co potwierdził papież Bonifacy VIII aktami z 1 stycznia 1296 roku. Był to stan utrzymujący się dłużej, skoro książę w tym okresie, aż do swojej śmierci prowadzi budowy fortyfikacyjne z dużym rozmachem, umacniając zamki na granicy z Królestwem Czech. Więcej, w czasie rywalizacji o tron polski, wyprawia się na zajętą przez Wacława II Wielkopolskę i zdobywając Odolanów, staje się faktycznym sojusznikiem Władysława Łokietka, rywala króla czeskiego. Ostatecznie uznać należy, iż nawiązanie stosunków politycznych przez Bolka I świdnicko-jaworskiego z bawarskimi Wittelsbachami miało związek ze wzrostem znaczenia Piastów świdnickich na Śląsku, jak również wynikało z chęci przeciwstawienia się tak Bolka, jak i Wittelsbachów rosnącej potędze czeskich Przemyślidów.

Bolko zmarł 9 listopada 1301 roku, pozostawiając po sobie trzech małoletnich synów: Bernarda, Bolka, Henryka. Równocześnie stopniowo uległo podziałowi jego rozległe państwo. Od związku z księstwem świdnicko-jaworskim odłączony został kompleks wrocławsko-legnicki. Opiekunem

synów Henryka V został początkowo biskup wrocławski Henryk, a następnie w 1303 r. król czeski Wacław II. W tym czasie w księstwie świdnicko-jaworskim funkcję tutora pełni księżna-wdowa Beatrycze, później jej brat, margrabia brandenburski Herman, który sprawuje rządy w księstwie przez swojego starostę Hermana de Barboy. W 1307 roku władzę i opiekę nad małoletnim Bolkiem i Henrykiem objął najstarszy z braci Bernard, a następnie wydzielił im części: w 1312 roku Henrykowi księstwo jaworskie, a w 1322 roku Bolkowi księstwo ziębickie. W tymże jeszczego roku wzmacnił Bernard swe zaplecze w kierunku Ołomuńca na Świdnicę i Wrocław, uzyskując, w wyniku zastawu, od Bolesława III brzesko-legnickiego Niemczę z okreiem.[...]

Źródło: Jarosław Mariusz Gruzla²⁸, *Podłożę polityczne koligacji dynastycznych i kierunki polityki Piastów linii świdnickiej (1278-1368)*, [w:] Rocznik Świdnicki, Świdnica 1997, s. 8-32.

---

28 Jarosław Mariusz Gruzla – urodzony w 1966 roku w Świdnicy, absolwent Uniwersytetu Wrocławskiego – pedagog, historyk, poeta. Laureat wielu konkursów literackich, publikował w czasopismach krajowych – Odra, Studium, Topos, Czas Kultury, Borussia, Pracownia, Nowa Okolica Poetów i paryskim Recogito. Wydał zbiory wierszy *Kolej transyberyjska, Smak teraz, Wersety o nieograniczoneści*.

3.3. K. Jasiński – Bolko

Syna Bolesława Rogatki o tym imieniu wymieniają źródła, w których występuje on najczęściej ze zdrobniałą formą tego imienia. Imię odziedziczył po ojcu.

Bolko, nie licząc zmarłego jeszcze za życia Bolesława Rogatki nieznanego z imienia jego syna, był przedostatnim synem Bolesława i Jadwigi anhalckiej. Najpóźniejszą datę jego urodzin stanowiłby 1258 r., ponieważ już w następnym roku umiera jego matka. Jednakże z uwagi na przypuszczalną datę urodzin jego najmłodszego brata Bernarda należy przyjąć, że Bolko urodził się najpóźniej w 1256 r., najwcześniej natomiast w 1252 r. Przyjście na świat Bolka w latach 1252-1256 nie jest pewniakiem, nie można bowiem wykluczyć, że urodził się o rok czy dwa lata wcześniej lub później. Przesunięcie terminu a quo wstecz (przed 1252 r.), a terminu końcowego poza 1256 r. uważam za bardzo mało prawdopodobne. Bolko zmarł 9 XI 1301 r. Został pochowany w klasztorze krzeszowskim.

Bolko ożenił się z Beatrycą, córką Ottona V Długiego, margrabiego brandenburskiego. Małżeństwo to z powodu bliskiego pokrewieństwa wymagało dyspensy papieskiej, o którą postarano się w 1285 r.²⁹ Małżeństwem Bolka z Beatrycą zajął się w osobnym studium K. Wutke, który w sposób przekonywający wykazał, że Bolko zaręczył się z Beatrycą 19 IV 1279 r. w Szpandawie. Licyała ona wówczas 9 lat, zatem urodziła się w 1270 r. Żoną Bolka została Beatrycza 4 X 1284 r., przy czym ich ślub odbył się w Berlinie.

Po śmierci męża Beatrycza sprawowała regencję w księstwie świdnickim. Między 20 IX 1308 r. a 16 VII 1311 r. Beatrycza wyszła powtórnie za mąż, za Władysława, księcia kozielskiego. Beatrycza zmarła po 10 IV 1312 r., a przed 26 IV 1316 r. Miejsce jej pochowania nie jest znane.

Potomstwo:

Judyta – ur. 1285-1287 zm. 15.09.1320

Bolko – ur. 1285-1290 zm. 30.01.1300

Bernard książę świdnicki – ur. 1288-1291, zm. 6.05.1326

Beatrycza ur. 1286-1295 zm. 25.08.1322

Henryk książę jaworski – ur. 1292-1296 zm. między 6.03 i 15.05.1346

Bolko (II) książę ziębicki – ur. 1300 lub 1301, zm. 11.06.1341

Anna ur. koniec 1301 – 08.1302, zm. między 2 lub 6.03.1332 i 24.06.1334

29 G. A. Stenzel, *Urkunder*, s. 185, nr 186. Książę Bolko I był spokrewniony z Beatrycze w czwartym stopniu, dotykającym trzeciego. Książę Bolko I był prawnukiem, a Beatrycze praprawnuczką Przemysła Ottokara I.

Elżbieta – zm. po 1300
Małgorzata – zm. po 1300
NN (syn) – zm. po 24.12.1307

Źródło: Kazimierz Jasiński³⁰, *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007, s. 150.

---

30 Kazimierz Jasiński – urodzony w 1920 roku, zmarły w 1997 roku. Ukończył studia historyczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Tematem jego pracy doktorskiej były Dzieje społeczno-polityczne Wielkopolski w latach 1250-1279. W 1968 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1977 profesora zwyczajnego nauk humanistycznych. W latach 1957-1986 pracował na naukowych stanowiskach kierowniczych. W 1994 został członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. Był autorem wielu prac naukowych; m. in. *Rodowód Piastów śląskich*, *Rodowód pierwszych Piastów*, *Genealogia Piastów wielkopolskich*, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, *Genealogia księcia mazowieckiego Siemowita I*, *Rodowód Piastów mazowieckich*, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*.

3.4. R. Grodecki – Przywileje księcia Bolka I Surowego

Przywilej książęcy w sprawie źrebu³¹ Ścibora z Czesławic

W imię Pańskie. Amen. Ułomna jest pamięć człowieka, skoro on sam stworzony jest z lichej, kruchej materii, gdy nic nie jest pewniejszego jak śmierć a nic bardziej niepewnego jak godzina śmierci, dlatego wynaleziono środek zapobiegawczy w świętym piśmie, aby to, co zostało zarządzone w teraźniejszości postanowieniem ludzi, mogło być później na wieczną rzeczy pamiątkę jasno udowodnione.

Przeto my, Bolko, z łaski Bożej książę Śląska a pan na Fürstenbergu [zamek Książ – dop. Z. M.] i opiekun wrocławski [rządy opiekuńcze we Wrocławiu w imieniu małoletnich synów księcia Henryka V pełnił książę świdnicki Bolko I w latach 1296-1301 dop. Z. M.], wiadomo czynimy wszystkim, tak obecnym jak i przyszłym, że Żyd Merkelin, stanawszy w naszej obecności, zeznał, iż sprzedał i pokwitował na wieki bogobojnym mężom i braciom z Henrykowa za 50 grzywien używalnej monety cały dział dóbr Ścibora, położonych w Czesławicach, które temuż przypadły z tytułu ojcowizny, jako trzecia część, i oddał w posiadanie na takich prawach, na jakich posiadał je pomieniony Ścibor, i z obowiązkiem świadczenia z nich takich posług, jakie zwykły był świadczyć pomieniony Ścibor, od którego tenże Żyd pomienione dobra nabył sprawiedliwym tytułem kupna, jak to tenże Ścibor zeznał w naszej obecności, obiecując wraz z Janem Soeczką, że przeciw tej sprzedaży ani sam, ani za pośrednictwem innej osoby nie będzie występował w przyszłości z powołaniem się na prawo dziedziczne lub w jakikolwiek inny sposób, i że pomienione dobra zagwarantuje, uwolni i obroni dla wspomnianych braci przeciw wszystkim, którzy by ich o te dobra nagabywali, wedle praktyki i zwyczajów ojczystych.

Żyd zaś pomieniony z tego działu owych dóbr zrezygnował jako ze swych dóbr własnych, które z naszych rąk pomienieni bracia odebrali jako prawdziwą i prawną własność.

Na świadectwo tej rzeczy postanowiliśmy udzielić niniejszego dokumentu umocnionego przywieszeniem naszej pieczęci. Dan w grodzie Legnica, przez ręce magistra Henryka Bernera, notariusza naszego dworu, roku Pańskiego 1297, 31 stycznia, w obecności pana Ludwika z Hakeborne, naszego siostrzeńca, Iwana z Prowin, Reinharda Schafa, Ottona z Kamieńca, Zygfryda, protonotariusza naszego, Piotra z Lubnowa i bardzo wielu innych.

---

³¹ Źreb – we wczesnym średniowieczu zabudowania i grunty wchodzące w skład jednego gospodarstwa rolnego chłopa wolnego, niewolnego lub rycerza.

Przywilej księcia Bolka w sprawie źrebu Przybysława w Czesławicach.

W imię Pańskie. Amen. Gdy ciągłe mijanie rzeczy doczesnych dochodzi do wiadomości potomnych za pomocą świadectwa pisma i przez nie odzywa się w ich pamięci, przeto my, Bolko, z łaski Bożej księże Śląska a pan na Fürstenbergu oraz opiekun wrocławski, podajemy do wiadomości wszystkich tak obecnych jak i tych, którzy nastąpią w przyszłości, że wobec nas w Kątach stanawszy w dobrym zdrowiu Przybysław, brat Ścibora z Czesławic, dobrowolnie i publicznie zeznawał, że cały udział dziedziczny, jaki jemu i siostrze jego Trzeszce przypadł prawem ojcowizny w Czesławicach, w lasach, polach, łąkach, wodach, młynach, ogrodach, karczmie i wszystkich innych pozytkach, zamkniętych w granicach pomienionej posiadłości, za zgodą wszakże siostry swojej Trzeszki i brata swojego Ścibora sprzedał panu opatowi i konwentowi z Henrykowa za 175 grzywien używalnej monety i wagi na wieczyste posiadanie prawem własności i z obowiązkiem sprawowania z tej posiadłości dla nas lub naszych następców takich służb, jakie obowiązany był wykonać tenże Przybysław. Niemniej dodał wspomniany Przybysław, że te 175 grzywien zostały mu i jego siostrze w całości wypłacone, i obiecał, że tę posiadłość wedle zwyczaju ziemi naszej od wszystkich w całości będzie bronił i że przeciw tej sprzedaży nigdy ani sam, ani przez kogokolwiek innego nie będzie w przyszłości niczego wyłączał, ani się sprzeciwiał z powołaniem się na prawo dziedziczne lub w jakikolwiek inny sposób, i zrzekł się wyraźnie za siebie, za siostrę i brata swego i za wszystkich potomków, krewnych i jakichkolwiek powinowatych, ich i swoich, wszelkiego powództwa i pomocy prawnej, która by w pomienionej posiadłości mogła kiedykolwiek przyjść im z pomocą.

Obie zaś strony prosily, byśmy z naszej łaskawości zatwierdzili tę sprzedaż i kupno, a my, przychylając się jak najłaskawiej do prośby obu stron, odebraliśmy tę majątkość z ręki Przybysława i przekazaliśmy wymienionemu panu opatowi i jego konwentowi na wieczne posiadanie, zatwierdzając chętnie pod wagą naszej władzy książęcej, by wszystko, co wyżej zostało opisane, pozostało nienaruszone dla nich, tj. dla pana opata i jego konwentu.

Później tenże Przybysław w innym czasie stawił wobec nas w bramie klasztoru henrykowskiego brata swego Ścibora i jego siostrę Trzeszkę oraz jej prawego małżonka, Herborda z Meynhusen, którzy wszyscy dobrowolnie za naszym przyzwoleniem tamże zrezygnowali ze wspomnianej posiadłości na rzecz pana opata i konwentu, zrzekając się z dobrą wiarą za siebie i wszystkich swoich potomków, krewnych i powinowatych tej posiadłości wedle wszystkich wyżej wyłuszczenych warunków. Dla jak najtrwalszej

mocy tej sprzedaży, kupna, zapłaty, rezygnacji i zrzeczenia się kazaliśmy niniejszy dokument utwierdzić naszą pieczęcią.

Działo się to w Kątach, w grodzie roku Pańskiego 1301 [ostatnim roku życia księcia Bolka I Surowego, dop. Z. M.], w obecności naszych rycerzy, którzy także przy drugiej rezygnacji, jaka dokonała się w bramie klasztoru henrykowskiego, nam również towarzyszyli. Byli zaś ci mianowicie panowie: Wojciech Rinbabe, Boguszko z Michałowa, Budek, jego stryj, Dzierżko z Byczenia, Rudeger z Hugowic, Gunter z Kuesberg, Kunman z Siedlic i wielu innych. Dan na ręce Zygfryda, naszego protonotariusza, roku ja wyżej, 1 września.

Przywilej na Wiesental

W imię Pańskie. Amen. Aby przebieg sprawy dokonanej nie został z biegiem czasu zaciemniony mgłą zapomnienia, zapobiegniwa pomysłowość przodków postanowiła, że czyny śmiertelnych ludzi powinny być uwiecznione przez świadków i przez pisemne świadectwa.

My przeto, Bolko, z Bożej łaski książę Śląska a pan na Fürstenbergu, listem otwartym wiadomo czynimy obecnym i przyszłym, że nasz rycerz Poltko, zwany Snellenwalde, pozostając w dobrym zdrowiu tak duszy jak i ciała, wieś swoją niegdyś obyczajem polskim nazywano Wadochowice, obecnie zaś na prawie niemieckim pospolicie nazywaną Wiesental, położoną na pograniczu naszego księstwa, koło klasztoru henrykowskiego, sprzedał nam dobrowolnie w obecności naszych baronów za 550 grzywien srebra podówczas w naszym państwie bieżącej wagi i monety ze srebra czystego do jednego luta [tzn. srebra 15 próby, gdzie tylko jeden lut przymieszki nieszlachetnego kruszu (miedzi) dodawano do 15 lutów srebra], zrzekając się publicznie wszelkiej własności i praw, jakie by w pomienionej wsi mogły przysługiwać jemu, dziedzicom i następcom jakimkolwiek, synom, wnukom i krewniakom, tak, że możemy swobodnie ją obrócić na jakikolwiek nasz użytek, bez wszelkiej trudności i wątpliwości.

Ta zaś wieś, którą tak formalnym kupnem od pomienionego rycerza naszego Poltka nabyliśmy jako własność prawnie do nas należącą, a jemu w całości wypłaciliśmy należność, obejmuje 27 i $\frac{1}{2}$ łanów czynszowych, które to łany płacą co roku na święto św. Marcina po grzywnie srebra używanej monety i wagi i po jednym małdracie potrójnego ziarna, mianowicie pszenicy, żyta i owsa [małdrat, rachunkowa miara zboża w średniowiecznej Polsce, licząca 3 korce po 4 ćwiertnie, dop. Z. M.]. Co do tego czynszu wieśniacy wspomnianej wsi złożyli nam hołd i każdy z osobna przyrzekł, iż będzie dawał ten czynsz w określonym terminie.

Ponadto ma ta wieś Wiesental sołtysa z trzema łanami, karczmą, trzecim denarem sądowym, rzeźnikiem i piekarzem, wolnego od wszelkich posług, jeden łan, sadzawkę rybną i młyn we wsi; chmielnik i ogród należący do chmielarza oraz łąka przyległa do wsi, wszystko to wolne, należące bezpośrednio do pana wsi. Te wszystkie rzeczy tak w zupełności objęło nasze kupno, jak były one od początku lokacji tej wsi oznaczone dokola w swych granicach i jak również obecnie zostały każde z osobna przez nas zatwierdzone. Następnie po dokonaniu tego kupna tak prawnie i przepisowo między nami a pomienionym rycerzem Poltkiem, rozwajaliśmy w duchu, że ta wieś nasza Wiesental dogodniej przylega do majątków bogobojnych mężów zakonu cysterskiego, braci klasztoru w Henrykowie, i powodowani pobożnym dla nich względem oraz troską o ich dochody i korzyści, daliśmy im wymienioną wyżej wieś naszą Wisental za dwie ich wsie, mianowicie: Rychnów i Kwalisdorf, dokonując z nimi wzajemnej zamiany, tak jednak, że o ile wieś nasza mogła mieć wyższą wartość i cenę, to całą tę nadwyżkę na chwałę Wszechmocnego Boga i jego Matki, Przesławnej Dziewicy, oraz dla zmazania grzechów i naszej kochanej małżonki Beatryczy i dzieci naszych, które już są lub będą w przeszłości, postanowiliśmy dać jako jałmużnę wieczystą klasztorowi w Henrykowie i jego braciom.

Pragniemy więc, by wspomniani bracia z Henrykowa cieszyli się w tej wsi Wiesental wszelkim pożytkiem, prawem i wolnością, tak jak myśmy ją kupili, ponieważ nadaliśmy im tę wieś z wszystkimi jej przynależnościami powyżej wyszczególnionymi na wieczyste wolne posiadanie i niniejszym zatwierdzamy z tym zastrzeżeniem, że łany czynszowe tamże mają dla nas pełnić takie służby, jak inne dobra zakonników położone w naszym państwie.

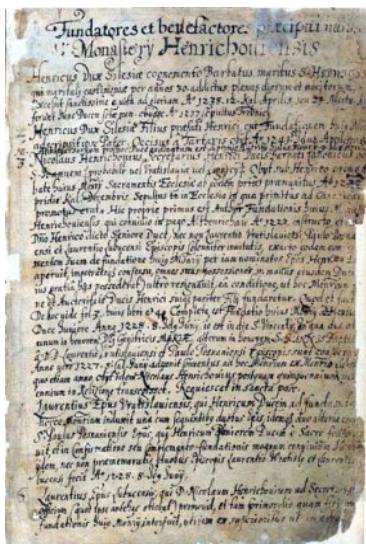
Wreszcie, ponieważ wielokroć wspomniany rycerz Poltko twierdził, że nie ma w ogóle żadnego dokumentu na tę wieś Wiesental, my wszystkie pisma i dokumenty wydane przez kogokolwiek dla zatwierdzenia tej wsi unieważniamy i mocą niniejszego pisma całkowicie kasujemy, ażeby w żadnym czasie nie mogły posłużyć Poltkowi lub jakimkolwiek jego następcom, a ku szkodzie niniejszego konwentu i braci z Henrykowa; a ponieważ rzeczą jest niegodną i niesprawiedliwą, ażeby ktokolwiek wtrącał się do cudzej posiadłości wbrew woli posiadacza, zatwierdzamy wieś Wiesental klasztorowi w Henrykowie i tamtejszym braciom w ten sposób, ażeby bez ich przyzwolenia w granicach i na całym obszarze tej wsi nikt w ogóle z ludzi, jakiegokolwiek by był stanu, szlachectwa i płci, nie miał prawa budowania młynów, wypasania jakichkolwiek zwierząt na łąkach i polach, łowienia ryb w rzekach lub uszkodzenia w jakikolwiek sposób, a kto by postąpił przeciwnie, niechaj wie, iż za to zuchwałstwo ciężką odbierze karę od nas lub naszych następców.

Aby zaś to wyżej opisane nasze kupno i dokonana z braćmi zamiana przetrwała nienaruszona i w trwałej mocy, przeto poleciliśmy spisać niniejsze pismo utwierdzone mocą naszej pieczęci.

Działo się w Strzegomiu, roku Pańskiego 1293, w obecności poniżej spisanych świadków w tym celu wezwanych: pan Ludwik z Hakeburn, nasz szwagier, pan Witigo z Kiteliz, komes Jarosław z Habirdorf, komes Urlyk z Lubina, komes Henryk z Samborowic, Gosko, wójt z Münsterbergu, i bardzo wielu innych wiarygodnych.

Dan przez ręce Zygflydy, protonotariusza naszego dworu, dnia 25 lutego.

Źródło: *Księga henrykowska*, przekład, wstęp i opracowanie Roman Grodecki³², Wrocław 2004, wydanie oparte na publikacji Instytutu Zachodniego Biblioteka Tekstów Historycznych, tom 2, Poznań 1949, s. 119-122, 153-154, 155-157.

114. Księga henrykowska, tytuł oryginału *Liber fundationis claustrum sanctae Marie Virginis in Heinrichow*; w języku polskim: *Księga założenia klasztoru Najświętszej Panny Marii w Henrykowie*.

- 32 Roman Grodecki herbu Poraj, ur. 21.04.1889 r., zm. 17.04.1964 r., historyk, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności. W latach 1907-1912 studiował historię, filozofię, geografię, historię prawa, filologię i archeologię na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1918 uzyskał tytuł doktora na podstawie pracy Książęca włości trzebnicka na tle organizacji majątków książęcych w Polsce w XII wieku. Służył w Legionach Polskich w latach 1914-1917. Ogłosił ponad 170 prac, m. in.: *Przyczynki do dziejów rolnictwa w Polsce średniowiecznej*, *Mistrz Wincenty Kadłubek biskup krakowski*, *Dzieje Polski do roku 1194*, *Dzieje Polski średniowiecznej (współautor)*, *Dzieje Polski do roku 1386 (współautor)*, *Dzieje polityczne Śląska do roku 1290*, *Sprawa św. Stanisława*.

3.5. R. Grodecki – Przywileje Żydów

[...] O Małopolsce, tj. ziemi krakowskiej i sandomierskiej, można wnioskować, że skoro dopiero Kazimierz Wielki w roku 1364 i 1367 rozciągnął na nie moc obowiązującą przepisów przywileju z roku 1264, to widocznie tutaj ani Bolesław Wstydlwy, ani Leszek Czarny, ani Waclaw II, ani Łokietek żadnych rozporządzeń ogólnych sprawie Żydów nie wydali, czyli że w ciągu XIII w. byt Żydów opierał się na prawie zwyczajowym, a do „ius scriptum” doszło dopiero za tego wielkiego ustawodawcy jakim był Kazimierz Wielki. Odmienne rzecz się miala na Śląsku, który był jeszcze w XIII i pierwszej połowie etnicznie i politycznie polskim. Tutaj dzielnicowi książęta wydali cały szereg przywilejów dla Żydów, które w zasadzie są niemal identyczne z omówionym już przywilejem z roku 1264 dla Wielkopolsciego. Niemal wyłącznie zna się i cytuje tak w pracach monograficznych, jak i w podręcznikowych opracowaniach te dwa przywileje z roku 1295 i 1299, które szczerliwym trafem zachowały się w pełnym tekście³³. Wobec tego pragnę z naciskiem stwierdzić, że zostały one wyprzedzone przez dwa lub nawet trzy inne przywileje, które zaginęły i nie są dziś znane w pełnym tekście, ale które nie tylko zostały wcześniej w innych księstwach wydane, ale właśnie posłużyły jako bezpośredni wzór dla tych przywilejów śląskich znanego dzisiaj, które błędnie uważa się za oparte bezpośrednio na przywileju z roku 1264. Filiację ich proweniencji wypadnie odpowiednio zmienić.

Mianowicie zachowały się przywileje: z roku 1295 Bolka księcia świdnickiego i z roku 1299 Henryka księcia głogowskiego. Ale pierwszy z nich podaje swoje źródło, z którego zaczerpnął tekst, na co tylko Bloch zwrócił uwagę, choć niezupełnie dokładnie rzecz wyjaśnił i nie wyciągnął nasuwających się wniosków. Mianowicie Bolko świdnicki stwierdza, że swój przywilej dla Żydów oparł na dwu wcześniejszych przywilejach, nadanym Żydom wrocławskiej dzielnicy „przez księcia wrocławskiego brata naszego stryjecznego śp. Henryka i brata naszego rodzonego Henryka, obecnego księcia Wrocławia. Brat stryjeczny to, to Henryk Probus, syn Henryka III, zmarły w roku 1290. Zaś brat rodzony to książę Henryk legnicki, od roku 1290 także wrocławski, który wraz z Bolkiem świdnickim był synem księcia Bolesława Rogatki. Widać więc, że najstarszy dziś nam znany przywilej dla Żydów śląskich bynajmniej nie był najstarszy, bo go poprzedził przywilej dawniejszy, zaginiony już, Henryka Probusa z lat 1273-1290 i następny Henryka V legnicko-wrocławskiego z lat 1290-1295, będący zapewne zwykłym potwierdzeniem tamtego. Nadto okazuje się, że błędne jest mniemanie, jakoby przywilej Bolka świdnickiego opierał się wprost na przywileju kaliskim

33 *Silesiacarum rerum scriptores*, Wyd. F. W. de Sommersberg, Lipsiae 1730, cz. II (Diplomatarii Bohemo-Silesiaci continuatio), nr 84 i 105.

z roku 1264, bo w rzeczywistości oparł się on bezpośrednio na dwóch przywilejach wrocławskich, które – jak analiza ich brzmienia wykazuje – opierały się z kolei nie tylko na kaliskim, ale również i na czeskim przywileju Ottokara z roku 1254, bo niektóre postanowienia przyjęły z kaliskiego (np. o mincerzach), inne zaś wedle czeskiego pierwowzoru, inaczej iż w kaliskim (np. ów artykuł o zastawie na skrypt dłużny lub o pojedynku sądowym Żyda). [...]

Źródło: Roman Grodecki, *Polska piastowska*, Warszawa 1969.

3.6. W. Papierniak – Krzeszów...

Krzeszów – kościoły i mauzoleum Piastów (fragmenty)

Zarys historii krzeszowskiego opactwa cystersów Początek fundacji

Po śmierci księcia śląskiego Henryka Pobożnego w bitwie z Mongołami pod Legnicą (9 IV 1241), wdowa po nim, księżna Anna spełnia wolę zmarłego męża i przeznacza południowo-zachodnią część Śląska na darowiznę dla czeskich Benedyktyów (dokument z 8 V 1242). [...]

Z lat 1254 i 1256 pochodzą dalsze zachowane dokumenty, w których syn Henryka Pobożnego, księże legnicki Bolesław Rogatka potwierdza fundację matki i daruje mnichom nowe lasy. Jest tam mowa o klasztorze, jednak z treści jasno wynika, że ma on być dopiero zbudowany. Chyba nie został, skoro 35 lat później benedyktyni rezygnują z tych ziem. Może mieli wybudowane tylko jakieś budowle drewniane?

W roku 1289 syn Bolesława Rogatki, książę świdnicki Bolko I kupuje wszystkie posiadłości benedyktynów za 240 grzywien srebra, czyli ok. 120 kg. Sprzedaż nastąpiła za zgodą biskupa wrocławskiego Tomasza. Chociaż nie znamy przyczyn, dla których benedyktyni opuścili te tereny, to możemy się domyślać, jakie one były. Fundacja krzeszowska stanowiła część politycznej działalności książąt piastowskich. Czescy zakonnicy mogli być dla Bolka I niebezpieczni i niejalni. W tym czasie rozpoczyna się bowiem wzrost potęgi rządzącej Czechami dynastii Przemyślidów i przechodzenie słabszych księstw śląskich pod władanie czeskie. Stare podanie mówi, że benedyktynom nie odpowiadała zbyt ostry klimat i dzika, leśna okolica. [...] Jest jeszcze trzecia możliwość: księże uznał, że benedyktyni nie potrafią należycie zagospodarować przygranicznego obszaru i że lepsi okażą się cystersi. Dlatego też wystąpił do kapituły generalnej w Citeaux o zgodę na utworzenie nowego opactwa, sugerując by klasztorem macierzystym był dla niego Henryków.

Nazwa miejscowości Krzeszów w najstarszych dokumentach jest podawana jako *Gresebor*, *Grissobor*, *Cresowbor*, *Cressowe*, *Crissowe* lub *Crissorum*, a potem w języku niemieckim jako *Grüssau*. Według wybitnego językoznawcy, prof. Stanisława Rosponda, nie pochodzi ona wcale od boru leżącego na kresach księstwa (jak ją kiedyś tłumaczono), ale od imienia Krzesz. Mógł być on tzw. zasadzczą dla pierwszych kolonistów, pierwszym właścicielem lasu albo... legendarnym pustelnikiem żyjącym tu w lesie. Za tą ostatnią możliwością przemawia nazwa miejsca użyta w piśmie Bolka I w roku 1291 do kapituły generalnej cystersów. Książę zwraca się w nim z prośbą do

zakonników, aby wzięli w opiekę miejsce zwane *Gratia Sanctae Mariae* – łaską świętej Maryi. Ta nazwa miejscowości określana jest w statutach kapituły jako *antiqua nomen* – najstarsza. [...]

Pierwsi cystersi przybyli tu 9 VIII 1292 obejmując po benedyktynach kościół znajdujący się chyba w dzisiejszym Krzeszówku. Na miejsce swego klasztoru wybrali jednak miejsce w środku kotliny, zgodnie zeową regułą.

[...] Książę Bolko I uposażył zakonników bogato, nadal 200 wielkich łanów ziemi. Na terenach tych założono lub powiększono najbliższe obecne wsie: Czadrów, Czadrówek, Borówno, Lipienicę, Jawiszów, Gorzeszów. Następnie cystersi otrzymali miasto Lubawkę i dalsze osady: Szarocin, Olszyny, Błażkową oraz Kralovec i Bernartice, obecnie leżące po stronie czeskiej. [...] Od księcia doszła jeszcze wieś Zastruze. [...]

Swój pierwszy kościół klasztorny cystersi zaczęli wznowić tuż po przybyciu do Krzeszowa w roku 1292. Został on ukończony być może już w r. 1295, ponieważ dokument z 6 I 1295 mówi o ufundowaniu przez Bolka I siedmiu ołtarzy. Jeśli nie, to ok. roku 1300-1301 budowa została ukończona i otrzymała wezwanie Matki Bożej Wniebowziętej, kolejny zachowany dokument mówi bowiem o pochowaniu w XI 1301 pod ołtarzem głównym księcia Bolka I. [...]

Malowidła na sklepieniach nawy głównej bazyliki krzeszowskiej Fresk *Princeps Pacis* – Książę Pokoju

Pręsło *Princeps Pacis* jako jedyne nie ma po bokach scen dotyczących cystersów. Mamy tu dwie dekoracje o treści śląskiej-piastowskiej. Nawiązują one do fundatorów opactwa (tuż za ścianą znajduje się mauzoleum) oraz do faktu, że fundatorzy byli książętami. Po stronie północnej przedstawiono św. Jadwigę, a przed nią wśród orszaku licznych osób jej syna Henryka Pobożnego wraz z małżonką – Anną. Pod nimi znajdują się dwa orły polskie – białe na czerwonym tle. Na lewo zaś od Jadwigi jeden orzeł śląski (czarny z białą przepaską z krzyżem na tle żółty-złotym). [...] Po stronie południowej łatwo rozpoznać postać w zbroi rycerskiej. To książę Bolko I, otoczony przez innych Piastów i Przemyślidów. Na prawo od Bolka I widoczny jest herb tych ostatnich – lew z dwoma ogonami. Napis głosi: *Magnificentia forum In diademate capit is et nomen eorum vivat in generationem* – Sława ich dzięki diademowi na głowie a imię ich żyje na pokolenia (Mdr 18,24 I Syr 44,14) [...]

Mauzoleum Piastów świdnicko-jaworskich

Bolko panował w latach 1290-1301. Rozpoczął fortyfikowanie długiej, południowej granicy z Czechami, wznosząc liczne kamienne zamki. Od jednego z nich przyjął tytuł Pana na Księży. Miał trzech synów, stąd każdy z nich otrzymał potem mniejsze dziedzictwo: Bernard – Świdnicę, Henryk – Jawor a Bolko – nowo powstałe księstwo ziębickie. Wszyscy oni używali nadal tytułu Pana na Księży i prowadzili wspólną politykę. Bolko I był zbyt słaby, aby osobiście uczestniczyć w próbie zjednoczenia Polski, ale popierał w tych staraniach Władysława Łokietka, a swego syna ożenił z jego córką Kunegundą. [...]

Dlaczego leżący na uboczu Krzeszów stał się nekropolią Piastów świdnicko-jaworskich? Najprościej odpowiedzieć, że taka była wola fundatora opactwa. Czemu jednak wybrał on tę miejscowością a nie stolicę – Świdnicę lub ewentualnie Jawor? Otóż w roku 1292 miasta te nie mają jeszcze znaczącej pozycji. Bolko I odziedziczył po swym ojcu południową część księstwa legnickiego, które rozpadło się właśnie na dwie części. Znajdujące się na tym terenie miasta nie były wówczas bezpieczne, to właśnie Bolko I zaczął otaczać je murami i rozpoczął budowę zamków w ich obrębie. Nie było również odpowiednio dużych, murowanych świątyń. [...] Ale można podać jeszcze dwie istotne przyczyny.

Obszar obu księstw miał od południa naturalne granice oparte na wyższych pasmach górskich w dwóch rejonach: w Karkonoszach z Górami Izerskimi po zachodniej stronie oraz na odcinku Góry Suche – Góry Sowie, po stronie wschodniej. W części centralnej zachodnie pasma Górz Kamiennych oraz Brama Lubawska, przez którą prowadził stary szlak handlowy – wariant szlaku bursztynowego, były stosunkowo łatwo dostępne. Tu właśnie znalazło się opactwo krzeszowskie. Książę liczył zapewne, że ziemia ta, jako neutralna własność kościelna, nie będzie zarzewiem niepokojów wojennych. [...]

Warto zwrócić uwagę, że na terenie Śląska mamy jeszcze jeden obszar przygraniczny, który chyba już w XII wieku stał się własnością kościelną. To kasztelania otmuchowska, z której pod koniec XIII wieku powstaje księstwo biskupów wrocławskich ze stolicą w Nysie. Doszło tam do znanego sporu pomiędzy biskupem Tomaszem II a księciem wrocławskim Henrykiem IV Prawym (Probusem). Biskup dwukrotnie wyklął księcia w latach 1279 i 1284. Po śmierci Henryka IV Bolko I otrzymał część księstwa wrocławskiego i dlatego uważały, że ma pewne prawa do kasztelanii otmuchowskiej, tzw. regalia. Wzniósł nowy zamek w Jaworniki (obecnie w Czechach, na południe od Paczkowa), zaczął ściągać dziesięciny z tamtych wsi, ale

ostatecznie zgodził się z wyrokiem sądu biskupa krakowskiego w tej sprawie i w roku 1296 zwrócił zajęte ziemie biskupowi wrocławskiemu.

Wśród Piastów Śląskich istniała tradycja pochówków w ufundowanych przez siebie kościołach. [...] Dlatego też Bolko I uznał nowy klasztor w Krzeszowie za odpowiednie miejsce dla siebie i swych potomków, a jako fundator mógł tego wymagać. Po dobrym wyposażeniu przybyłych tu w roku 1292 cystersów liczył, iż wznoszony przez nich kościół stanie szybko, będzie okazały i że zakonnicy nie zapomną o nim i o jego następcach w codziennych modlitwach. Groby książęce miały dodatkowo dokumentować własność piastowską na rubieżach księstwa. Chyba jednak żaden z pochowanych tu książąt nie przypuszczał, że po nich za kontynuatorów i spadkobierców dynastii będą uważali się zakonnicy i jak bardzo w XVIII wieku będzie to dla nich ważne.

W krypcie krzeszowskiej spoczęli następujący przedstawiciele rodziny panującej: Bolko I Świdnicki (zmarły w roku 1301), jego wcześniej zmarły pierwszy syn Bolko, następnie drugi syn Bernard świdnicki (zmarły 1326), Henryk I Jaworski (zmarły 1346), prawdopodobnie Henryk II Świdnicki (zmarły 1343-1345) i Bolko II Świdnicko-Jaworski (zmarły 1368), czyli pięć lub sześć osób z dynastii Piastów. Do dziś zachowały się tylko dwa nagrobki Bola I oraz Bolka II – ostatniego z tej linii.

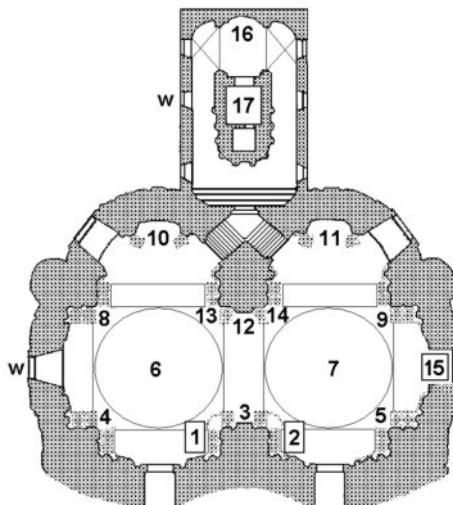
Nie wiemy, czy każda z pochowanych tu osób miała okazały nagrobek. Można przypuszczać, że nie. Chyba tylko trójka z nich otrzymała oddzielne i kosztowne sarkofagi. Nagrobki Bolka I i II znajdowały się przed ołtarzem głównym kościoła klasztornego. Sarkofag syna Bolka I – Bernarda Statecznego – ustawiono między stallami zakonnymi. Pozostałe nagrobki i epitafia umieszczone prawdopodobnie za ołtarzem głównym, w dobudowanych nieco później (XIV-XV w.) kaplicach. Oprócz męskich potomków rodziny książęcej, w pierwszym kościele klasztornym w Krzeszowie zostali też pochowani przedstawiciele co najmniej dwóch rodów śląskich rycerzy: Zedlitzów (Zeidlitzów) i Gallasów. [...]

Mauzoleum już w swoim planie ma widoczne znaczenie symboliczne. Dwie jego części – oddzielne kaplice, dwa centralne układy z kopułami, to jakby dwa księstwa: świdnickie i jaworskie. Cała budowla w rzucie wygląda jak mitra książęca a przylegająca od wschodu mała kaplica Marii Magdaleny z grobem pańskim stanowi jej zwieńczenie. Półkoliste zamknięcie prezbiterium świątyni przypomina natomiast głowę książęcą ozdobioną tą mitrą i wydaje się być też częścią tego układu. [...]

Podobnie jak w przypadku bazyliki Matki Boskiej i tu nie ma pewności, kto jest autorem projektu tej pięknej budowli [chodzi o mauzoleum – dop. Z. M.]. Zarówno w kompozycji architektonicznej, jak i w barwach wystroju nie ma na Śląsku podobnego obiektu. W Europie pewne analogie odnaleźć

można jedynie w kilku dziełach włoskiego baroku oraz na terenie Hiszpanii.
[...]

Przeniesienie szczątków książęcych nastąpiło 30 V 1738. Wiemy też, że wówczas znajdowały się wewnątrz pełno postaciowe rzeźby oby Bolków I i II, na ich miejscu stoją obecnie figury archaniołów.

Rys. 1. Rzut mauzoleum i kaplicy Grobu Pańskiego.

w – wejście, 1 – nagrobek Bolka I, 2 – nagrobek Bolka II, 3 – epitafium legendarnego Bolka III, 4 – księżna Agnieszka, 5 – księżna Beatrycze, 6 – kopuła północna (początek opactwa), 7 – kopuła południowa (dalejsze dzieje opactwa), 8 – Opatrzność Boża, 9 – Miłość, 10 – ołtarz św. Wacława, 11 – ołtarz św. Jadwigi, 12 – ołtarz wszystkich świętych, 13 – archanioł Michał, 14 – archanioł Rafał, 15 – nagrobek Władysława Zedlitzta, 16 – ołtarz Marii Magdaleny, 17 – kaplica Grobu Pańskiego.

Opis wnętrza – nagrobki i epitafia

Znajdują się tu trzy nagrobki: dwa książęce i jeden rycerski. Ich tumby (dolne części nagrobków w kształcie skrzyń) wykonano w okresie budowy mauzoleum. Płyty wierzchnie z postaciami zmarłych są natomiast oryginalne i powstały tuż po ich śmierci.

Nagrobek Bolka I.

Znajduje się on w kaplicy północnej, przy środkowym filarze i jest widoczny od razu po wejściu do środka. Ze średniowiecznego nagrobka zachowała się tylko górną płytę. Jej analiza stylistyczna przeprowadzona przez historyków sztuki wskazuje, że wykonana została krótko po śmierci księcia, a więc na początku XIV wieku. Wzorem dla niej był nagrobek Henryka IV Probusa we Wrocławiu.

Książę ma na sobie kolczugę, widoczną najlepiej tuż poniżej szyi, na nią nałożona jest tunika, spięta ozdobnym pasem. Na ramionach ma narzucony i zwisający na boki płaszcz. W prawej ręce trzyma wznieziony miecz, w lewej tarczę z orłem Piastów Śląskich. Przy głowie, ponad tarczą leży hełm, u stóp księcia natomiast lew – symbol siły i waleczności, którymi to cechami odznaczał się Bolko. To bodaj pierwsze na Śląsku zastosowanie symbolu lwa w rzeźbie nagrobkowej. Książę wprawdzie leży, ale gdyby podnieść płytę i postawić pionowo, okazałoby się, że przyjmie postawę stojącą i to w pełnym swoim majestacie. Taki powinienn zaprezentować się na siedzidle Bożym i taka też idea przyświecała twórcom średniowiecznych nagrobków: przedstawić postać leżącą, ale jednocześnie stojącą w chwale. [...]

Nagrobek Bolka I jest ważny nie tylko ze względu na wysokie wartości artystyczne, ale jako ogniwło do badań nad gotycką rzeźbą nagrobkową i heraldyką śląską. Powyżej hełmu widoczny jest także klejnot. Składa się on z dwóch skrzyżowanych pióropuszy. To zupełnie nowy element nie używany dotąd przez przodków Bolka I. Według heraldyków może on być przyjęty od rodu matki księcia – Jadwigi, księżnej Anhaltu. Jest on zaskakujący, ponieważ na pieczęciach synów Bolka I w takiej postaci już nie występuje, za wyjątkiem jednej pieczęci Henryka jaworskiego.

Epitafia obu książąt. Znajdują się one w supraportach ponad portalami prowadzącymi do kościoła i są do siebie bardzo podobne – to wymóg symetrycznej kompozycji barokowego mauzoleum. Wysokość supraport jest taka sama, jak wysokość portali. W dolnej strefie każdej z nich znajduje się płaskorzeźbiona podobizna księcia w ovalnej ramie – kartuszu. Z boków ram dwa orły zdają się podtrzymywać dziobami zwieńczenia kartuszy: mitry książęce nad dekoracjami o motywach roślinnych. Wykonane z białego stiuku mocno kontrastują z czarnymi płytami epitafijnymi. Poniżej orłów zwracają uwagę bardzo dekoracyjne, wielokrotnie zawijane motywy geometryczne.

Przy dolnych narożnikach supraport (lub po bokach tympanów obu portali), na wygiętych do środka i ku górze gzymach wieńczących boczne półkolumnienki, umieszczono pary aniołków trzymających atrybuty pewnych cnót, które charakteryzowały zmarłych Bolków. Wspólne dla wszystkich są

tu rogi obfitości, trzymane przez zewnętrzne putta [motyw dekoracyjny przedstawiający małego nagiego chłopca. W okresie renesansu i baroku – rzeźba przedstawiająca uskrzydloną postać anioła nawiązującą do antyczneg o bóstwa – Erosa. Określenie stosowane także do postaci aniołków powszechnie stosowanych w dekoracjach kościelnych w okresie baroku i rokoka – dop. Z. M.]. Rogi te zwisają w dół i wysypują się z nich kwiaty oraz inne owoce ziemi.

Przy nagrobku Bolka I, po lewej stronie drugi z aniołków trzyma dużą kotwicę – symbol nadziei. Aniołek z prawej strony trzyma gorejące wysokoim płomieniem serce, siedzące obok drugie putto pomaga mu w tym. To symbol miłości. Nadzieja i Miłość to dwie cnoty główne, uważane za boskie. Otrzymuje się je podczas chrztu wraz z Wiarą. Otrzymuj się je podczas chrztu wraz z Wiarą. [...]

Napisy na epitafach książąt były długie i pełne patosu. Zachował się w dobrym stanie napis poświęcony Bolkowi I. Oto jego tekst łaciński i tłumaczenie na język polski.

Laureatis Exuvilis Bolkonis I-mi Invicti Svid. et Jaur, Ducis aliis Bellicosi, nobis Pacifici Utrisq. Gloriosissimi agnomine posteris transcribendi Fundatori hujus Piissimi Manificentissimi Qui non ut lapus rapax aliena Sed ut libertatis vindex aquila olim rapta Post eiden reextorquens fortissime hic ultro divisit spolia sua Aeterno Pacis Principi aeviterno quere Gratiarum Matris Cultui hanc fundans Domum Gratiae Marianis sub auspiciis feliciter perennaturam ut ad usque novam vitae auroram In mortis umbra pausent illustrius Conditorum sit hoc novum Principis Optimi Virtutibus illustratum Gratitudinis devinctissimum parenns monumentum P. grata posteritas Innovate Salutis Anno MDCCXXXVIII.

Uwieńczonym prochom Bolka I, Niezwycięzonego Księcia Świdnickiego i Jaworskiego, wojowniczemu dla innych, dla nas czyniącego pokój, który w obu sprawach zapisał się dla potomnych jak najchvalebniejszym imieniem. Założyciela tego Domu i najgorliwszego Dobroczyńcę, który nie jako żarłoczny wilk chwytyając to, co cudze, ale jako mściciel i wolności orła, ongiś schwytanego przez lwa, wyrywając mu go potem z wielką siłą, tu wreszcie rozdzielił swój dobytek, dla Wiecznego Księcia Pokoju i dla czci Wiecznej Matki Łask fundując ten Dom Łaski: pod Maryjnym wejrzeniem szczęśliwie ukończony i aż dotąd w nowym życiu, w świecie, w cieniu śmierci przebywającym. Ten grobowiec nowy najlepszemu Księciu ozdobionemu cnotami, zniewolona wdzięcznością wiekuisty pomnik wdzięczna potomność. Odnowionego Zbawienia roku 1738.

Malowidła sklepienne – kopuła północna

Scena pierwsza ukazuje wdzięczność henrykowskich cystersów wobec opata benedyktynów krzeszowskich – Čaški lub Tschaski. Przekazuje on swoje opactwo w ręce nowych właścicieli. Za nimi stoi pisarz – może sekretarz księcia Bolka I, który z kolei stoi dalej na prawo i jakby nieco bliżej nas. To oczywiście złudzenie, jako że postać księcia też jest namalowana, jednak jego stopy wychodzą poza brzeg kopuły. Fundator stoi w zbroi nakrytej czerwonym płaszczem, nie ma jednak na głowie hełmu ani mitry, raczej coś w rodzaju płóciennej czapki lub chusty.

Źródło: Witold Papierniak³⁴, *Krzeszów*³⁵, Wrocław 2013.

115. Mauzoleum Piastów. Po prawej stronie epitafium, znajdujące się w supraporcie po nad portalem prowadzącym do kościoła, obok umieszczony na podłodze nagrobek Bolka I Surowego. Zdjęcie z 1905 roku.

34 Witold Papierniak urodził się w roku 1960 we Wrocławiu. Ukończył studia na Wydziale Elektroniki Politechniki Wrocławskiej. Od wielu lat jest też przewodnikiem sudeckim. Jest autorem książki *Stacje radiowo-telewizyjne na Dolnym Śląsku*.

35 Opracowanie dostępne pod adresami skps.wroclaw.pl oraz marian.gabrowski.eu

3.7. H. Dziurla – Krzeszów

Zarys początków dziejów opactwa

Początki krzeszowskiej fundacji sięgają pierwszej połowy XIII wieku. Potwierdzeniem tego jest dokument z 1242 r., mocą którego księżna Anna, wdowa po Henryku Pobożnym, w porozumieniu z synem Bolesławem Rogatką, darowuje posiadłość leśną *Cressebor* czeskim Benedykтом z Opato-wic. Posiadłość ta leżała wówczas nad samą czeską granicą.

Dokument z 1254 r. mówi o klasztorze, który ma być dopiero zbudowany i poświęcony św. Wawrzyńcowi. Godne podkreślenia w tym dokumencie jest zabezpieczenie zależności czeskich Benedyktyów od władzy śląskiej. W sprawach świeckich klasztor miał podlegać księciu, a w duchownych biskupowi wrocławskiemu. Zapewne właśnie te uwarunkowania polityczne i niemożność podniesienia prepozytury do rangi samodzielnej jednostki konwentalnej z opatem na czele doprowadziły Benedyktyów ostatecznie w 1289 r. do rezygnacji z krzeszowskiej fundacji na rzecz kolejnego właściciela tych ziem, księcia świdnicko-jaworskiego.

Tego samego roku księciu Bolko I, uzyskawszy od króla czeskiego Chełmsko wraz z okolicą, zdołał przesunąć granicę polsko-czeską w kierunku południowym i tym samym stworzyć dla Śląska na tym odcinku granicznym korzystniejsze warunki obronne. Dzielny książę Bolko – pan na obydwiu księstwach, wykupiwszy dobra krzeszowskie za 240 grzywien, miał ambicje i możliwość utworzenia z nich własnej fundacji, i to dla własnych, bo śląskich zakonników – cystersów z Henrykowa. Przyszłe opactwo krzeszowskie stać się miało też miejscem pochówku fundatora oraznekropolią kolejnych władców księstwa świdnicko-jaworskiego, którzy, jako dobroczyńcy, darowiznami i nadaniami przyczynili się do jego rozwoju.

Nie przypadkowo 9 sierpnia 1292 r., w przeddzień św. Wawrzyńca, patrona opuszczonego przez Benedyktyów klasztoru, przybywają z macierzystego Henrykowa zakonnicy, pierwsi założyciele cysterskiego konwentu. Miesiąc później, 7 i 8 września, w dniach narodzenia NMP, został spisany dokument fundacyjny dla klasztoru, który otrzymał wezwanie Panny Marii Łaskawej. Wówczas też biskup wrocławski Jan Romka dokonał konsekracji kościoła wraz z ołtarzem głównym.

Fundacja krzeszowska stanowiła integralny element politycznej działalności księcia. Budowa na granicy państwa systemu obronnego z grodami spowodowała konieczność skolonizowania i zagospodarowania leśnych, przygranicznych terenów. Nie potrafili tego dokonać czescy benedyktyni, a podjęli się cystersi odstępując już wówczas powszechnie od zasad zakon-

nej reguły. A tego tytułu hojna Bolkowa fundacja utworzyła od razu zrąb dóbr opactwa krzeszowskiego. [...]

Jak podaje rocznik klasztorny, książę Bolko I zmarł 9 listopada 1301 roku. Długosz w swej kronice mówi o pochowaniu księcia w krzeszowskim klasztorze. Następca Bolka, książę Bernard, ufundował w 1317 r. anwersarz [doroczne wspomnienie zmarłych – dop. Z. M.] i wieczną lampkę na grobie ojca. [...]

Architektoniczne przemiany zespołu

[...] Wraz ze spisaniem dokumentu fundacyjnego (1292) odbyła się konsekracja kościoła. W tak krótkim czasie, bo w miesiąc po przybyciu do Krzeszowa cysterskich zakonników, nie można było postawić żadnej trwałej i ukończonej budowli. Należy przyjąć, iż książę rozpoczął budowę kościoła wcześniej lub też, że postawiono wówczas kościół prowizoryczny, nieduży, zapewne drewniany, z jednym ołtarzem głównym. Zrozumiałe, że wybudowanie trwałego kompleksu klasztornego z kościołem od samego początku fundacji miało pierwszorzędne znaczenie. Już 6. stycznia 1295 r. książę Bolko czyni fundację na rzecz postawienia siedmiu ołtarzy poświęconych Matce Boskiej (zapewne główny), Wszystkim Świętym, Piotrowi i Pawłowi, Janowi Ewangelistie i Janowi Chrzcicielowi, Maciejowi, Mikołajowi, Katarzynie. Potwierdzeniem rozpoczęcia, a może nawet znacznego zaawansowania robót budowlanych, jest uroczyste położenie kamienia węgielnego 28 czerwca 1296 r. przez biskupa lubuskiego Konrada. [...]

Śmierć księcia Bolka I (1301) i jego pogrzeb w Krzeszowie, zapewne uroczysty, tak jak to przysługiwało fundatorowi opactwa, upoważnia do twierdzenia, że jeżeli nie cały kościół, to co najmniej jego część prezbiteralna była już ukończona. Jak wiemy z późniejszych przekazów, w prezbiterium pod ołtarzem głównym pochowano Bolka oraz następnych książąt. Zresztą powszechnym wówczas było zwyczajem stawianie grobowców fundatorów centralnie, w prezbiterium. [...]

Za rządów nieszczęsnego opata Marcina (1616-1620) mówi się o starych portretach książęcych umieszczonych przy ołtarzu głównym [...]

Długie rządy Bernarda Rosy (1660-1686) łączą się z wprowadzeniem nowych form wypowiedzi w sztuce nowego stylu – baroku. Powstają obiekty sakralne, wnętrza dawnych kościołów ulegają barokizacji. Niezwłocznie po wyborze Rosy na opata został krzeszowski kościół klasztorny poddany zabiegom renowacyjnym skoncentrowanym głównie na części prezbiteralnej i wystroju wnętrza. Przebudowano też claustrum.

Już w 1662 r. przystąpiono do budowy nad częścią transeptu kościoła klasztornego krypty dla zmarłych zakonników. Wówczas też przesunięto

sarkofagi książęce: Bolka I w narożnik po stronie ewangelii, Bolka II – po stronie lekcji. Przekaz nie mówi nic o grobie księcia Bernarda. Podaje jednak, że szczątki zmarłych fundatorów zostały już rozproszone w czasie napadu husytów, a kości znalezione w sarkofagach książęcych złożono w nowej krypcie, której budowę ukończono w 1668 r., jak to wskazuje umieszczony na pokrywie wejściowej napis. [...]

Przeniesienie 30 maja 1738 r. szczątków książęcych fundatorów opactwa, które znajdowały się w krypcie, przełożenie ich do wspólnej miedzianej trumny i umieszczenie w tumbie pod nagrobnym pomnikiem księcia Bernarda wyznacza datę zakończenia podstawowych prac w mauzoleum. [...]

Kościół klasztorny i mauzoleum Piastów w świetle XVIII wiecznej interpretacji

[...] Z natury rzeczy treści polityczne znalazły swoją kondensację w mauzoleum Piastów określonym również z racji połączenia dwóch centralnych układów przestrzennych jako dwie kaplice książęce. Zaznaczono już na wstępie, że przemalowane naprawdopodobnie w XIX wieku napisy epitafijne w porównaniu ich treści z materiałem źródłowym – niezależnie od ubytków wykazują różnice ze stanem pierwotnym. I tak, treść epitafium poświęconego księciu Bolkowi I, zachowana w najmniej skażonej formie, brzmiała pierwotnie:

„Uwieńczonym prochom Bolka I, Niezwycięzonego Księcia Świdnickiego i Jaworskiego, wojowniczego dla innych, dla nas czyniącego pokój, który w obu sprawach zapisał się dla potomnych jak najchwałeniejszym imieniem. Założyciela tego Domu i najgorliwszego Dobroczyńca, który nie jako żarłoczny wilk chwytając to co cudze, ale jako mściciel wolności orła, ongiś schwytanego przez lwa, wyrywając mu go potem z wielką siłą, tu wreszcie rozdzielił swój dobytek, dla Wiecznego Księcia Pokoju i dla czci Wiecznej Matki Łask fundując ten Dom Łaski: pod Maryjnym wejrzeniem szczęśliwie ukończony i aż dotąd w nowym życiu, w świecie, w cieniu śmierci przebywającym. Ten grobowiec nowy najlepszemu Księciu ozdobionemu cnotami, zniewolona wdzięcznością wiekuisty pomnik wdzięczna potomność. Odnownionego Zbawienia roku 1738”.

Źródło: Henryk Dziurla³⁶, *Krzeszów*, Wrocław 1974 [monografia opracowana na podstawie rozprawy doktorskiej napisanej w 1969 roku na Uniwersytecie Poznańskim].

116. Tarcza z herbem piastowskim na sarkofagu księcia Bolka I. Źródło: Henryk Dziurla, *Krzeszów*, Wrocław 1974.

---

³⁶ Henryk Dziurla prof. dr hab. ur. 4 stycznia 1925 w Bydgoszczy zm. 2 października 2012 r. we Wrocławiu. Absolwent Uniwersytetu Poznańskiego. Historyk sztuki, wybitny znawca baroku i problematyki konserwatorskiej, autor fundamentalnej monografii artystycznej Uniwersytetu Wrocławskiego. Nauczyciel akademicki od 1967 roku. W latach 1952-1959 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Szczecinie, 1960-1967 i 1989-1990 na stanowiskach kierowniczych w PKZ Wrocław. W latach 1987-1991 przewodniczący Wojewódzkiej Rady Ochrony Dóbr Kultury we Wrocławiu.

3.8. Mauzoleum

Książę Bolko I jako fundator pierwszy został pochowany w kościele klasztornym. W Krzeszowie spoczywają również szczątki Bolka II i Bernarda, kolejnych opiekunów klasztoru. Pochowany tutaj został również Bolko, tragicznie zmarły w wieku chłopięcym syn Bolka II. Bernard Rosa usunął z centralnej części kościoła księżece nagrobki. Pozostawił jedynie znajdujące się za głównym ołtarzem herby i wizerunki książąt, a przed ołtarzem wymurowano szeroki grobowiec, będący miejscem wiecznego spoczynku duchownych, w nim spoczęły również przeniesione szczątki Piastów. Opat Innocenty Fritsch powrócił do tradycji piastowskich i dla podkreślenia roli Piastów jako fundatorów, postanowił wznieść mauzoleum. Autor projektu nie jest znany, wiemy za to, że budowę prowadził Antoni Jentsch. W 1736 r. G. W. Neuhertz ponownie przybył do Krzeszowa w celu wykonania malowideł w mauzoleum. Prace w mauzoleum trwały do grudnia 1738 r. Przeniesienie szczątków Bolka I, Bernarda, Henryka I i Bolka II odbyło się 30 maja 1738 r. Ich oględzin dokonał lekarz klasztorny Krystian Wiehl i aptekarz Michał Rumpelius. Szczątki złożono we wspólnej miedzianej trumnie. Podczas wymiany dachu w 1839 r. wybuchł pożar, mauzoleum udało się jednak uratować. Spowodowało to potrzebę konserwacji malowideł. Mauzoleum Piastów ma 27,4 m, szerokości i 18,8 m długości od głównego portalu kościoła do absydy. Jego wysokość natomiast od posadzki do latarni wynosi 15 m, a średnica kopuł – 9,4 m. Oprawa architektoniczne mauzoleum nawiązuje do stylu nowego kościoła klasztornego³⁷.

117. Sarkofag Piastów w którym znajdują się szczątki Bolka I, Bernarda i Bolka II. Fotografia: Zbigniew Małchoń, 2009.

37 www.zso.kamienna-gora.pl/strona-poprzednia/prace/.../zabytki.html

3.9. T. Jurek – Rycerze świadkowie dokumentów...

Rycerze świadkowie dokumentów księcia Bolka I jaworsko-świdnickiego (1278-1301)

Liczba arabska w nawiasie oznacza liczbę wystąpień w charakterze świadka, liczba rzymska zaś przy nazwisku obcych rycerzy określa, o które z osiadłych na Śląsku pokoleń rodziny chodzi.

Grupa pierwsza – pewni przybysze:

Albrecht Bart IV (3), Aleksander (Bolz) Kleryk II (2), Apeczko von Aulock (16), Apeczko von Hain (1), Apeczko von Kobershain (1), Apecz von Seidlitz (3), Arnold Kurzbach (4), Bawor Czech (1), Bernard von Gerlachsheim II (1), Bernard von Strehla (2), Fryczko von Waldau (5), Fryderyk landgraf Turyn-gii (1), Fryderyk von Bischofsheim (1). Gunter von Blankenburg (1), Gunter von Keuschburg (1), Henryk Czech (8), Henryk Funke (1), Henryk von Hoburg II (2), Henryk Riemen II (5), Herman von Eichelborn (2), Herman von Peschen (2), Herman Turyng (1), Herman von Zedlitz (1), Jan von Borsch-nitz (1), Jan von Peschen II (1), Jencz von Palow (1), Konrad von Borsch-nitz (1), Kuneman von Seidlitz (4), Ludwik von Hackenborn (13), Ludwik Stange (1), Mikołaj von Quas (1), Otto von Seitschen (2), Paweł von Schowon-itz II(1), Piotr von Landeskrone (2), Pusz von Liebenthal II (2), Reinczke Schaff (3), Reiner von Sacke (1), Reinhard von Bischofsheim II (1), Reinke von Liebenthal II (2), Rudiger von Haugwitz (3), Rypert Bolz II (1), Tyczko von Hoburg II (1), Tylo (Bolz) marszałek (1), Ulryk von Lübben II (4), Walter von Barby (1), Wittego von Kittlitz (6), Wolfard Kopatz II (1), Zygyfyd hrabia Anhaltu (2).

Grupa druga – przybysze przypuszczalni:

Ivan von Profen (15), Jan von Zollwitz (1), Ludwik Streit (1), Otto von Kemnitz (1), Otto von Schlewitz (1), Otto Zoblus (1), Tyczko Schindel (2), Walwan von Profen (9).

Grupa trzecia – miejscowi:

Bogusz z Pogorzeli (3), Budek z Michałowa (2), Burchard Stoszowic (1), Dobiesław z Targowicy (1), Dzierżek z Byczenia (1), Heineman z Adelungs-bach – Strgi (1), Henryk Klucznik (1), Henryk z Liebau (1), Henryk z Reib-nitz (1), Henryk Samborowic (4), Jan z Peterswaldu (1), Jan z Predom (1), Janusz z Michałowa (1), Jarosław Mroczkowic (2), Jasiek ze Skalic (1), Kon-rad z Brunowa (1), Nikosz z Wiadrowa (1), Pecold z Schenkendorf (1), Piotr Lubno (1), Piotr z Łąki – Wiese (3), Pltek (2), Przeclaw z Maniowa (2), Ram-fold Stoszowic (1), Reinczke ze Schwenkenfeld (2), Sambor (4), Sobek ze

Skalic (1), Sobiesław z Kowalowa (1), Stefan ze Schwenkenfeld (1), Wojciech Rymbaba (3). [...]

Podsumowanie przedstawionych zestawień wymaga użycia kilku kategorii. Po pierwsze, uwzględnić trzeba wszystkich świadków, niezależnie od liczby wystąpień. Wydaje się to najbliższe uchwycenia pełnego składu otoczenia książąt. Po drugie, wyodrębnić należną grupę szczególnie częstych świadków. Zaliczać tu będą tych, którzy poświadczali co najmniej ok. 10% zestawionych dokumentów danego księcia [dla Bolka I (48 dokumentów) – 5 świadczeń]. Przyjęcie takiego kryterium pozwoli wyeliminować osoby przypadkowe i zbliży nas do uchwycenia rzeczywistego grona stałej świety książęcej. Wreszcie trzecia kategoria: zestawienia wymaga też liczba nie osób, lecz samych świadczeń; właśnie takie zestawienie najlepiej, jak sądzę, pozwoli uchwycić częstotliwość występowania obcych i rodzimych rycerzy, miarodajniej bowiem uwzględnia znaczenie grupy nielicznych osób pojawiających się niemal regularnie, dziesiątki razy, u boku książąt. [...]

Najbardziej zdecydowanie wygląda obraz dworu księcia Bolka I jaworsko-świdnickiego. Wśród świadków jego dokumentów obcy stanowią 56-65% i przypada na nich 61-76% świadczeń. W grupie zaś częstych świadków nie ma tu ani jednego rycerza niewątpliwie rodzimego pochodzenia (71% pewnych i 29% przypuszczalnych przybyszów). Charakterystyczne jest to szybkie i dogłębne zdominowanie przez obcych przybyszów dworów w nowych księstwach, wykrawanych w toku podziałów dzielnicowych.

Nieco inaczej wyglądały natomiast stosunki na dworze wrocławskim. W tym tradycyjnym centrum życia politycznego najsilniejsze były wpływy starego polskiego możnowładztwa.[...]

Przełomowe okazało się objęcie rządów we Wrocławiu przez Henryka V Grubego (1290-1296), a następnie jego brata Bolka I (1296-1301). Przyszli oni bowiem z wyraźnie już ukształtowanym własnym otoczeniem, zdominowanym – jak przed chwilą ujrzeliśmy – przez obcych. [...]

Podobny proces nasilania wpływów przybyszów obserwujemy też, acz mniej wyraźnie, w gronie duchowego otoczenia książąt. [...]

Weźmy bowiem dwóch książąt bardzo chętnie otaczających się, jak pokazano wyżej, obcymi: w kancelarii Bolesława Rogatki nie mamy żadnego pewnego Niemca (przy dwóch notorycznych Polakach), a jego syn Bolko jaworski, miał kanclerza Polaka.

Źródło: Tomasz Jurek³⁸, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1996.

---

38 Tomasz Jurek – historyk, profesor zwyczajny. Urodzony w 1962 r. w Poznaniu, gdzie chodził do szkół (matura w VIII LO 1981), studiował (1981-1985), pracuje i mieszka. Pracownik Instytutu Historii PAN, w którym kieruje obecnie Zakładem Słownika Historyczno-Geograficznego Ziemi Polskich w Średniowieczu. Bada zwłaszcza dzieje średniowiecznej Wielkopolski i Śląska, początki państwa polskiego, historię polityczną, historię osadnictwa, historię społeczną, historię Kościoła, miast, wojskowości, genealogię, dyplomatykę. Ważniejsze książki: Dziedzictwo Królestwa Polskiego. Książę głogowski Henryk 1274-1309 (1993, 2006, 2010), Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku (1996, 1998), Panowie z Wierzbnej. Studium genealogiczne (2006), Dzieje Polski do 1572 roku (wraz z Edmundem Kizikiem, 2013); współredaktor zbioru Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania (2006) oraz dzieła Początki Łęczycy (t. I-III, 2014), redaktor i współautor pracy Dyplomatyka staropolska (2015), wydawca kilkunastu tomów źródeł, autor podręczników szkolnych. Redaktor "Roczników Historycznych". Przewodniczący Wydziału Historii i Nauk Społecznych PTPN, członek Commission Internationale de Diplomatique, członek-korespondent Historische Kommission für Schlesien.

3.10. Pieczęcie książęce

118. Pieczęcie Bolka I Surowego. Źródło: Paul Pfotenhauer, *Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Josef Max & Komp., Breslau 1879.

Na zdjęciach zaprezentowano siedem pieczęci księcia Bolka I Surowego. Najstarsza pieczęć – pod numerem 19 – znajduje się w górnym rzędzie po prawej stronie. Znane są tylko trzy mniej lub więcej uszkodzone egzemplarze. Jeden egzemplarz przymocowany na pasku pergaminowym, uciętym przy samej dolnej krawędzi dokumentu z Lubiąża z dnia 4 marca 1283 roku. Druga pieczęciuje dokument z Jawora z dnia 4 lipca 1288 roku. Trzecia zawieszona na zielonych jedwabnych niciach przy dokumencie z Lubomierza z 1289 roku. Przedstawiony egzemplarz pieczęci pod numerem 19 został odtworzony na podstawie pieczęci z Lubomierza, ponieważ dobrze zachował się przynajmniej obraz pieczęci. Napis w otoku jest niepełny i brzmi: +SIGILLVM..... POLCONIS. Ponad ukośnie opartą z prawej strony tarczą zobaczyć można na tej pierwszej pieczęci Bolka I Surowego jeszcze „starą ozdobę hełmów książąt śląskich, pawi pióropusz”. Poczytając od roku 1290 jako nowy trwał motyw ozdobny pojawiają się dwa skrzyżowane pawie pióropusze, przebiegające wzduł obu boków hełmu na rurowatych trzonach jakie znajdują się na pieczęciach 18 i 20 oraz hełmie na kamiennym sarkofagu księcia w Krzeszowie.

Pieczęć numer 18 – w górnym rzędzie po lewej stronie, posiada w otoku napis: +SIGILL-BOLKONIS-DEI-GRACIADVCIS oraz orla w tarczy i ozdobny hełm z dwoma skrzyżowanymi pióropuszami. Pieczęcie takie znajdują się w: Archiwum Miasta Świdnicy (dokument z dnia 16 października 1290 roku); Lubiążu (dokument z 13 marca 1291 roku); Krzeszowie (dokument z 7 września 1292 roku) i Kamieńcu Ząbkowickim (dokument z 30 listopada 1292 roku).

Największa pieczęć księcia Bolka – nr 20 – posiada napis na otoku: +S-BOLKONIS-DEI-GRA-DVCIS-SLIE-ET-DNI-DE-WRSTENBERCH. Pieczęć istnieje tylko w trzech odciskach z jednego i tego samego roku. Dwa odciski na dokumentach kancelarii biskupstwa książęcego z dnia 25 lutego i 6 września 1293 roku. Natomiast trzeci odcisk w Strzelinie na dokumencie z 6 marca 1293 roku. Na pieczęci ukazana jest podobizna księcia Bolka I Surowego w pełnym rynsztunku, indywidualnie ozdobionym hełmie w otoczeniu architektonicznym dwóch filarów portalu zbiegającym się łukowato ku górze.

W dolnej części znajdują się kolejno od lewej strony pieczęcie nr 21, 22 i 23. Na wszystkich w centralnym miejscu znajduje się wizerunek orła. Opis na pieczęci nr 21 i 23 jest następujący: +S-BOLCHONIS-DVCIS-SLIE a w 22: +S-BOLKONIS-DVCIS-SLIE.

Opracowanie Z. M. na podstawie tłumaczenia A. K. Tłumaczenie obejmuje stronę 6 i 7 książki P. Pfotenhauera *Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879.

3.11. E. Psyk – Dokumenty księcia Bolka I

Miejsce i data	Wystawca	Odbiorca	Treść prawnna
Jawor 23.06.1282r.	książę Bolko – pan Jawora	Jan z Pichorowic (Peicherwitz)	Przekazanie dóbr ziemskich pod przyszłą lokację wsi
03.04.1283 r.	książę Bolko – pan Jawora	Kobiety z Lubiąża	Przeprosiny za wycięcie lasu w Muchowie
Lwówek Śląski 1287 r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Henryk „de Rusendorf” wraz z braćmi	Zwolnienie od wszelkich ciężarów prawa książęcego
Jelenia Góra 20.03.1288 r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Joannici	Zgoda na budowę karczmy w Jeleniej Górze
Paszowice 04.07.1288 r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	„Berthold” – mieszczanin z Jawora	Nadanie dóbr ziemskich
Jelenia Góra 02.08.1288 r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Joannici	Nadanie prawa patronatu nad kościołem w Rusku (Rauske)
Jelenia Góra 02.08.1288 r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Joannici	Nadanie prawa patronatu nad kościołem w Jędrzychowicach (Ludwigsdorf)
Jelenia Góra 02.08.1288 r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Joannici	Nadanie prawa patronatu nad kościołem w Lwówku Śl.
Cieplice Śląskie 1289 r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Klasztor w Lubomierzu	Nadanie rocznego czynszu z dóbr ziemskich
Dzierżoniów 25.10.1290 r.	Bolko – książę Śląska	Miasto Ząbkowice Śląskie	Nadanie prawa mili oraz uprawnień do rozwożenia soli i ołówku
Jelenia Góra – na zamku 31.01.1291r.	książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Mieszczańcy świdnicki	Zezwolenie na założenie targu w Świdnicy
Bolków 13.03.1291r.	książę Bolko pan Lwówka Śl.	Rycerz Henryk zwany Czech	Sprzedaż dóbr ziemskich
Krzeszów – w klasztorze 08.09.1292 r.	Bolko – książę Śląska	Cystersi z Krzeszowa	Fundacja i uposażenie klasztoru
Dzierżoniów 30.11.1292 r.	Bolko – książę Śląska	Zygflyd – wójt w Strzelinie	Ustalenie uprawnień wójtowskich

Miejsce i data	Wystawca	Odbiorca	Treść prawnia
1292 r.	Bolko – książę Śląska	Mikołaj – kasztelan z Jawora	Zatwierdzenie maksymalnej kwoty za sprzedaż młyna
Świdnica 06.01.1293 r.	Bolko – książę Śląska	Miasto Strzelin	Lokacja na prawie niemieckim
Jelenia Góra 21.01.1293 r.	Bolko książę Śląska	Henryk – mieszczanin z Lwówka Śl.	Nadanie dóbr ziemskich
Strzegom 25.02.1293	Książę Bolko – pan Księza	„Polzko zwany w Szybowic – rycerz	Zatwierdzenie kupna-sprzedaży
Strzelin 06.03.1293 r.	Książę Bolko – pan Księza	Tylon – sołtys w Rudgerzowicach	Nadanie dóbr ziemskich
Świerzawa 11.03.1293 r.	Bolko książę Śląska i pan Lwówka Śl.	Rycerz Jan Osina; Klasztor w Kamieńcu Ząbkowickim	Zatwierdzenie nadania dóbr ziemskich wraz z przynależnościami
Strzegom 06.09.1293 r.	Książę Bolko – pan Księza	Mieszczanie z Ziębic; klasztor w Henrykowie	Potwierdzenie wykonymania postanowień ugody
29.09.1293 r.	Książę Bolko – pan Księza	„Peregrin” mieszczanin z Ziębic	Potwierdzenie sprzedaży dóbr ziemskich
Ziębice 24.07.1294 r.	Bolko – książę Śląska i pan Księza	„Truchtlibow” wójt w Ząbkowicach Śląskich	Sprzedaż dóbr ziemskich
Świerzawa 06.01.1295 r.	Książę Bolko – pan Księza	Klasztor w Krzeszowie	Zamiana dóbr ziemskich
Strzelin 05.07.1295 r.	Książę Bolko – pan Księza	Jan – biskup wrocławski i Jan, biskup karkowski	Rozstrzygnięcie sporu o dziesięciny
Bolków 07.08.1295 r.	Książę Bolko – pan Księza	Żydzi z ziemi podległych księciu	Nadanie szeregu imiennie wyliczonych uprawnień i wolności
Bolków 13.08.1295 r.	Książę Bolko – pan Księza	„Siegfried” – protonotariusz książęcy	Nadanie szeregu imiennie wyliczonych dóbr ziemskich
Wrocław 27.02.1296 r.	Bolko – książę Śląska i pan Księza	Mieszczanie wrocławscy	Gwarancja nienaruszalności uprawnień
Legnica 09.12.1296 r.	Bolko – książę Śląska i pan Księza	Eberhard ze Złotego Stoku	Nadanie dóbr ziemskich
Świerzawa 23.04.1297 r.	Bolko – książę Śląska i pan Księza, opiekun ziemi wrocławskiej	Piotr zwany „Zaps” – sluga książęcy	Nadanie dóbr ziemskich
Świerzawa 02.05.1297 r.	Bolko – książę Śląska i pan Księza, opiekun ziemi wrocławskiej	Klasztor w Kamieńcu Ząbkowickim	Zatwierdzenie kupna dóbr ziemskich

Miejsce i data	Wystawca	Odbiorca	Treść prawnna
Kamienna Góra 31.05.1297 r.	Bolko – księże Śląska i pan Księża	Klasztor w Krzeszowie	Potwierdzenie kupna dóbr ziemskich
Legnica 25.03.1298 r.	Książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Klasztor w Krzeszowie	Uposażenie klasztoru celem rozbudowy
Strzelin 06.07.1298 r.	Bolko – księże Śląska i pan Księża, opiekun ziemi wrocławskiej	Konrad Sulz – osobistość bliżej nie znana	Zatwierdzenie sprzedaży dóbr ziemskich
Kąty Wrocławskie 19.11.1298 r.	Książę Bolko – pan Lwówka Śl.	Klasztor w Krzeszowie	Nadanie szeregu imiennie wyliczonych dóbr ziemskich

Powyższy wykaz dokumentów księcia Bolka I pochodzi z książki Ewy Psyk „Formuła datalna w średniowiecznych dokumentach śląskich do końca XIII wieku”, która jest pracą doktorską pod tym samym tytułem.

W swojej pracy Autorka charakteryzuje i systematyzuje stosowane formuły datalne w średniowiecznych śląskich dokumentach zebranych w *Schlesisches Urkundenbuch T.1-6*, red. W. Irgang oraz *Kodeksie dyplomatycznym Śląska T.1-3*, red. K. Maleczyński.

Oprócz publikacji wykazu dokumentów w tym księcia Bolka I znajduujemy w tej pracy następujące opisy dyplomów książęcych:

Str. 48 – „Bolko I Surowy książę Śląska (używał także tytułatury pan Jawora oraz pan Świdnicy) wystawił w sumie sześć dokumentów (na przestrzeni lat 1282-1293). Nie można ustalić wśród nich absolutnie żadnych powiązań pomiędzy odbiorcami a treścią prawną czy nawet miejscem wystawienia. Jedyną cechą wspólną jest czterokrotne użycie w datacji formuły „datum per manus” [formuła zaświadczała, że dokument został napisany odręcznie a nie oznaczał imienia jego wytwórcy – w dosłownym tłumaczeniu z łaciny: „dane ręką” – i owszem po „datum per manus” zazwyczaj występowało imię, ale nie zawsze – niejednokrotnie imię wytwórcy kończyło testację (było umieszczone na końcu listy świadków) a po „datum per manus” nie występowało – dop. ZM], która w przypadku trzech dyplomów rozpoczyna formułę datalną.”

Str. 49 – „Książę Bolko – pan Lwówka Śląskiego pozostawił w sumie osiem dyplomów. Nie miał stałego miejsca (a co za tym idzie stałej siedziby), w którym wystawiał dokumenty. Do formułowania datacji używał przeważnie kalendarza rzymskiego w połączeniu z formułą „datum per manus” różnych urzędników swojej kancelarii. Dyplomy kierował do wielu odbiorców i bardzo różna była treść prawa tych dokumentów, dlatego nie było możliwe ustalenie między nimi jakichkolwiek powiązań.” [...]

„Bolko książę Śląska i pan Książa (używał również tytułów opiekun ziemi wrocławskiej) wystawił dwanaście dokumentów. Kierował je do odbiorców świeckich i duchownych. Jednak pod względem treści prawnej nie można ustalić jakichkolwiek powiązań, gdyż dotyczy ona wielu aspektów. Cechą stałą jest natomiast używanie formuły „datum per manus” różnych urzędników kancelarii księcia Bolka, zarówno w połączeniu z datą dzienną wg kalendarza rzymskiego, jak i kalendarza chrześcijańskiego.”

Str. 66 – „W Jeleniej Górze swoje dyplomy konsekwentnie wystawiał księcia Bolko – pan Lwówka Śląskiego. Odnotowano ich w sumie sześć. Były skierowane do joannitów i mieszkańców, a pod względem treści prawnej dotyczyły nadań dóbr ziemskich.”

Str. 84 – Należy wspomnieć jeszcze o jednym dyplomie ks. Bolka – pana Księcia dla „Peregrina” – mieszkańca z Ziębic z 29 września 1293 r. Dataacja została w nim złączona z korrobocją i testacją. [dataacja – data i miejsce wystawienia dokumentu podane najczęściej w formie actum i datum, z których actum zazwyczaj odnosi się do czynności prawnej zaś datum do momentu dokumentacji; korrobocja – zapowiedź środków uwierzytelniających dokument; testacja – lista świadków lub ich podpisy, własnoręczne bądź wciągnięte przez pisarza spisującego dokument – dop. Z. M.].

Str 89 – Dokument księcia Bolka pana Jawora z 23 czerwca 1282 r. został w całości napisany w języku niemieckim.

Źródło: Ewa Psyk³⁹, *Formula datalna w średniowiecznych dokumentach śląskich do końca XIII wieku*, Wydawnictwo Eternum, Zielona Góra 2012.

---

39 Ewa Psyk – ur. 30.01.1981 r. w Żaganiu. Studiowała historię na Uniwersytecie Zielonogórskim. W 2011 roku uzyskała stopień doktora – pod kierunkiem prof. dr hab. Kazimierza Bobowskiego napisała dysertację doktorską pt. *Formula datalna w średniowiecznych dokumentach śląskich do końca XIII wieku*.

3.12. Pozyskanie Chełmska Śląskiego (dokument Waclawa króla Czech)

23 sierpnia 1289 r. Ołomuniec.

Waclaw, król Czech i margrabia Moraw, przekazuje księciu Śląska, Panu na Lwówku Śląskim, Bolkowi I, na jego prośbę, położone w okręgu Hradec Králové miasteczko Chełmsko Śląskie [z okręgiem] z wioskami Miszkowice, Kochanów, Dobromyśl i Královec, *cum terminio juxta decursum aquarum versus terram predicti ducis* (tj. najprawdopodobniej w miejscu granicy zlewni wód Odry i Łaby).

Nos Wencezlaus dei gratia rex Boemie et marchio Moraue notum feri volumus universis tenorem presencium inspectoris, quod nos karissimo consanguineo nostro domino Bolconi inclito duci Slezie et domino in Lewenberch petenti a nobis opidum nostrum Shonenberg in regno nostro situm in provincial Grecendi cum villis Micheldorf, Trutlibesdorf, Kindesdorf et Kunigeshain et pertinenciis ad dictum opidum spectantibus eo iure, quod habemus in ipsis, conferimus et donamus per ipsum et heredes suos sicut propias terra suas cum terminis iuxta decursum aquarum versus terram predicis Bolconis decurrentium iure hereditariopossidendas, ita quod, quicquid ab eisdem terminis versus terram dicis Bolconis se extenderit, debeat etiam possidere. In cuius rei testimonium presents exinde fieri et sigillis nostris iussimus communiri. Actum in Olomutz et datum his testibus presentibus: [11 świadków spoza Śląska], item Henrico de Batuth, Rudigero de Hugewitz, Hannusone Epponis, Fritscone de Waldow, Apetzone de Silitz, Reynscone de Libental et prulibus aliis fide dignis, anno domini millesimo ducentesimo octoagesimo nono, decimo kal. septembbris, per manus magistri Welezlai protonotarii regni nostril Pragensis, Olomucensis et Wissegrensis ecclesiarum canonici, indictione secunda.

Świadkami tego dokumentu byli: Heynco de Luchtenburch, Heynco de Duba, Purchard de Winterberch, Matheas de Chirnehora podkomorzy Moraw, Ranvold de Nimans burgrabia, Witego de Upa, Tazzo de Wizenburch, Heinrich de Brandiz (Brandeis), Hrono von Nachod, Siiffrid von Baruth, Wilego de Turgow, Heinrich von Baruth, Rudiger von Haugwitz, Hanusso Epponis, Fritsco von Waldau, Apeczo von Silitz, Reynsco von Liebental, sporządził go zaś królewski protonotariusz Welezlaus, kanonik z Ołomuńca I Wyszehradu. Tereny te przyłączone zostały następnie do księstwa świdnicko-jaworskiego.

Lehns- und Besitzurkund Schlesiens und seine einzelne Fürstenthümer im Mittelalter. Herausgegeben von Dr. C. Grünhagen und Dr. H. Markgraf. Erster Theil, Leipzig 1881.

Źródło: www.dokumenty-slaska.pl

3.13. M. Boniecki – Kilka zdań o naszym księciu

Bolko książę na Fürstenbergu rządząc początkowo na szczupłym udziale, umiał korzystać z okoliczności i wyzyskiwał brata, któremu szczęście posłużyło w objęciu najznaczniejszego księstwa na Szlązku [chodzi o księcia Henryka V Brzuchatego dop. Z. M.]. Niczem jednak nie wywzajemnił się, bo w stosunkach dwóch współzawodników o księztwo wrocławskie, zachowywał postawę wyczekującą. Nie widać żeby najmniejszy krok uczynił w celu wydostania brata z więzienia, a przy wzroście swego księztwa i w połączeniu z wrocławianami, byłby w stanie powstrzymać księcia głogowskiego. Pieczętliwość o dobry byt poddanych nie odnosił do jednego tylko stanu mieszkańców, jak widzieliśmy poprzednio u książąt wrocławskich, co było przyczyną zbyt wielkiego ich wpływu na sprawy obchodzące ogólnie księztwa. Bolko opiekując się miastami w inny sposób, murami je otacza, i do stanu obrony je przysposabia, ale zarządu w ręce mieszkańców nie oddaje, a sam go sprawuje przez swych przedstawicieli.

Chociaż we wszystkiem osobistej szukał korzyści, musiał być jednak prawy w swem postępowaniu, kiedy brat zleca mu opiekę nad dziećmi swemi, a rządy jego późniejsze nie zawiodły zaufania w nim położonego. Za wszystko żąda wynagrodzenia, za darmo nic nie daje, żadnej wznowioślejszej idei nie hołduje. Przyjmując opiekę nad synowcami [Bolesław III Rozrzutny, Henryk VI Dobry, Władysław legnicki dop. Z. M.], kładzie warunek w zamian czekających do trudów odstąpienia mu okręgu z miastem Zobten [Sobótka dop. Z. M.], które na umierającym już Henryku wytargował; dobrze poddanych uważały za własne, lecz nie znosił oporu i dawał uczuć swoją władzę. Nie cofnął się nawet przed mieszkaństwem wrocławskim, i za nieposłuszeństwo rozrzucić im kazał część murów miasto otaczających. Wszyscy go się bali i zarazem szanowali, ztąd rządy jego wydały błogie skutki i kraj zakwitł na nowo po ciężkich przejściach. Sąsiednie państwa nie zaczepiały go, a położeniem księztwa oddzielony od Polski, żadnych z nią nie miał stosunków. Żonaty z Beatrixką⁴⁰ córką Ottona V Długiego margr. brandenburskiego (w szczególnych łaskach będącego u swego pupila króla Czech Wacława II) nie był narażony na jego drapieżną politykę. Sam jednak nie zaniedbał skorzystać z wmięszania się Henryka I głogowskiego w sprawy wielkopolskie, najechał jego nowo nabycie zachodnie posiadłości Bunclau [Bolesławiec dop. Z. M.] i Hajnau [Chojnów dop. Z. M.] i takowe z okręgiem zajął; pierwsze zajął dla siebie, drugie na rzecz synowców odstąpił, i do księztwa wrocławskiego przyłączył. Nie dowierzając dobrym stosunkom

---

40 Stanzel, Urk. d. Bisth. Bresl. str. 150; 1285 roku dnia 18 maja biskup wrocławski Tomasz II prosi papieża o dyspensę na ten związek.

sąsiednim, obwarowywa wiele miast. Z niego powstały warownie w Fürstenstein [Książ dop. Z. M.], Bolkenhain [Bolków dop. Z. M.], Kinast [Chojnik dop. Z. M.], Brzeg, Nimptsch [Niemcza dop. Z. M.] i Grodkau [Grodków dop. Z. M.], zaś dla osłony świeżo nabitych ziem na księciu głogowskim, buduje forteczę Klitschdorf [Kliczków dop. Z. M.] i Kotzenau [Chocianów dop. Z. M.] pod Lubeń [Lubin dop. Z. M.]. Obrawszy Świdnicę za nową stolicę swego księztwa, takową upiększył i do stanu obronnego doprowadził. Rządnością i oszczędnością umiał zaprowadzić ład w skarbowości, a przewyżkę dochodu w równej części na rzecz synowców oddzielał. On pierwszy zaprowadził systematyczny podział gruntowych podatków, stosownie do dobroci i powierzchni zajmowanych gruntów⁴¹. Nie zapomniał i urządzenia militarnego, utworzył znaczną siłę wojskową, która go zasłoniła od zbytnich roszczeń Czechów, dążących powoli do sholdowania książąt szlązkich. Rządy jego do świętniejszych na Szlązku zaliczyć potrzeba, umarł żałowany od wszystkich 9 listopada 1301 roku, pochowany w założonym przez siebie klasztorze cystersów w Grüssau [Krzeszowie dop. Z. M.], obdarowanym wielu dobrodziejstwami za jego życia⁴². Poprzednio od Henryka II był tam fundowany klasztor Benedyktyńów, lecz już w 1289 roku nie istniał, dopiero Bolko wielce nabożny, dbały o zbawienie swej duszy, w 1292 roku cystersów obsadził, a w 1296 roku nowy im klasztor murowany postawił⁴³. Oprócz w Grüssau fundował klasztor Dominikanów w Świdnicy, i Ś-ej Klary w Strehlen⁴⁴ [Strzegom dop. Z. M.].

Przywilej wydany duchowieństwu przez Henryka IV księcia wrocławskiego na łóżu śmiertelnem, stwarzający państwo w państwie, juryzdykcję wyjątkową, którego wprowadzenie w czyn popierali biskupi wrocławscy, stał się kością niezagody i dla Bolka, powtórzyły się spory, najazdy, rzucona została 1292 roku klątwa i interdykt na kraj⁴⁵, powtórzona w 1296 roku⁴⁶, a ostatecznie ugoda nastąpiła przy pośrednictwie biskupa krakowskiego, mocą której Bolko przywilej zaakceptować musiał, i takowy 18 kwietnia 1296 roku podpisał⁴⁷.

41 Stanzel, Gesch. Schl. 114, 277. Stanzel, Heinrichau 95, 109, 115 i w uwagach 181, 202, 211.

42 Nekrolog Kamentz (Zeitschrift f. Gesch. u Alth. Schl. IV 333). Heinrichau 300. Grüssau. (Zeitschrift f. Gesch. U Alth. Schl. I, 203). Luca 946. Pol. I, 91. Biskup zatwierdził fundację powtórną w Grüssau 1292 roku 7 września. Stanzel, Urk. d. Biath. Bresl. 271.

43 Zeitschrift f. Gesch. U Alth. Schl. I, 204. Sommersberg I, 857.

44 Pol. I, 92.

45 Stanzel, Urk. d. Biath. Bresl. str.271.

46 Theiner, Mon. Pol. et Lith. Nr. 191, 193 z 1296 roku. Stanzel Gesch. Schl. 107.

47 Jan XXII potwierdza w 1318 roku przywilej. Sommersburg I, 859. Stanzel, Urk. d. Biath. Bresl. str.268.

Z żony Beatryksy córki margr. brandenburskiego Ottona Długiego pozostawił liczne potomstwo, które zwyczajem ówczesnym podzieliło między sobą spadek ojcowski. Bernard wziął księstwo Świdnicy, Henryk I księstwo Jaworskie, a Bolesław księstwo Münstenbergskie⁴⁸. Dzieci zaś Henryka V ks. wrocławskiego nie doszedłszy jeszcze do pełnoletniości przeszły pod opiekę biskupa wrocławskiego Henryka Wirbny, którego im stany wrocławskie wybrały.

Powyższy tekst pochodzi z książki autorstwa Michała Bonieckiego *Książęta Szlązcy z domu Piastów*, Warszawa Skład Główny w Księgarni Ed. Wende i S-ka Krakowskie Przedmieście Nr 412 Druk J. Bergera 1874 r. Warszawa ul. Daniłowiczowska Nr 619.

Jak zaznacza Autor, jego szkic historyczny opiera się na źródłach niemieckich.

---

48 Oprócz synów Bolesław I miał córki: Juthę (Judyę) zamężną w 1301 roku Stefano-wi ks. bawarskiemu, i Beatę mniszkę w Strehlen.

3.14. J. Czachorowski – Bolko I Surowy założyciel Strzelina

Bolko I, syn Bolesława II Rogatki księcia śląskiego i Jadwigi, niemieckiej hrabiny anhlackiej, wnuk zabitego przez Tatarów Henryka II Pobożnego i prawnuk św. Jadwigi – należał do najwybitniejszych Piastów śląskich. Urodzony ok. 1520 r. jako najmłodszy spośród czterech synów Bolesława Rogatki, stał się całkowitym przeciwieństwem ojca – władcy nieudolnego, awanturniczego a nawet okrutnego. Rogatka zmarł w Legnicy 31 grudnia 1278 r. a trzej synowie (pierwszy z jego synów – Konrad, zmarł w dzieciństwie) podzieliili się ojcowizną.

Najstarszy, Henryk V Gruby otrzymał księstwo legnickie, średni Bernard, zwany Skoczkiem (Jan Długosz pisał, iż z łatwością wskakiwał na „14 leżących jedna na drugiej belek”), dostał Lwówek, a najmłodszy Bolko I – Jawor i Świdnicę, stając się założycielem świdnicko-jaworskiej linii Piastów. Miał też Bolko I cztery siostry: Elżbiętę, Agnieszkę, Jadwigę i Annę, która została przełożoną klasztoru w Trzebnicy.

Okres panowania Bolka I (1278-1301 w księstwie świdnicko-jaworskim zaznaczył się pasmem sukcesów zarówno politycznych, jak i ekonomicznych. Wspierając brata Henryka V walczącego o księstwo wrocławskie z Henrykiem głogowskim, otrzymał południową część księstwa wraz ze Strzelinem, Dzierżoniowem, Ziębicami i Sobótką. Po śmierci tegoż brata (1296 r.) został opiekunem jego trzech małoletnich synów: Bolesława brzeskiego, Henryka VI wrocławskiego o Wacława legnickiego. W ten sposób Bolko I stał się faktycznym władcą Śląska Dolnego i Średniego (dziś Opolskiego).

Rozwój ekonomiczny księstwa oparty był w znacznej mierze na bogactwie miast i mieszkańców. Duże zyski gwarantowały także: handel, tkactwo i górnictwo.

W 1292 r. Bolko I nadał prawa miejskie Strzelinowi, a strzelińskim rzemieślnikom zapewnił te same przywileje, jakimi cieszyło się rzemiosło stolicznej Świdnicy. Ziębkowicom nadał prawo składu, a mieszkańcom Wrocławia, Świdnicy, Lwówka, Ziębic i Dzierżoniowa – tzw. Przywileje generalne (częściowe ulgi podatkowe). Nie żałował pieniędzy na fundacje kościelne. W 1292 r. założył opactwo cystersów w Krzeszowie, dokąd sprowadził zakonników z Henrykowa. Ufundował Joannitom klasztor w Dzierżoniowie. W Strzelinie założył klasztor żeńskiego zakonu św. Klary. Pierwsze klaryski przybyły do Strzelina z Wrocławia w 1295 r. obejmując teren wokół dzisiejszego kościoła św. Krzyża oraz dobra ziemskie na południe od miasta (dziś Gęsiniec). Pierwszą przełożoną strzelińskich klarysek została córka Bolka I – Beatrycze, która przybrała zakonne imię Anny.

Zakon ten istniejący w Strzelinie do pierwszej połowy XVI w. odegrał znaczną rolę w kulturalnym, ekonomicznym, a nawet politycznym życiu naszego miasta.

Wielkie zasługi wniosł Bolko I w umacnianiu obronności swojego księstwa, wznosząc pas grodów i fortyfikacji, strzegących zachodnią i południową granicę Śląska. Zbudował nowe grody m. in. w Bolesławcu, Wleniu, Jeleniej Górze, Chocianowie, Środzie, Ziębicach, Niemczy, Nysie, Grodkowie, Paczkowie a nawet w Edelsteinie i Kaltensteinie na Śląsku opawskim.

Miasta Strzelin i Strzegom otoczył podwójną linią murów obronnych wzniesionych z granitu wydobywanego w miejscowych kamieniołomach. Obwarował też Dzierżoniów. Znacznie rozbudował wzniesiony przez ojca zamek w Bolkowie. W latach 1288-1301 wzniósł zamek Książ, do dziś największy spośród zamków śląskich, a obok Wawelu i Malborka jeden z największych w Polsce.

Świadom swojej siły, prowadził nawet w latach 1300-1301 podjazdową wojnę przeciw królowi Czech, Wacławowi II, który sięgał wówczas po koronę polską. W trakcie tej wojny wyprawił się na pograniczny, czeski Odolanów, pustosząc jego okolice. Rządził sprawiedliwie, lecz potrafił być twardy i groźny. W 1296 roku bogaty patrycjat Wrocławia wzniósł bunt, próbując ograniczyć władzę księcia nad miastem. Zakończył się on klęską i upokorzeniem zniemczonego w sporej części patrycjatu.

Bolko I zdobywając Wrocław, rozkazał zburzyć część murów, przez które, omijając bramy, wjechał triumfalnie do miasta. Polecił również poszerzenie składu rady miejskiej o przedstawicieli rzemiosła, nigdy wcześniej w radzie nie zasiadających, ograniczając władzę patrycjatu. Bolko I otrzymał przydomek „Surowy”, który wówczas rozumiano jako: twardy, konsekwentny, sprawiedliwy. W kilku źródłach historycznych znajdujemy też przydomek: „Wielki”, a także „Corona Silesiae” (Korona Śląska) podkreślający, iż był on najpotężniejszym władcą Śląska.

W czasach, gdy część książąt śląskich stawała się lennikami korony czeskiej, a inni zobowiązali się do zbrojnej pomocy królowi czeskiemu Wacławowi II w jego staraniach o koronę polską (Bolesław opolski, Mieszko cieszyński) Bolko I podkreślał swoją polskość i niezależność. W takim też duchu wychowywał swoich synów czemu nie przeciwstawała się żona księcia i matka jego dzieci, margrabianka brandenburska Beatrycza. Stąd też świdnicka linia Piastów śląskich najdłużej pozostawała wierna Polsce.

Pod koniec swego panowania Bolko I podzielił swoje posiadłości pomiędzy trzech synów. Najstarszy Bernard zwany Statecznym, otrzymał stołeczną Świdnicę, średni – Henryk, Jawor, a najmłodszy Bolko – Ziębice. Ten właśnie książę, jako Bolko II otworzył linię Piastów ziębickich, którzy do początków XV wieku władali również Strzelinem i Wiązowem. Wszyscy

trzej bracia byli oddanymi sprzymierzeńcami królów Polski: Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego. Bernard Stateczny ożenił się nawet z córką Łokietka – Kunegundą.

Bolko I Surowy, zwany też Wielkim zmarł 9 listopada 1301 roku mając około 50 lat. Pochowany został w Krzeszowie. Spoczywa tam do dziś w Mauzoleum Piastów Śląskich, pod barokowym nagrobkiem obok swej żony Beatrycze w kościele Matki Bożej Łaskawej.

Postać Bolka I Surowego i jego dokonania wciąż czekają na dogłębną analizę i badania historyków. Jednakże to wszystko co już jest znane, każe nam stawiać tego władcę w rzędzie najwybitniejszych piastowskich królów. Należy założyć, że zdolnemu politykowi, budowniczemu i patrioci przyszło panować w czasach rozbicia dzielnicowego Polski, jej osłabienia, a więc w okresie, gdy swego talentu nie mógł spożytkować dla dobra całego kraju. Jednakże Śląsk, a wraz z nim ziemia strzelińska zawsze daje mu wiele. Symbolicznym tego przykładem są trzy największe perły architektury średniowiecznej na Śląsku: zamek w Książu, zespół klasztorny w Krzeszowie i zamek książęcy w Brzegu. Wszystkie te budowle wzniósł Bolko I. Miasto Strzelin zawsze daje księciu swoje powstanie.

Wybór Bolka I na patrona jednej ze strzelińskich szkół jest inicjatywą ze wszech miar słuszną i przemyślaną. Niedawno, w 1992 r. Strzelin obchodził swoje 700-lecie. Patronat założyciela miasta nad najmłodszą, rozwojową szkołą staje się również symbolicznym zamknięciem obchodów rocznicowych. Obecnie należy życzyć uczniom Szkoły Podstawowej nr 5 aby postać Patrona stała się im bliska, znana i zrozumiana. Jest to zadaniem dyrekcji i nauczycieli, zwłaszcza historyków. Nie ma powodów, aby wątpić, że z zadania tego wywiążą się tak jak i z innych – wzorowo. Jako historyk, miłośnik historii regionalnej, a postaci Bolka I Świdnickiego – w szczególności, jeszcze raz gratuluję dyrekcji, nauczycielom i uczniom Szkoły trafnego wyboru.

Z wyrazami uznania i sympatii – Janusz Czachorowski

Źródło: Janusz Czachorowski⁴⁹, *Bolko I Surowy założyciel Strzelina*, [w:] X lat Szkoły Podstawowej nr 5 w Strzelinie 1986-1996 szkic monograficzny, 1996 Wyd. Szkoła Podstawowa nr 5 w Strzelinie imienia Bolka I Świdnickiego, 14 grudnia 1996 rok.

49 Janusz Czachorowski ukończył studia na wydziale filozoficzo-historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Pracował jak nauczyciel w Strzegomiu. Jest współautorem monografii *Strzelin – zarys dziejów miasta*. Autor publikacji na łamach prasy lokalnej: Echo Strzelina, Reporter strzeliński, Nasza Ziemia Strzelińska oraz Słowo Regionu Strzelińskiego.

3.15. Jak Bolko I Surowy wrócił do Świerzawy

Według legendy Bolko I podróżujący ze swoją żoną Beatrycze tak zachwycił się krajobrazami dzisiejszej Świerzawy, że założył na tym miejscu miasto, a w herbie umieścił swoją dłoń. Inna legenda mówi o tym, że Bolko założył gród nad brzegiem rzeki Kaczawy w miejscu, gdzie stała chata bartnika Bronisza, w którego córce zakochał się ów książę. Bez względu na to, w jakich okolicznościach założono Świerzawę na pewno miał w tym duży udział Bolko I i to jego dłoń umieszczone w herbie miasteczka.

O założycielu Świerzawy przypomniano sobie w latach 30-tych ubiegłego wieku. Miejscowy rzeźbiarz [twórca pomnika Fritz Richter-Elsner nie był miejscowym rzeźbiarzem dop. Z. M.] mający swoją pracownię przy dzisiejszej ulicy Jeleniogórskiej 28 (obecna siedziba obwodu drogowego) podjął się wykonania pomnika upamiętniającego księcia świdnicko-jaworskiego. Spśród kliku projektów mieszkańców gminy, którzy finansowali artystę, wybrali jeden, jednak monument nigdy nie został ukończony.

„Podziurawiona” faktura pomnika świadczy o tym, że rzeźbiarzowi pozostał ostatni etap prac polegający na ściągnięciu warstwy piaskowca. Dlaczego nie ukończył swego dzieła? Co mu przeszkodziło? Wojna, a może, jak wieść gminna wieść niesie, problemy osobiste? Nie wiadomo, ale pomnik nigdy nie stał się ozdobą miasteczka. W 1948 roku planowano wprawdzie przywrócenie mu należytego miejsca, ale sprawą pilniejszą było uruchomienie połączenia kolejowego z Marciszowem i do pomysłu nie wrócono. Po wojnie, którą monument przetrwał najprawdopodobniej w pracowni swojego twórcy, trafił na jedno z podwórek w centrum Świerzawy. Mieszkańcy traktowali go bardziej jak zaklętego w kamieniu okrutnego Germanina, niż księcia.

Służył im m. in. jako „słup” do sznura do suszenia bielizny. Z czasem stracił głowę, której nigdy nie odnaleziono, a „bezgłowemu” Bolkowi groził koniec na wysypisku śmieci. Nie dopuścił do tego ówczesny szef Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej „Wielisławka”, a obecny burmistrz miasta i gminy Świerzawa Józef Kołcz, który w latach 80-tych ubiegłego wieku przeniósł pomnik na dziedziniec spółdzielni.

Tam założyciel miasteczka stał przez kilkadziesiąt lat narażony na dalsze zniszczenie. Nikt nie miał pewności kogo przedstawia. I stałby tam jeszcze długo, anonimowy, „bezgłowy”, tajemniczy, gdyby nie pewne spotkanie grupy znajomych podczas jednego z ciepłych wieczorów 2007 roku...

Zaczęło się przeszukiwanie strychów, piwnic i innych zakamarków najstarszych kamienic, które zaowocowało odnalezieniem fotografii z opisami wskazującymi jednoznacznie, że owa tajemnicza postać stojąca na dzisiejszej

szym placu Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej to Bolko I Surowy, który w XIII wieku nadał Świerzawie prawa miejskie.

To był pierwszy etap nowego „życia” świdnicko-jaworskiego księcia. Potem wszystko potoczyło się bardzo szybko. Osiem osób wspartych przez lokalnych przedsiębiorców założyło nieformalny komitet społeczny ds. odbudowy pomnika, na którego czele stanął Marian Biniek, miejscowy przedsiębiorca budowlany, główny inicjator przedsięwzięcia. Komitet działający pod egidą Stowarzyszenia Dziedzictwa Kulturowego, Historycznego i Przyrodniczego Górz i Pogórza Kaczawskiego zebrał w swoim gronie kilka tysięcy złotych i zawiózł pozostałość pomnika do Nowej Wsi Grodziskiej, by tamtejszy rzeźbiarz uratował, a jednocześnie dokończył dzieło swojego poprzednika. Na podstawie archiwalnych zdjęć odtworzył on brakujące elementy piaskowcowej postaci (m. in. ręce i miecz). Efektem żmudnej pracy artysty stała się ważąca 1,5 tony postać „ojca Świerzawy” zachwycająca swoją wielkością i majestatem...

2 maja 2009 roku Bolko I Surowy stanął na skwerze oficjalnie nazwanym jego imieniem przez Radę Miasta i Gminy, przy skrzyżowaniu głównej drogi Świerzawy z drogą do Rzeszówka z podstawą ma ponad 4 metry wysokości. Na postumencie wykuto herb Świerzawy oraz napis „Założycielowi miasta – mieszkańcy”, w specjalnej luce wewnątrz cokołu umieszczono tzw. kapsułę czasu zawierającą dokumenty i pamiątki związane ze Świerzawą oraz samym pomnikiem.

Od tego dnia „ojciec miasta”, zwrócony w kierunku miasteczka, spogląda na mieszkańców krainy, która nigdyś tak bardzo go zachwyciła... a dziś... to Bolko zachwyca każdego, kto na niego spogląda.

Uroczystość odsłonięcia pomnika odbyła się 8 maja 2009 roku.

Źródło: Świerzawa – serwis miasta i gminy, www.swierzawa.pl

3.16. R. Sachs – Bolko redivivus...

Bolko redivivus, pomnik Bolka I lwówecko-jaworskiego w Świerzawie i jego historia (fragmenty)

Początki Świerzawy do dziś nie zostały dokładnie zbadane. Jedna z wersji podaje, że miasto założył Bolko I lwówecko-jaworski (zm. 1301) w roku 1296⁵⁰. Dlatego w 1941 r. ówczesni włodarze miasta postanowili uhonorować tę, uznaną przez nich za wiarygodną, wersję początków grodu, budową pomnika jego założyciela. Wynika to ze zbioru luźnych kartek wypożyczonych autorowi przez jednego ze Świerzawian, który z kolei dostał je po wojnie, w dzieciństwie, od Niemca mieszkańców Świerzawy. Okazało się, iż przekazane dokumenty są pozostałością fascykułu [fascykuł (łac. wiązka); w archiwistyce – zbór luźnych akt powiązanych treściowo, często ujmuje się je w dwie twardsze tektury i wiąże razem; zazwyczaj dokumenty zawarte w fascykule tworzą jednostkę archiwalną dop. Z. M.] z registratury magistratu świerzawskiego w sprawie budowy

119. Fritz Richter-Elsner, model pomnika Bolka I, 1943 r.

wspomnianego pomnika. Po ich chronologicznym uporządkowaniu można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, iż zbiór jest przypuszczalnie kompletny, mimo iż przetrwał w formie luźnych kart, a o ich pierwotnym

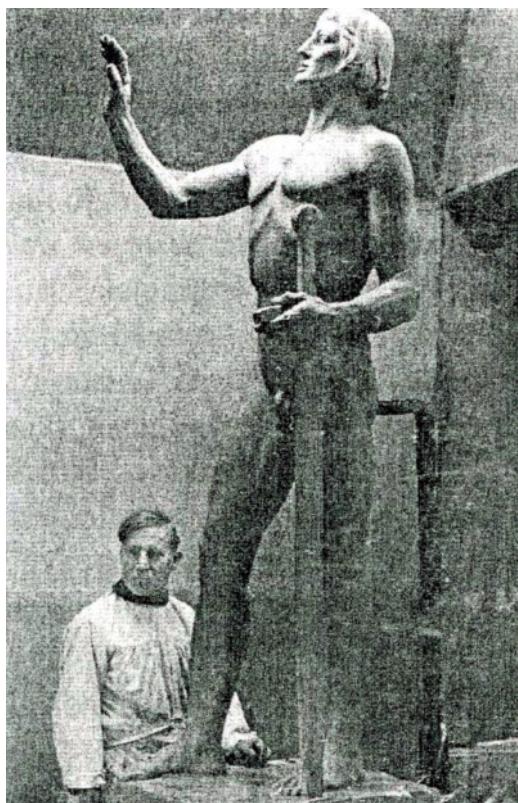
50 Stan badań relacjonuje Hugo Weczerka, *Schlesien*, Stuttgart 1977, s. 483.

przechowywaniu w jakimś segregatorze świadczą tylko cztery otwory po lewej stronie każdej z nich⁵¹.

[...] Inicjatywa budowy pomnika wyszła najwyraźniej od jego przyszłego wykonawcy, rzeźbiarza Fritza Richtera-Elsnera. [...] Świerzawski pomnik był drugim na Śląsku dziełem rzeźbiarza po Pomniku Kopacza Złota w Złotoryi.

O roli tej fontanny w staraniach Richtera-Elsnera o zlecenie na pomnik Bolka I będzie jeszcze mowa. Przypuszczalnie w maju 1942 r. rzeźbiarz przedstawił magistratowi świerzawskiemu swoje projekty przyszłego pomnika, gdyż 1. czerwca 1942 r. powołuje się na nie w piśmie wysłanym ze swojego ówczesnego miejsca zamieszkania Friedrichshagen, skierowanym do głównego sekretarza Ungera, gdzie objaśnia swoją wizję dzieła. Jako świadectwo ducha i sposobu argumentacji tamtych czasów korespondencję warto zacytować w całości: „Pomnik ojczyźniany dla Świerzawy nad Kaczawą”.

Projekt budowy tego pomnika nawiązuje do ogłoszonego dla regionu Dolny Śląsk dzieła kultury narodowej, którego istotnym celem jest wsparcie

120. Fritz Richter-Elsner, model wyjściowy pomnika Bolka I. 1943 r.

tożsamości narodowej i spraw ojczyźnianych. Zewnętrznym powodem budowy pomnika jest zbliżająca się 650. rocznica założenia miasta. Ideową treścią jego projektu jest próba przedstawienia założenia miasta, tak jak odzwierciedla się ono w historii i legendzie. Dzieło jak pomnik ma nie tylko objąć historię, lecz poprzez przedstawienie legendy o założeniu dobrze

51 Jednostka została przekazana Archiwum Państwowemu w Legnicy.

pokazać piękno ojczyzny i w ten sposób stać się znakiem reklamującym niepowtarzalne piękno krajobrazowe miasta. Ma skierować uwagę na to tak idylicznie położone miasteczko, tak jak przekaz ludowy w legendzie fundacyjnej dumnie i z miłością ujmował się za tą piękną ojczyzną. Stąd książę na pomniku pełen podziwu dla pięknych błoni⁵² podnosi rękę, tak jak mówi o tym legenda. Pomnik pokazuje rodzimego księcia, który zdobył sławę jako założyciel zamków i miast, w pełnym ornacie, z herbem książąt śląskich, czarnym orłem ze srebrnym księżycem. Forma pomnika ma ze wszystkich stron zwarte, monumentalne linie, z których wyłamuje się jedynie, jako moment decydujący, podnoszona ręka, zgodnie z interpretacją gestu ze starego herbu miasta: „Co za piękne błonia!” Podobnie jak drapowania na figurze, które przedstawiają strój trzynastowieczny, również środkowa część fontanny, stanowiąca cokół, nawiązuje do tej epoki i utrzymana jest

121. Odnaleziony, zniszczony pomnik Bolka I Surowego na terenie dawnego folwarku, obecnie Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej „Wielisławka” w Świerzawie. Fot. Danuta Bator, dolny-slask.org, 2005.

w stylu romańskim, przez co figura z cokołem tworzą pod względem stylu jedną całość. Dla kolumny romańskiej wybrano kapitel kostkowy, który zgodnie z duchem tego materiału potwierdza swoje pochodzenie z nordyckiej sztuki ciesielskiej, gdyż zasadniczo został uformowany bez krzyżujących się linii z pełnej, zwartej formy. Czoło kapitela kostkowego zdobi herb miasta, podczas gdy rewers informuje o jego 650-leciu. Trzon kolumny środkowej fontanny zawiera fragment tekstu legendy fundacyjnej:

52 Nazwa niemiecka miasta oznacza dosłownie „piękne błonia”.

„Podziwiając podnosił swoją rękę
w błogosławionej wizji
Cześć Wam piękne błonia
w krainie Ślązaków!”

Z obu stron środka fontanny znajdują się harfy, których struny zdają się szumieć i szeptać słowa sagi. Także te harfy zachowują styl pomnika i mają kształt harf skaldowskich, takich, jakie były w użyciu około roku 1200. Do zbioru głów zwierzęcych, wybrano głowę orła i łabędzia. Pierwszy jest symbolem historii, drugi – wyobrażeniem sagi. Te dwie głowy zwierzęce są

w środku fontanny korytami wody, która szumem swym ma przemawiać do nas jak bieg czasu. Ponieważ pomnik w kształcie fontanny z żywotną, ruchliwą wodą posiada zawsze, obok elementu plastycznego, malarstwo. Obie harfy zostały, zarówno merytorycznie jak i artystycznie, w harmonijny sposób skomponowane z całością, przy czym pionowy układ strun harf podkreśla statyczność dzieła. Figura ma wysokość 2,10 m licząc od głowy do stóp, a ogólna wysokość pomnika wynosi 4,00 m. Całość ma być wyrzeźbiona z czaplińskiego piaskowca, którego pięcio-wiekowa trwałość została udowodniona. Po to, aby pomnik ojczyźniany mógł

122. Pomnik po rekonstrukcji, którą wykonał rzeźbiarz Zatwardnicki.

oddziaływać z całą mocą wyrazu, należy w całości zachować piękną grupę drzew przy rynku, miejscu jego postawienia. Fritz Richter-Elsner” [...]

Dopiero 6 sierpnia 1944 r. Richter-Elsner, którego atelier znajdowało się teraz w Złotorii przy ul. Stanisława Staszica 2, zawiadamia Kunkla, że prawie ukończył punktowanie figury oraz modele głowy lwa dla rzygacza

i herbu. Wiosną 1945 r. po ustąpieniu mrozów zamierzał rozpocząć montaż pomnika, na razie prosi o przekazanie następnej raty w wysokości 3 500 RM na swoje konto w miejskiej kasie oszczędności w Świerzawie. Jego prośbę spełni urząd nadprezydenta po interwencji Kunkla dopiero 3 listopada 1944 roku. Ponieważ wiosną 1945 r. budowa pomników stanowczo nie należała do priorytetów władzy narodowosocjalistycznej na Śląsku, ta informacja o zamierzonej budowie pomnika-fontanny w Świerzawie jest ostatnią z okresu niemieckiego.

Rok 1945 przyniósł miastu nowych włodarzy i tym samym nowe legendy propagandowe. Pierwotnie władza komunistyczna zamierzała pomnik szybko ustawić, a autor artykułu *Już Bolkowi I podobala się Świerzawa*⁵³ wiedział nawet, że tak na dobrą sprawę zastany pomnik był aktem swoistego sabotażu intelektualnego wymyślonej przez niego miejscowej Polonii przedwojennej – wszak ponoć w przedwojennej księdze adresowej figurowały takie nazwiska jak Baran, Benisz, Bok, Kracz, Machura, Morawiec, Wadoszek, Wodarz i Wolny. W szczególności miał świadczyć o tym fakt, że postument pomnika był utrzymany w stylu romańskim, a nie gotyckim. Stąd sprawozdawca był pewny, że pomnik Bolka I „będzie powodem największej dumy mieszkańców Świerzawy, stanie w niej bowiem już niedługo; na razie pilniejsza była kolej”.

Losy świerzawskiej figury miały się jednak potoczyć inaczej. Najwyraźniej PKP utrzymały pierwszeństwo nad kulturą, bo przez wiele lat podobizna śląskiego księcia służyła celom na wskroś utylitarnym – miejscowe gospodynie zawiązały na jego sztygi sznury do suszenia prania. Nic dziwnego, że przy takim traktowaniu Bolko z czasem stracił głowę i wskazującą dłoń, a i miecz też się gdzieś zapadziął. Zawsze czujne władze w czasie stanu wojennego podjęły decyzję o usunięciu tego żywego wyrzutu sumienia na śmietnik i tylko opiece kierownika ówczesnej Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej „Wielisławka” Józefowi Kołczowi należy zawdzięczać, iż ów zamiar nie zmieniono w czyn.

Zaangażowanie pana Józefa Kołcza na razie, co prawda, zapobiegło najgorszemu, ale na odmianę swojego losu figura musiała czekać następne dwa dziesięciolecia. W 2007 r. w mieszkaniu historyka sztuki i właściciela firmy budowlano-konserwatorskiej Andrzeja Łagody zgromadziła się mała grupka inicjatywna Stowarzyszenia Ochrony Dziedzictwa Kulturowego, Historycznego i Przyrodniczego Górla i Pogórza Kaczawskiego, do której należeli, poza gospodarzem spotkania, wspomniany już Józef Kołcz, wybrany na burmistrza swojego rodinnego miasta, przedsiębiorca budowlany Marian Bieniek i wicestarosta powiatu Józef Sudoł, także mieszkaniec Świerzawy. Propozy-

53 Powojenne losy pomnika relacjonuję na podstawie dokumentacji zawartej w albumie *Jak Bolko I wrócił do Świerzawy...*, za której użyczenie serdecznie dziękuję.

cja tego grona, sugerująca przeprowadzenie konserwacji pomnika i ustawienie go na jednym z placów miasteczka, trafiła na podatny grunt: powiat złotoryjski, właściciel gruntu przy zbiegu ulic Mickiewicza i Jeleniogórskiej, na którym pomnik miał stanąć, przekazał miastu nieodpłatnie odpowiednią parcelę, miasto z kolei sfinansowało prace przy fundamencie, a Kopalnie Piaskowca S. A. dostarczyły ze swego kamieniołomu w Czapłach, również bez wynagrodzenia, potrzebne elementy z piaskowca.

Trudniejsze zadanie, tj. konserwację i uzupełnienie samej rzeźby, umożliwiła zbiórka wśród członków honorowych komitetu budowy pomnika⁵⁴. Ta ofiarność umożliwiła odnowienie posągu przez miejscowego rzeźbiarza Zatwardnickiego i od 8 kwietnia 2009 r., daty poświęcenia pomnika przez miejscowego proboszcza księdza Piotra Smolińskiego, piastowski księży stoi na wykonanym przez Sebastiana Lichodziejowskiego, trójdzielnym cokole, na którym wyryto sentencję „Założycielowi miasta – mieszkańców” i pozdrawia mieszkańców tego grodu oraz przyjezdnych w równym stopniu łaskawie⁵⁵.

Źródło: Rainer Sachs⁵⁶, *Bolko redivivus. Pomnik Bolka I lwówecko-jaworskiego w Świerzawie i jego historia*, [w:] Szkice Legnickie XXXII, Legnica 2011, s. 149-162.

---

54 Na ten cel z własnych zasobów asygnowali: Marian Bieniek, Jan Dubas, Jan Komarnicki, Roman Stapor, Józef Sudół i Tomasz Sudół po 500 zł., Andrzej Drągiewicz, Józef Kołcz, Danuta Pirus, Irena Tchorowska i Henryk Wdowczuk po 200 zł., Andrzej Chodyra, Zofia Fiks-Mosoń, Agnieszka Kunc, Marian Matusiak i Zbigniew Mosoń po 100 zł., Józef Gnas i Andrzej Ogarek po 50 zł., Elżbieta Chlebosz, Aleksander Krzywiński, Małgorzata Piórczyńska i Władysław Tyka po 20 zł., oraz Edward Grabski i Janusz Michoń po 10 zł., do których ks. Tomasz Stawiak dorzucił jeszcze 50 euro.

55 Losy powojenne posągu relacjonują artykuły Piotra Maasa: *Niemcy zaczeli, Polacy skończą* (Gazeta Złotoryjska z 19.11.2008), *Odsłonięcie pomnika Bolka I Surowego* (Wieści Kaczawskie, 2009, nr 2), oraz album *Jak Bolko I Surowy wrócił do Świerzawy...* (b. m. i. d.), dostarczone mi przez mgr Andrzeja Łagodę, za co składam serdeczne podziękowania.

56 Rainer Sachs – historyk sztuki, absolwent Uniwersytetu Wrocławskiego autor m. in. *Leksykonu artystów i twórców rzemiosła artystycznego Śląska*.

123. Odbudowany pomnik księcia Bolka I Surowego w Świerzawie.
Fotografia: Zbigniew Machoń, 2014.

3.17. B. Sebzda, E. Kłoda – Barokowy cykl portretów...

Barokowy cykl portretów Piastów śląskich z dawnego klasztoru Cystersów w Krzeszowie (fragmenty)

W dawnym klasztorze cystersów, a obecnie benedyktynek w Krzeszowie zachował się największy tego typu na Śląsku, a dotąd szerzej nie znany, cykl portretów Piastów śląskich, którego zamysłem było upamiętnienie książąt świdnicko-jaworskich – fundatorów i dobrodziejów klasztoru krzeszowskiego oraz ich antenatów. [...]

I. Atavus, Proavus, Avus, Fundatoris

Kultywowanie pamięci o dziejach fundacji i osobach z nią związanych oraz dbałość o nagrobki benefaktorów była wśród zgromadzeń zakonnych rysem szczególnie charakterystycznym dla cystersów. Zakładane przez dom książęcy na Śląsku opactwa w Lubiążu, Henrykowie, Krzeszowie i cysterski w Trzebnicy obierano na miejsce rodowych pochówków. W Krzeszowie nekropolia książęca otrzymała ostatecznie formę okazałego Mauzoleum Piastów świdnicko-jaworskich, wzniezioneego w latach 1735-1747 z inicjatywy opata Innozenza Fritscha. Opaci krzeszowscy, następcy Bernharda Rosy (1660-1696) – Dominicus Geyer (1696-1726), wspomniany Fritsch (1727-1734) oraz Benedikt Seidel (1734-1763) czuli się spadkobiercami Piastów świdnicko-jaworskich na terenie ich dawnego księstwa.

Przykłady przedstawień postaci fundatorów i dobrodziejów klasztorów cysterskich znane są od średniowiecza, odwołując się do sięgającej XII wieku tradycji wieszania w chórkach kościołów tkanin z wyobrażeniem benefaktorów. Jak wiadomo, w prezbiterium krzeszowskiego średniowiecznego kościoła klasztornego oprócz gotyckich nagrobków eksponowane były w XVII wieku obok ołtarza głównego herby, insygnia oraz wizerunki pochowanych w świątyni książąt⁵⁷. Tradycję obecności podobizny Bolka I Surowego, protoplasty linii świdnicko-jaworskiej i fundatora krzeszowskiego opactwa w 1289 roku, podtrzymano w prezbiterium nowej, barokowej świątyni wzniezionej w latach 1728-1735, sytuując jego postać otoczoną grupą Piastów i Przemyślidów na sklepieniu prezbiterium ponad emporą północną i wplatając ją w program ideowy całości wnętrza. Ostatecznie rozbudowany program ikonograficzny osnuty wokół postaci książąt piastowskich dokonujących aktów fundacji umieszczono w kopule północnej

57 Obecnie w klasztorze krzeszowskim przechowywane są, oprócz obrazów z omawianego cyklu, dwa portrety Bolka I i Bolka II z 2 połowy XVII wieku malowane na płótnie, wykonane być może na wzór wizerunków wspomnianych w źródłach. Oprócz wyżej wymienionych obrazów jest jeszcze portret Bolka I z 1 połowy XVIII wieku, utrzymany w innej konwencji.

Mauzoleum, a epitafijne podobizny Bolków I i II w medalionach ponad portalami prowadzącymi z Mauzoleum do prezbiterium kościoła, nadając im nowe znaczenie związane z częstą w baroku sepulkarną symboliką drzwi jako symbolu śmierci, a zarazem przejścia do życia wiecznego.

Prezentowany krzeszowski cykl reprezentacyjnych wizerunków fundatorów klasztoru i ich antenatów przeznaczony był w zamyśle zapewne dla jednego z okazalszych pomieszczeń klasztornych, [...] Liczba i wielkość obrazów krzeszowskich przywodzi na myśl zamiar stworzenia własnej galerii książęcej, sławiącej wielkość rodu i wywodzących się z niej władców sprawiedliwych, mądrych, walecznych i pobożnych.

Cykl powstał około 1720 roku zapewne na zlecenie ówczesnego opata krzeszowskiego Geyera (1696-1726) i obejmował pierwotnie jedenaście reprezentacyjnych portretów idealnych: dziewięć wizerunków Piastów oraz dwie podobizny książęcych małżonek. Jedno z należących do cyklu płócien przedstawiające Bolka I nie zachowało się.

Jego istnienie potwierdza jednak przechowywana w klasztorze rama o wymiarach i sposobie opracowania analogicznym jak dla pozostałych obrazów z cyklu. [...]

Źródło: Beata Sebzda⁵⁸, Emilia Kłoda⁵⁹, *Barokowy cykl portretów Piastów śląskich z dawnego klasztoru Cystersów w Krzeszowie*, [w:] Wokół Karkonoszy i Górz Izerskich. Sztuka baroku na Śląsko-Czesko-Łużyckim pograniczu, Jelenia Góra 2012, s. 157-169.

-
- 58 Beata Sebzda – absolwentka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego. W 2010 r. ukończyła studia podyplomowe Dyscypliny plastyczne w architekturze na Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu. W latach 1994-2000 była pracownikiem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu. Od 2000 roku pracuje w Oddziale Terenowym Narodowego Instytutu Dziedzictwa we Wrocławiu. Jest specjalistą ds. zabytków ruchomych. Od 2008 r. wraz z Grzegorzem Grajewskim prowadzi inwentaryzację dzieł sztuki w dawnym klasztorze cystersów w Krzeszowie.
- 59 Emilia Kłoda – jest absolwentką Instytutu Historii Sztuki uniwersytetu Wrocławskiego. W 2012 roku jej praca magisterska o barokowym malarzu Jeremiasie Josephie Knechtlu została wyróżniona publikacją w formie katalogu wystawy zorganizowanej w Muzeum Miedzi w Legnicy. Współpracowała przy projektach badawczych „Wirtualne Muzeum Barokowych Fresków” (2013) i „Malarstwo Barokowe na Śląsku” (2012-2016). Od 2016 roku pracuje w międzynarodowym projekcie „Monuments and Artwork in East Central Europe Research Infrastructure” w Instytucie Herdera w Marburgu i przygotowuje rozprawę doktorską „Johann Christoph Lischka – życie i twórczość (ok. 1650-1712)” pod kierunkiem prof. dr. Hab. Andrzeja Koziela w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego.

3.18. S. Kotełko – Książę Bolko I Surowy (1252/56-1301)

Książę Bolko I, założyciel świdnicko-jaworsko-ziębickiej linii Piastów, był synem Bolesława II legnickiego o przydomku Rogatka i jego żony, Jadwigi anhalckiej. Urodził się pomiędzy rokiem 1252 a 1256, zmarł 9 XI 1301 r. Jego rodzeństwo to: Agnieszka – żona Ulryka, hrabiego wirtenberskiego, Henryk V Gruby (inaczej Brzuchaty) – książę jaworski, legnicki i wrocławski (ur. 1245/50, zm. 22 II 1296), Jadwiga – żona Konrada II czerskiego, Anna – księżna w trzebnickim zakonie cysterek, Bernard Zwinny – książę lwówecki (ur. 1253/57, zm. 25 VI 1286) oraz siostra Katarzyna i nieznany z imienia brat zmarli we wczesnym dzieciństwie.

O młodych latach Bolka wiemy niewiele. Nauki pobierał prawdopodobnie w klasztorze henrykowskim. Za życia ojca młody książę nie wykazywał się większą aktywnością. W konflikcie o tron niemiecki między królem czeskim Przemysłem Ottokarem II a Rudolfem I Habsburgiem Bolesław Rogatka był początkowo, jak większość książąt śląskich, sojusznikiem króla czeskiego. Około 1277 r. przeszedł jednak do obozu stronników Rudolfa. Jako zakładnika wysłał wówczas prawdopodobnie Bolka na dwór tego władcy. Bolesław Rogatka zmarł pod koniec 1278 r. Po jego zgonie nastąpił podział księstwa legnickiego. Henryk V Gruby przejął władzę, ale wydzielił swoim braciom jako samodzielne księstwo dzielnicę jaworską. Bolko I i Bernard początkowo rządzili wspólnie a w 1281 r. Bolko przekazał bratu Lwówek z okreiem.

Po śmierci Przemysła Ottokara II w bitwie pod Suchymi Krutami (26 VIII 1278) rozpoczęła się rywalizacja między Rudolfem a margrabiami brandenburskimi o wpływy w Czechach i opiekę nad małoletnim synem Przemysła, Wacławem II. Efektem było również wzmożone zainteresowanie Brandenburgczyków Śląskiem.

Bolko zdecydował się na sojusz z Brandenburgią a dla jego scementowania pojął za żonę Beatrycze, córkę margrabiego Ottona V Długiego (1284 r.). Na Śląsku w tym okresie rosła potęga Henryka IV Probusa, księcia wrocławskiego.

Bolko chcąc uniknąć zależności od potężnego sąsiada, zbliżył się teraz do Pragi, gdzie od 1283 r. panował już samodzielnie Wacław II. Wszedł w sojusz z królem czeskim, ale ostrożnie lawirując zachował pełną niezależność.

Latem 1290 r. zmarł Henryk IV Probus. Na mocy układu sukcesyjnego księstwo wrocławskie miał otrzymać Henryk głogowski. Przejął je jednak z poparciem wrocławskiego mieszkańców Henryk V Gruby, brat Bolka. Za pomoc оказaną bratu w konflikcie z Henrykiem głogowskim Bolko otrzymał od niego południowo-zachodnią część księstwa wrocławskiego ze Świd-

nicą, Strzelinem, Ząbkowicami i Ziębicami. Wcześniej po przedwczesnej śmierci brata, Bernarda Zwinnego (1286), Bolko przyłączył swego księstwa także Lwówek. W ten sposób ukształtowało się ostatecznie księstwo świdnicko-jaworskie. Henryk Gruby, uwieziony w międzyczasie przez Henryka głogowskiego, zmarł na skutek bezwzględnego traktowania w 1296 r. Bolko I stał się teraz opiekunem jego małoletnich synów a także przejął tymczasowo władzę w księstwach wrocławskim i legnickim stając się najpotężniejszym władcą na Śląsku. Stużył bunt mieszkańców wrocławskich, którzy nie chcieli uznać jego władzy ani otworzyć przed nim bram. Aby pokazać swoją siłę zajmując miasto kazał wyburzyć mur na szerokość kilku łokci i wjechał do miasta prze ten wylom a nie przez bramę. To prawdopodobnie właśnie upokorzeni wrocławianie nadali mu przydomek „Surowy”. W spadku po bracie otrzymał Sobótkę a następnie odebrał Henrykowi III głogowskemu oderwany od księstwa legnickiego Chojnów i Bolesławiec. Bolesławiec włączył do swego księstwa, natomiast Chojnów oddał synom Henryka Grubego.

Na tle roszczeń terytorialnych związanych z ziemią nysko-otmuchowską doszło do konfliktu pomiędzy Bolkiem a biskupem wrocławskim Janem III Romką. Bolko nie chciał bowiem uznać suwerenności biskupiego księstwa wydzielonego przez Henryka IV z obszaru księstwa wrocławskiego i obsadził swoimi załogami sporne zamki. Wraz z Henrykiem głogowskim próbował również obalić „wielki przywilej” Henryka IV dla Kościoła na Śląsku (m. in. obowiązkowa dziesięcina także od rycerstwa i książąt, zwolnienie mieszkańców biskupiego księstwa od wszelkich świadczeń na rzecz władców świeckich). Wobec twardej postawy Bolka biskup rzucił na niego klątwę, a księstwo obłożył interdyktiem. Dopiero wówczas Bolko ustąpił biskupowi zajęte zamki ale zatrzymał Paczków.

Po krótkotrwałym sojuszu Bolko, wobec rosnącej potęgi Czech, odsunął się od Pragi a nawet zaczął swą południowo-zachodnią granicę wzmacniać szeregiem obronnych zamków – takich, jak Bolesławiec, [Chocianów – dop. Z. M.], Kamienna Góra, Kliczków, Wleń, Bolków, Rogowiec, Radosno, Świdnica, Ząbkowice, Książ (wówczas Fürstenberg). Od tego ostatniego, traktowanego jako siedziba panującego, pochodził tytuł „pan na Fürstenbergu” używany przez książąt świdnickich. Książę rozbudował i umocnił też zamki już istniejące, np. Grodziec, Świny, Niemczę.

Wacław II zaniepokojony rosnącą potęgą księstwa świdnicko-jaworskiego zaatakował Bolka w 1295 r. wysuwając równocześnie pretensje do spadku po Henryku IV. Książę powstrzymał wojska czeskie pod Kamienną Górą a równocześnie wraz z bratem zwrócił się do papieża Bonifacego VIII o objęcie opieką obydwu księstw. Papież wyraził zgodę i pismem z 1 II 1296 r. zagwarantował książętom swoją opiekę. Opór Bolka oraz dokument

papieski sprawiły, że Czesi przerwali działania bojowe. Nie wiemy, kiedy zawarto układ pokojowy, ale zapewne stało się to najpóźniej na początku 1297 r., skoro Bolko I w dniu 2 czerwca tegoż roku był obecny na koronacji Wacława II.

W 1297 r. odbył się w Zwanowicach zjazd książąt, który miał na celu zlikwidowanie wewnętrznych konfliktów oraz przywrócenie pokoju na Śląsku. Bolko I odegrał tu dużą rolę oraz zaważył ugodę z Henrykiem III głogowskim uzyskując od niego wyżej wspomniany Bolesławiec i Chojnów.

Bolko był nie tylko zręcznym dyplomatą ale również dobrym gospodarzem. Doceniał rolę miast i znaczenie mieszkańców. Nadawał miastom liczne przywileje, wspierał rzemiosło i handel, zabraniał produkcji rzemieślniczej na wsi. Za jego panowania rozwinęło się tkactwo w takich ośrodkach jak Kamienna Góra, Strzegom, Świdnica, Ząbkowice, Zięblice. Z 1298 r. pochodzą pierwsze wzmianki o komorach celnych w Dzierżoniowie i Lwówku, co świadczy o pobieraniu cel od przywożonych towarów. Bolko umacniał rolę władz miejskich zalecając mieszkańcom bezwzględne posłuszeństwo wobec zarządów rady miejskiej. Zapoczątkował też prowadzenie ścisłych rejestrów dochodów, wydatków i zobowiązań miast. Doceniając gospodarczą rolę Żydów wydał „wielki przywilej”, w którym m. in. wyłączył ich spod kompetencji sądownictwa miejskiego podając bezpośrednio sądowi książęcemu. W tym okresie w miastach zaczęły się rysować pierwsze konflikty między patrycjatem a pospółstwem i plebsem. Książę w tych konfliktach z zasady stawał po stronie patrycjatu.

W samej Świdnicy Bolko I zezwolił w 1291 r. na budowę 32 kramów kupieckich w Rynku. Od każdego pobierał czynsz w wysokości $\frac{1}{2}$ grzywny. W tym okresie powstaje też Dom Kupiecki. W 1290 r. pojawia się wzmianka o mennicy będącej własnością księcia oraz mincerzu Petzmannie. Prawdopodobnie Bolko I wzniósł w Świdnicy obronny zamek oraz rozpoczął fortyfikowanie miasta potężnymi murami. Świdnicę obrał za stolicę nowego księstwa zapewne ze względu na jej centralne położenie. Bolko ufundował również w 1292 r. słynny klasztor cystersów w Krzeszowie, który stał się nekropolią Piastów świdnickich.

Bolko zmarł nagle 9 listopada 1301 r. Pochowany został w kościele klasztornym w Krzeszowie, gdzie dziś jeszcze możemy oglądać jego piękny sarkofag. Pozostawił trzech małoletnich synów: Bernarda – późniejszego księcia świdnickiego, Henryka – dziedzica księstwa jaworskiego oraz Bolka II Młodszego – założyciela piastowskiej linii ziembickiej. Prócz synów Bolko I pozostawił trzy córki: Judyę – późniejszą żoną księcia dolnobawarskiego Stefana, Beatrycze – żonę Ludwika Bawarskiego, króla niemieckiego oraz Annę, późniejszą opatkę klarysek w Strzelinie. W imieniu małoletnich książąt władzę sprawowała ich matka, księżna Beatrycze wraz ze swym bratem,

margrabią brandenburskim Hermanem. Natomiast opiekę nad nieletnimi synami Henryka V Grubego przejął król czeski, Wacław II. Ponieważ Herman był jego sojusznikiem, wzmacniły się znacznie wpływy czeskie na Śląsku.

Beatrycze po zakończeniu opieki nad synami została żoną księcia kozieckiego Władysława. Nie znamy daty jej śmierci (prawdopodobnie 1312–1316).

Bolko był z całą pewnością władcą wybitnym. Zapoczątkował politykę zmierzającą w pierwszym rzędzie do obrony suwerenności swego księstwa, kładł duży nacisk na obronność budując w tym celu szereg zamków, był władcą doceniającym rolę gospodarczą mieszkańców. Wytyczył drogę, którą później szli jego następcy, synowie: Henryk i Bernard oraz wnuk, Bolko II.

Stanisław Kotelko⁶⁰

---

60 Stanisław Kotelko – mieszkaniec Świdnicy od 1946 r. Ukończył studia na Wydziale Filologii Polskiej oraz na Wydziale Filozoficzo-Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Przez 25 lat był dyrektorem Zespołu Szkół Medycznych w Świdnicy. Jest autorem lub współautorem: *Przewodnik po Świdnicy, Świdnica. Zarys monografii miasta, Dzieje Świdnicy w datach*, artykuły w czasopismach regionalnych – *Życie Świdnickie, Wiadomości Świdnickie*, liczne artykuły w *Roczniku Świdnickim* i wydawnictwie Dolny Śląsk.

3.19. S. Nowotny – Zarys historii księstwa...

Zarys historii księstwa świdnicko-jaworskiego (fragmenty)

Zanim powstało wspólne księstwo świdnicko-jaworskie istniało jedynie księstwo jaworskie, zaś tereny późniejszego księstwa świdnickiego wchodziły w skład księstwa wrocławskiego (rządzili tu Henryk III Biały, następnie Henryk IV Probus).

Księstwo jaworskie wydzieliło się ok. 1274 r. z terytorium księstwa legnickiego, stąd też władający tam książęta posługiwali się herbem, na którym widniała czerwono-biała szachownica – wspólny znak dla większości ziem tzw. Dolnego Śląska.

W końcu 1278 r. rządy nad księstwem jaworskim objął Bolko I Surowy, który zastąpił tu swego starszego brata Henryka V. W 1286 r. Bolko włączył do obszaru swego księstwa ziemię lwówecką, która dotychczas rządzona była przez ekstrawaganckiego księcia Bernarda Zwinnego. Trzy lata później w podzięce za pomoc w walce z Henrykiem IV Probusem król czeski Wacław dokonał uregulowania granicy w Bolkiem I przekazując mu „po wieczne czasy” pograniczne, dotychczas czeskie miasto, Chełmsko Śląskie, które na stałe pozostało na Śląsku.

Księstwo świdnickie powstało w 1290 r. w okresie zamieszania, jakie nastąpiło po śmierci księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa.

Bolko I jaworski, który poparł swego brata Henryka Grubego w walce o tron wrocławski, uzyskał od niego w zamian cały południowy pas księstwa wrocławskiego, ciągnący się wzduł granicy z Czechami, ze Świdnicą, Dzierżoniowem, Ziębicami i Ząbkowicami Śląskimi. W ten sposób powstał nowy twór polityczny, który przyjęło się określić mianem księstwa świdnicko-jaworskiego (ze względu na dwie stolice w Świdnicy i Jaworze).

Dość szybko, bo już w 1295 r. Bolko I musiał stawiąć czoła agresji czeskiej – król czeski Wacław upomniał się bowiem o spadek po zmarłym księciu Henryku IV Probusie. Wojska czeskie zostały jednak powstrzymane w przemarszu na ziemie księstwa świdnicko-jaworskiego tuż przy samej granicy, bowiem w pobliżu Kamiennej Góry.

W 1296 r. Bolko I przejął opiekę nad nieletnimi synami zmarłego brata Henryka Grubego. Zdał również upokorzyć miasto Wrocław, które wyrażało otwarty sprzeciw wobec jego opiekuńczych rządów nad tą dzielnicą, gdzie według legendy wjechał do miasta konno przez wyłom w murze. Był jednak dobrym gospodarzem powierzonego mu księstwa – nakazał wykonać pierwszy pisemny spis dochodów księstwa.

Próbując krótko scharakteryzować politykę Bolka I należy stwierdzić, że prowadził on dość stanowczą politykę wobec Czech, umacniając swoje królestwo poprzez budowę szeregu zamków i warowni na południowej granicy

księstwa, niemniej jego polityka wyrażała raczej zdecydowaną samodzielność niż próbę nawiązywania do polskich korzeni swojego rodu (nie poparł koronacji Przemysła II na króla Polski w 1295 r.). Otaczał się również niemieckim rycerstwem i popierał kolonizację na prawie niemieckim.

Po jego śmierci, która nastąpiła 9 listopada 1301 r., w jednym z Roczników Krzeszowskich został określony mianem „korony Śląska”, na podkreślenie, iż był jednym z najbardziej aktywnych i najbardziej znaczących spośród wszystkich Piastów śląskich. [...]

Po przejęciu Śląska przez Prusy zlikwidowano wszelką odrębność dotychczasowych księstw i państw stanowych na Śląsku, w tym także księstwa świdnicko-jaworskiego. Zgodnie z nowym podziałem na dwie kamery dominialno-wojenne, księstwo świdnickie znalazło się w obrębie wrocławskiej, zaś księstwo jaworskie – głogowskiej. Niemniej pamięć o tradycji księstw pozostawała stale żywa. Jeszcze w II połowie XVIII w. i na początku XIX wydawano prace opisowe, które ujmowały różną tematykę właśnie w oparciu o stare granice księstw. [...]

Nie zapomniano o księstwie i późniejszych czasach. Popularne stało się organizowane na terenie Świdnicy „święto Bolka”, do którego nawiązują obecne Dni Świdnicy. W Świdnicy powołano też do życia Kapitułę Bolka (*Capitulum Bolkonis*) przypominającą nieco praską szlarafię. Przed drugą wojną światową produkowano na terenie Świdnicy smakołyki o nazwie *Bolkobissen*.

W XX wieku widać jednak wyraźną przemianę w odbiorze władcy świdnickiego.

Mit o Bolkach wykorzystywany był przez różną władzę w celach propagandowych. Choć po raz pierwszy wykorzystali go niewątpliwie jezuici, tworząc wystrój kaplicy marmurowej w katedrze świdnickiej, będąc tu prekursorami, największego blasku przydali mu narodowi-socjaliści, widząc w Bolkach symbol germanńskiej siły, niemieckiej rycerskości i kultury, niesionej wraz z kolonizacją niżej cywilizowanym ludom wschodu.

Niestety nic się nie zmieniło w tej kwestii i po drugiej wojnie światowej, gdy z kolei komuniści polscy w tych samych postaciach dostrzegali ostatnich obrońców polskości, nieprzejędnanych wrogów kultury niemieckiej, skutecznych przeciwników czechizacji Śląska itd.

Ciekawe jednak za kogo uważał by się Bolko II i inni władcy, gdyby został o to zapytany? Czy nie odpowiedziałby przypadkiem, że jest po prostu świdniczaninem?

Źródło: Sobiesław Nowotny⁶¹, Tygodnik Świdnicki 22.02.2009.

---

61 Sobiesław Nowotny – ur. 1973 r. w Świdnicy. Historyk, doktorant Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Badacz historii średniowiecznej i nowożytnej Śląska oraz historii kościoła na tych terenach. Członek niemieckich towa-

3.20. Z. Bereszyński – Unikatowe słupy graniczne

[...] Słupy graniczne biskupstwa wrocławskiego to jeden z najciekawszych zespołów zabytkowych w Polsce. Słupy te dziś spełniają swoją pierwotną funkcję znaków granicznych, jest to pamiątka czasów, gdy biskupi wrocławscy walczyli o uniezależnienie swoich posiadłości od świeckiej władzy książęcej. Do niedawna uważano, że słupy te zostały wystawione w 1282 r. w związku z toczącym się wielkim sporem między biskupem Tomaszem II a księciem wrocławskim Henrykiem IV Probusem. Wszystko wskazuje jednak na to, że wystawiono je nieco później – w latach 1296–1310 – po zażegnaniu kolejnego wielkiego konfliktu, którego stronami byli biskup Jan III Romka oraz książę Bolko I Surowy.

W czerwcu 1290 roku umiera we Wrocławiu książę Henryk IV Probus. Na łóżu śmierci udziela wielkiego przywileju dla biskupstwa wrocławskiego, przyznając biskupom wrocławskim pełną władzę do ziemi nysko-otmuchońskiej. Ale po śmierci Probusa jego księstwo ulega podziałowi.

Wbrew testamentowi Henryka IV władzę we Wrocławiu objął wówczas książę legnicki Henryk V Gruby, który odstąpił południową część dawnego księstwa wrocławskiego swemu młodszemu bratu, księciu Bolkowi I Surowemu. Ten, czując się zagrożony przez króla czeskiego Wacława II zaczął intensywnie fortyfikować swoje posiadłości, budując lub rozbudowując m. in. liczne zamki, których posiadłości w Książu, Bolkowie, Zagórzu Śląskim i innych miejscowościach należą dziś do największych atrakcji turystycznych Dolnego Śląska. Swoimi przedsięwzięciami obronnymi objął on również biskupie posiadłości nysko otmuchońskie, nie oglądając się na przywilej Probusa z 1290 r.

Doszło do kolejnego wielkiego konfliktu, stronami byli książę Bolko I Surowy i nowy biskup wrocławski Jan III Romka. Biskup obłożył księcia ekskomuniką, a księstwo zakazem sprawowania posług religijnych. 5 lipca 1295 r. Bolko I chcąc uwolnić się od nałożonych na niego i na jego księstwo kar kościelnych, zgodził się na rozsiedzenie sporu przez biskupa krakowskiego Jana Muskatę. 13 kwietnia 1296 r. biskup krakowski wydał orzeczenie dla biskupa wrocławskiego, zobowiązujące księcia do poszanowania immunite-

---

rzystw naukowych: Śląskie Towarzystwo Historyczne i Towarzystwo Śląskiej Historii Kościelnej. Jest autorem wydawnictw o ziemi świdnickiej: Rezydencje ziemi świdnickiej, Wieża kościoła farnego pw. św. Stanisława i św. Wacława w Świdnicy, Historia Kościoła Pokoju w Świdnicy, Przewodnik po świdnickiej katedrze. Jako współautor wydał: Świdnica. Przewodnik, Wieża ratuszowa. Historia i teraźniejszość. Jest również autorem tłumaczeń książek o historii Śląska: *Dawna Świdnica. Lata dwudzieste, Rys krajoznawczo-turystyczny ziemi świdnickiej, Szkice z historii miasta Świdnicy Heinricha Schuberta*. Opublikował dużą ilość artykułów w prasie regionalnej.

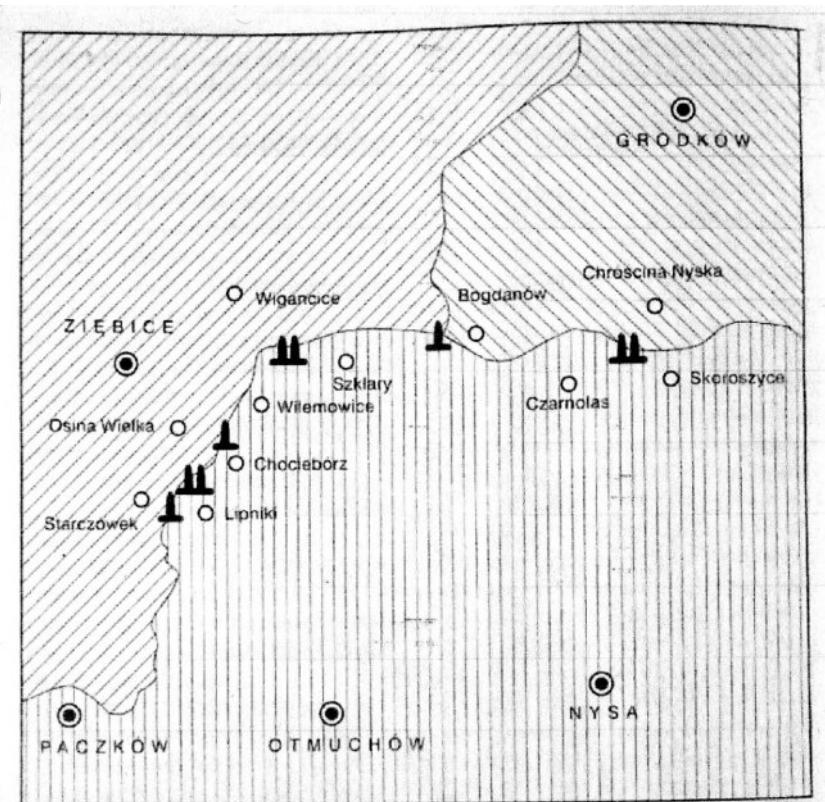
tu posiadłości kościelnych. W zamian zwolnił Bolka I z płacenia odszkodowań za wyrządzone biskupstwu szkody, szacowane na ponad 30 tys. marek w srebrze.

Materialnym wyrazem zawartej ugody było trwałe oznakowanie granicy oddzielającej posiadłości biskupstwa wrocławskiego od posiadłości Bolka I Surowego. Komisja złożona z przedstawicieli księcia i biskupa wystawiła wzduż tej granicy słupy. Do dziś zachowało się 6 słupów, tworzących dwie serie, różniące się nieco formą wyrytych na nich inskrypcji. Pomiędzy poszczególnymi słupami występuje wyraźna różnica w kroju liter, przejawiająca się bardzo wyraźnie w górnym wierszu inskrypcji. Pomiędzy poszczególnymi słupami występuje wyraźna różnica w kroju liter, przejawiająca się bardzo wyraźnie w górnym wierszu inskrypcji, gdzie znajduje się skrót TMI. Różnica ta, jest bardzo znamienna, ponieważ słupy o odmienonym kroju liter tworzą w terenie układ naprzemienny. Jest to konsekwencją faktu, że słupy były stawiane w dwóch etapach, przy czym w drugim etapie doszło do przedłużenia, jak i do zagęszczenia pierwotnego ciągu znaków granicznych. Pierwszą fazę oznakowania granic, datowaną na rok 1296 reprezentują trzy słupy. Słup I stoi przy drodze z Lipnik w województwie opolskim do Tarczówka w województwie dolnośląskim.

Słup III stoi przy polnej drodze z Chociabuża w województwie opolskim do Osiny Wielkiej w województwie dolnośląskim. Słup V stoi na skraju lasu w pobliżu Bogdanowa w województwie opolskim. Pozostałe trzy słupy reprezentują drugą fazę znakowania granic, datowaną na lata 1297-1301. Słup II stoi wśród pól, w miejscu, obok którego do niedawna przechodziła polna droga z Lipnik do Osiny Wielkiej. Słup IV stoi wśród pól pomiędzy Szklarami i Wilamowicami w województwie opolskim a Wigancicami w województwie dolnośląskim. Słup VI stoi przy drodze z Chróściny do Czarnolasu w województwie opolskim.

Źródło: Zbigniew Bereszyński⁶², *Z jakich czasów pochodzą słupy graniczne biskupiego terytorium nysko-otmuchowskiego?*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 1/2004, s. 29-38.

62 Zbigniew Bereszyński – absolwent Uniwersytetu Wrocławskiego Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii; w 2012 uzyskuje doktorat. W stanie wojennym internowany. W latach osiemdziesiątych działacz opozycyjny i redaktor niezależnych wydawnictw. Publicysta niezależny – m. in. w Śląsku Opolskim, Ziemi Częstochowskiej, Spotkaniach z Zabytkami, Gazecie Wyborczej, Kurierze Brzeskim, Tygodniku Prudnickim, autor publikacji naukowych z chemii oraz naukowych i popularnonaukowych z historii i dyscyplin pokrewnych – m. in. w Journal of Molecular Structure, Journal of Magnetic Resonance, Śląskim Kwartalniku Historycznym – Sobótka, Studiach Śląskich. Obecnie pracuje w Państwowym Instytucie Naukowym Instytut Śląski w Opolu.

124. Usytuowanie słupów granicznych na tle stosunków polityczno-terytorialnych w latach 1296-1301.

125. Słup graniczny nr 1. Fotografia: Henryk Sławieć.

126. Słup graniczny nr 2. Fotografia: Henryk Sławieć.

127. Słup graniczny nr 3. Fotografia: Henryk Sławieć.

128. Słup graniczny nr 4. Fotografia: Henryk Sławieć.

129. Słup graniczny nr 5. Fotografia: Henryk Sławieć.

130. Słup graniczny nr 6. Fotografia: Henryk Sławieć.

3.21. R. Grodecki – Dzieje polityczne Śląska...

Dzieje polityczne Śląska do r. 1290 (fragmenty dotyczące Bolka I Surowego)

[...] W stosunku do Czech polityka Henryka IV [Probusa dop. Z. M.] podlegała wahaniom, zależnym od zmiennych wewnętrznych stosunków w tym kraju, gdzie przez kilka lat ścierały się wówczas ze sobą różne dążności i wrogie sobie jawnie lub skrycie obozy.

[...] Słyszmy, aczkolwiek z niepewnych relacji, o takiejże interwencji jego [Henryka IV Probusa dop. Z. M.] w r. 1285 w Eger [miasto na Węgrzech położone nad potokiem Eger między Górami Bukowymi i Górami Matra – dop. Z. M.], gdzie w każdym razie jacyś dwaj książęta śląscy bawili osobiście; byli to prawdopodobnie Henryk [Henryk V Gruby – dop. Z. M.] i Bolko [Bolko I Surowy – dop. Z. M.], książęta lignickiej dzielnicy, który może wtedy właśnie zawarli scisły sojusz z Waclawem [Waclaw II król czeński – dop. Z. M.]. Że jednak ten sojusz poniekąd, zwracał się przeciw Henrykowi IV, dlatego właśnie jego obecność wówczas na dworze króla Czech wydaje się mniej prawdopodobną. Waclaw bowiem obiecywał im pomoc zbrojną cum omni nostra potencia przeciwko każdemu przeciwnikowi prócz króla Rudolfa i dwóch innych imiennie wymienionych władców niemieckich. Może była to ze strony książąt lignickich próba zabezpieczenia się zewnętrzną – zresztą płatną pieniężnie – pomocą przeciw Henrykowi IV, gdyby spróbował przeciw nim podobnych metod, jak w r. 1281 lub przeciw księciu Konradowi w r. 1284.

[...] Obok księcia głogowskiego i opolskiego utrzymywali z Henrykiem IV przyjazne stosunki: Henryk lignicki, na równi z tamtym związanym z księciem Wrocławia traktatem z r. 1281, oraz ich bracia: Bolko jaworski, Przemko ścieniawski [ścinawski – dop. Z. M.] i Konrad żagański [żagański – dop. Z. M.].

Usiłował biskup Tomasz przeciągnąć na swą stronę niektórych z nich, czyto wyjednując Bolkowi jaworskiemu dyspensę papieską, niezbędną dla utrzymania w mocy jego małżeństwa z margrabianką brandenburską, czy też mianując księcia Konrada, mającego niższe święcenia kapłańskie, prepozytem kapituły wrocławskiej na miejsce destytuowanego z tej godności Zbrosława [...]

Źródło: Roman Grodecki, *Dzieje polityczne Śląska do r. 1290*, [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, s. 295-296, 304 Tom I Kraków 2013, reprint wydanej przez Polską Akademię Umiejętności w latach trzydziestych XX wieku powyższej pozycji.

3.22. J. Dąbrowski – Dzieje polityczne Śląska...

Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402 (fragmenty dotyczące Bolka I Surowego)

[...] Opanowanie Wrocławia przez Henryka lignickiego [Henryk V Grubý – dop. Z. M.], było jednakże tylko początkiem długotrwałych walk o spadek po Henryku IV. Głogowczyk [Henryk I książę głogowski – dop. Z. M.] rozpoczął bowiem wojnę, pustosząc ziemie Henryka V Grubego, a wzmacnienie obwarowań Wrocławia przez wpuszczenie do fosy rzeki Oławę, tak że miasto znalazło się na wyspie między Oławą a Odrą (styczeń 1291 r.), świadczy najlepiej o niebezpieczeństwie, w jakim znalazły się Henryk V. Wzmogło je jednoczesne wystąpienie z pretensjami do spadku wrocławskiego ze strony brata Henryka V, energicznego Bolka I jaworskiego; Henryk chcąc zyskać pomoc brata, musiał zaspokoić go przez odstąpienie mu całej południowej części księstwa wrocławskiego wzdłuż granicy czeskiej ze Strzegomiem, Świdnicą, Ząbkowicami (Frankenstein), Reichenbachem [Dzierżoniowem – dop. Z. M.], Ziembicami i Strzelinem, tak że Bolko oparł swe granice o biskupie posiadłości w Niskiem [Nyskie – dokładniej ziemia nysko-otmuchowska; dop. Z. M.] i otrzymał bogate klasztory w Henrykowie i Kamiencu.

Mimo to w tym samym zapewne 1291 r. nowy pan Wrocławia [Henryk V – dop. Z. M.] zmuszony był poczynić znaczne ustępstwa i Henrykowi głogowskiemu i oddać mu nie tylko zagarniętą przez Henryka IV Ścinawę, ale nadto Hajnów [Chojnów – dop. Z. M.] i Bolesławiec nad Bobrem na północy, a na prawym brzegu Odry, wzdłuż pogranicza Wielkopolski, Uraz, Sądowę, Milicz, Trzebnicę i Syców, panujące nad drogą w stronę Kalisza. Ustępstwa te stanowiły jednak tylko etap w zacieklej walce, jaką prowadził Henryk głogowski o tak szybko odebrane mu dziedzictwo wrocławskie. Z pomocą jednego z dworzan Henryka V, żywiącego wobec księcia chęć odwetu za śmierć ojca, zdołał Głogowczyk porwać Henryka z Wrocławia i uwiezić w Głogowie. Trzymany w ciężkim więzieniu (drewnianej klatce), księcia Wrocławia zgodził się wreszcie na poczynienie nowych bardzo daleko idących ustępstw; jeśli Głogowczyk nie zdołał na nim wówczas wymódzić rezygnacji z Wrocławia, to tylko dlatego, że trzeba było miasto, wobec postawy mieszkańców, zdobywać orążem. Ale też niewiele poza Wrocławiem pozostało Henrykowi V ze spadku po Henryku Prawym. Układem zawartym „dobrowolnie” dnia 6 maja 1294 r., otrzymał odeń książę głogowski potwierdzenie poprzednio poczynionych mu ustępstw terytorialnych, a nadto pas ziemi z Oleśnicą, Namysłowem, Kluczborkiem, Byczyną i Gorzowem (Landsbergiem). [...]

Książę głogowski zagarnął więc prawie całe terytorium księstwa wrocławskiego po prawym brzegu Odry. Ponadto musiał Henryk V przyrzec Głogowczykowi pomoc zbrojną (100 lanc) w ciągu 5 najbliższych lat (przeciw wszystkim wyjątkiem kilku książąt, wśród nich króla czeskiego, Bolka jaworskiego i księcia polskiego Przemysła), zobowiązując się do niebudowania twierdz na pograniczu a wreszcie dać amnestię swoim poddanym, którzy spiskowali i walczyli przeciw niemu po stronie Głogowczyka.

Układ ten oznaczał zupełną ruinę pierwotnych planów Wrocławian, polegających na powiększeniu Lignicą obszaru księstwa wrocławskiego, a realizację przynajmniej w pewnej części dążeń Głogowczyka, który zabiegał o stworzenie sobie silnego państwa na Śląsku jako podpory jego planów co do Wielkopolski.

Oslabiony i pozbawiony pomocy, książę wrocławski [Henryk V – dop. Z. M.] zagrożony został niebawem z kolei przez króla czeskiego i szukać musiał teraz oparcia u Bolka jaworskiego, tym bardziej, że podkopane ciężkim więzieniem zdrowie kazało mu myśleć o zapewnieniu opieki małoletnim dzieciom. Za tę opiekę zażądał Bolko grodu na górze Sobótce.

W ten sposób nie na długo przed śmiercią Henryka V (zm. 22 II 1296) ustalił się nowy podział Śląska właściwego na 3 kompleksy, biegające równolegle do siebie z północnego zachodu na południowy wschód. Największym z nich, ciągnącym się wzduł granicy całej Wielkopolski, co tak ważnym się stało wobec rychzej śmierci Przemysła II, władał Henryk głogowski, który w r. 1304 powiększył go dzielnicę zmarłego wówczas Konrada zęgańskiego. Znaczny również obszarem, biegającym wzduł granicy czeskiej, od Łużyc po ziemię niską, władał Bolko jaworski. Środkowa dzielnica wrocławsko-lignicka, po poniesionych stratach, przedstawiała się jako wąski pas nad Odrą, bogaty ze względu na znaczne miasta i ważną arterię, jaką była Odra, ale daleki od potęgi Henryka IV. [...]

3. Polityka czeska wobec Śląska 1288-1296.

[...] Oddanie się Wacławowi w lenno przez Kazimierza bytomskiego, dokonane w Pradze w dniu 9 stycznia 1289 r. wedle wszelkich wymagań prawa lennego, nie da się bowiem wy tłumaczyć jako początek opanowania samego Śląska: nie składa bowiem obecny przy nim w Pradze sąsiad Czech, Bolko jaworski, a czyni to władca księstwa, przez które szła najkrótsza wówczas droga z Moraw do Krakowa; do Krakowa też najwidoczniej chce sobie Wacław dostęp utorować.

[...] Zaangażowanie się wszakże Wacława w tych walkach [klęska siewierska, akcja przeciwko Łokietkowi pod Sieradzem – dop. Z. M.] a następnie zajęcie się staraniami o koronę polską miało dla Śląska doniosłe znaczenie: Wacław nie mógł nie tylko rozpocząć jakiejś akcji o Wrocław, ale

nawet ingerować w toczącej się walce między obu Henrykowi. Wielkie plany polskie Wacława działały więc odciążająco na Śląsk.

Przekreślenie tych jego planów i starań o koronę przez koronację Przemysła zwróciło znów politykę jego na inne tory: zbieraniu ziem polskich, skoro nie udało się uzyskać korony. W porozumieniu i za poparciem króla rzymskiego, Adolfa nassauskiego postanawia on czynnie podnieść swe ugruntowane poprzednio prawne pretensje do Wrocławia, by przekonać się wnet, że i na Śląsku odbiły się skutki koronacji Przemysła i niepowodzeń czeskich w Kurji. Gotującą się jego [Wacława] wyprawę na Wrocław w r. 1295 wstrzymał bowiem energiczny Bolko jaworski, do którego o pomoc zwrócił się wyczerpany Henryk V. Lękając się, nie bez racji, że przy tej sposobności spotkać go może los książąt opolskich [oddanie w lenno swojego księstwa – dop. Z. M.], osadził się Bolko z wojskiem swym w Landeshut [Kamienna Góra – dop. Z. M.], twierdzy zamkającej drogę z Pragi do Wrocławia, i oświadczył, że siłą powstrzyma pochód króla, a nawet cesarza, i uratował w ten sposób nie tylko niezawisłość Śląska, ale i panowanie swe nad Świdnicą, które Wacław po zajęciu Wrocławia łatwo mógł zakwestionować. Jednocześnie z tem obaj książęta [Bolko i Henryk – dop. Z. M.] zwróciли się do Bonifacego VIII z prośbą o opiekę i uzyskali wzięcie ich 1 lutego 1296 r. pod protekcję św. Piotra przeciw tym, którzyżeby ich chcieli naruszyć w posiadaniu ziem dzierżonych przez ich przodków. Śmierć Przemysła i nowe perspektywy w Polsce, oraz walki o koronę w Niemczech, przyczyniły się poza zdecydowaną postawą Bolka do tego, że Wacław nie wznowił pretensji do Wrocławia po rychłej śmierci Henryka V, choć o tem najwyraźniej marzyli Wrocławianie, teskniący ze względów ekonomicznych do znalezienia się w kompleksie ziem, obejmujących Pragę i Kraków i wielką drogę handlową z zachodu na wschód.

W nadzieję zjawienia się Wacława, choćby w charakterze opiekunów małoletnich synów Henryka V, odmówili też Wrocławianie uznania Bolka jako opiekunowi Wrocławia; pomoc czeska jednak nie zjawiła się, a Bolko, podstapiwszy na czele swych wojsk pod mury Wrocławia, zmusił mieszkańców do uległości: na znak jej musieli zburzyć mury na przestrzeni 4 pretów [1 preć = 4,466 m – dop. Z. M.], a przez wyłom ten wjechał zwycięzca, zapowiadając rządy silnej ręki⁶³.

63 Chron. princ. Pol. 1. c. Grühagen, Aus Bolkos I Zeit str. 324-335; akta: Grühagen, Reg. Nr 2365 i 2417, dowodzą, że grunt we Wrocławiu przygotował sobie Bolko już wcześniej przez ugodę z biskupem. Dnia 5 lipca 1295 poddał się w sprawach spornych co do dziesięciny, opłat i służebności oraz побudowanych grodów, orzecznictwu biskupa krakowskiego [Jana Muskaty – dop. Z. M.], który 13 kwietnia 1296 r. wydał korzystny dla biskupa wrocławskiego [Tomasza II – dop. Z. M.] wyrok.

4. Rządy opiekuńcze Bolka I we Wrocławiu 1296-1301

Opiekun młodocianych książąt wrocławskich (Bolesława, Henryka i Władysława), synów Henryka V, Bolko jaworsko-świdnicki, był jako pan dwu wielkich złączonych w ręku jego dzielnic, doskonały gospodarz i administrator, a zrównoważony polityk, potężniejszym od ambitnego Głogowczyka. Tradycja o jego gospodarności, która zdążyła mu zaszczytną pamięć coronaē Silesiae, łączy się z wiadomościami o wznowieniu przezeń całego szeregu dobrze ufortyfikowanych grodów, w których książę przy ówczesnej sytuacji zupełnie słusznie upatrywał główną gwarancję niezawisłości. Korzystając z zajęcia się Henryka głogowskiego spadkiem wielkopolskim, odzyskał ze zdobyczy, poczynionych przezeń na Henryku V, Hajnów [Chojnów]. Oddany bratankom, i Bolesławiec⁶⁴, który zatrzymał dla siebie. Począł też zaraz umacniać odzyskane ziemie, podobnie jak terytoria bratanków i biskupa wrocławskiego na wzór posiadłości własnych. Powstała w ten sposób prawdziwa korona niezawisłości Śląska w postaci całego systemu strzegących jej od zachodu twierdz i obwarowań⁶⁵, Bolko zaś stał się twórcą

64 Chron. princ. Pol. o. c. str. 507. Grühagen kładzie datę tych zdobyczy na rok 1297 i czas zjazdu Bolka z Henrykiem w Zwanowicach koło Brzegu 25 III 1297 (Reg. Nr 2463). Na tenże rok przypada najazd Łokietka na Głogowczyka (Mon. Pol. Hist. II str. 853).

65 Dadzą się wykazać następujące ważniejsze warownie od tej strony: nad Kwisą Klitschdorf [Kliczków - dop. Z. M.] (Chron. Prince. Pol. Str. 507), zbudowany po r. 1297 przez Bolka (grody w górnym brzegu tej rzeki. Semkowicz, Geogr. Podst. Pol. Chrob. Kw. H. t. 39 str. 270); nad Bobrem: Bolesławiec (Semkowicz, 1. C.), Wleń (Grühagen, Reg. Nr 1667), Hirschberg [Jelenia Góra - dop. Z. M.], a dalej w stronę przełęczy Kamieniogórskiej i wiodącego przez nią przejścia do Czech: Landeshut [Kamienna Góra - dop. Z. M.] (Reg. nr 687, Chron. pr. Pol. str. 508) i założona wówczas (Reg. nr 2241), choć wątpliwe czy obwarowana (Reg. III str. 134), Lubawa [obecnie Lubawka - dop. Z. M.]; wyjście z korespondującej z tą przełęczą doliny Katzbachu [Kaczawa - dop. Z. M.] zamkały Lignica i Hajnów [Legnica i Chojnów - dop. Z. M.], (Reg. nr 2252, 2291) a dostęp do niej od strony Głogowa świeżo przez Bolka po r. 1297 (Chr. Prince. Pol. 1. c.) zbudowany Chocznów (Kotzenau, Reg. nr 4843) - [obecnie Chocianów dop. Z. M.]. Podobnie obstawione były przejścia od tej przełęczy w stronę Wrocławia a więc stworzony przez Bolka w Bolkowicach [Bolków - dop. Z. M.], obok starego grodu Świna, Bolkburg [Bolków] (Schulte, Die Kast. Suini, Ztschtf. f. G. Schl. t. 28 str. 471), Strzegom (gród i mury, Reg. nr 2241, 2531, 2560) i Środa (Reg. nr 1966, 2154). Drogi wiodące do Wrocławia od zachodu, strzeżone były przez Hornsberg [zamek Rogowiec - dop. Z. M.] (Reg. III nr 2241 V, str. 33), Świdnicę (Reg. nr 3172, 3374) i Kąty (Kant, Reg. nr 2840 „castrum”), od Kłodzka [Kłodzko - dop. Z. M.] zaś i przełęczy Bardzkiej przez Ząbkowice (Frankenstein, Chron., pr. Pol. str. 502, 511) i posiadający mury obronne Reichenbach [Dzierżoniów - dop. Z. M.] (Reg. nr 1773, 2603, 5268) oraz Niemczę (Reg. nr 2089, 2152, fol.) a w dolinie Oławy przez Ziembice (Reg. nr 2641), Strzelin (Reg. nr 3694, 4764) i wzmacnione od bramy Oławskiej fortyfikacje Wrocławia (Schönaich, Ztschft. Für G. Sch. t. 41 str. 21). Na drodze do obwarowanego przez Bolka Brzegu

programu politycznego linii książąt świdnicko-jaworskich, która najdłużej opierała się zwierzchnictwu czeskiemu.

Z Wałławem, nie naruszającym go zresztą swe władzy nad Wrocławiem, utrzymywał stosunki przyjazne i zjawił się na koronacji jego w Pradze w r. 1297. Był typem księcia śląskiego w stylu Henryków wrocławskich i mimo przychylności dla czynników obcych, dyktowanej głównie względami gospodarczymi, stał na straży swej władzy i niezależności. Za ich też wzorem, mimo że przypadły mu wielkie klasztor w Henrykowie i Kamieńcu, wybudował (1292 r.) nowy bogaty klasztor w Grysowie (koło Landeshut) [Krzeszowie koło Kamiennej Góry – dop. Z. M.], w którym, od niego począwszy (zm. 9 XI 1301), znaleźć mieli swe mauzoleum książęta świdnicko-jaworscy.

Źródło: Jan Dąbrowski⁶⁶, *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402*, [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, s. 331-342, Tom I Kraków 2013, reprint wydanej przez Polską Akademię Umiejętności w latach trzydziestych XX wieku powyższej pozycji.

(Chr. princip. Pol. str. 507 Schönaich 1. c.) zbudował tenże książę wbrew woli biskupa nad południowymi dopływami Nisy Kaltenstein [Chalupki – dop. Z. M.] (około Friedeberga), Edelstein i Białą, mającą zastąpić zburzony przezeń Otmuchów; umocniono Nisę (Reg. nr 1831, 2365, 2417, 3428), Grotków i Paczków (Cod. d. Sil. III str. 3, Reg. nr 4882). Choć nie wszystkie wymienione warownie był dziedzem Bolka I, tradycja późniejsza przypisywała mu budowę licznych grodów i obwarowań miast.

66 Jan Dąbrowski – ur. 21.12.1890 r. w Krośnie, zm. 17.07.1965 r. w Krakowie. Historyk, profesor Uniwersytetu Wileńskiego i Jagiellońskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności i następnie Polskiej Akademii Nauk. W czasie II wojny światowej został aresztowany przez Niemców w trakcie Sonderaktion Krakau. Ogłosił ponad 600 prac naukowych, m. in.: *Kraków a Węgry w wiekach średnich, Bitwa grunwaldzka: (z historii Polski 1920)*, *Władysław Łokietek, Polityka andegaweńska Kazimierza Wielkiego, Organizacja naczelnego władza wojskowych a ustroj Rzeczypospolitej, Dzieje Polski średniowiecznej* (1926 z Romanem Grodeckim i Stanisławem Zacharowskim), *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402* (1932, w: *Historia Śląska*), *Portret Kazimierza Wielkiego, Dzieje Europy od X do schyłku XIV wieku, Wielka Wojna 1914-1918* (1937, w: *Wielka historia powszechna*), *Korona królestwa polskiego w XIV wieku, Studia nad początkami państwa polskiego*.

3.23. W. Mądry – Drugi syn Bolesława Rogatki

Drugi znany z imienia syn Bolesława Rogatki nosił na imię Bolko. Również jego data urodzenia nie jest nam dokładnie znana. K. Jasiński wyznacza przyjście jego na świat na czas pomiędzy rokiem 1252 a 1256. Natomiast liczne źródła podają, że umarł dnia 9. XI. 1301 r.⁶⁷ Został pochowany w klasztorze cystersów w Krzeszowie⁶⁸. Jak dowiadujemy się z notatki zawartej w protokołach posiedzeń kapituły generalnej zakonu, opuszczona w 1289 r. benedyktyńska placówka w Krzeszowie została w 1291 r. przejęta przez władze zakonu cysterskiego z rąk pana na Księży, księcia śląskiego Bolka I⁶⁹.

W roku następnym w wigilię św. Wawrzyńca (9. VIII. 1292 r.) przybyli tam mnisi z pobliskiego Henrykowa, na których zapewne oczekiwali książę wraz ze swym dworem, gdyż miesiąc później wystawił mnichom uroczysty dokument potwierdzający hojną darowiznę⁷⁰. W jego późniejszych odpisach z lat 1299 i 1318 znalazła się dodatkowa wiarygodna zapewne informacja, że nowo wybrany biskup wrocławski Jan III Romka poświęcił dwa dni potem, zyli 11. IX. 1292 kościół konwentualny wraz z jego ołtarzem głównym⁷¹. Powstał on niewątpliwie z inicjatywy fundatora księcia Bolka I. Już w dokumencie donacyjnym zwierza się on, że obok potrzeby rozszerzenia kultu Bożego i popularyzacji różnych rzemiosł na swej ziemi, oraz swej osobistej dewocji również chęć uczynienia z kościoła klasztornego rodowej nekropoli była czynnikiem skłaniającym go do fundacji krzeszowskiej. Dlatego też już w dokumencie fundacyjnym zabezpieczył mnichom czynsz i użytkowanie kamieniołomu koło dzisiejszych Świebodzic. W 1295 r. darowała także konwentowi 150 grzywien na uposażenie 7 ołtarzy dedykowanych świętym, których fundator miał szczególny kult.

Pomoc ta umożliwiła konwentowi szybką realizację prac budowlanych. Gdy w 1301 r. zmarł książę Bolko I, można go było pochować w nowo wzniesionym kościele. Jak przystało na fundatora, ciało księcia złożono w krypcie pod chórem, co nawiązywało do dawnego i powszechnego zwyczaju grzebania fundatorów w chórach fundowanych przez nich świątyń.

Grób Bolka stał się zaczątkiem nekropolii świdnicko-jaworskiej linii Piastów, z wyjątkiem odgałęzienia ziębickiego, którego nekropolia znajdowała

67 Datę dzienną podaje m. in. *Rocznik krzeszowski większy*, MPH, t. 3, s. 697.

68 *Kronika książąt polskich*, MPH, t. 3, s. 509: *dictum dux monasterium In Grissow... ex devocione fundavit et defunctus ibidem sepultus Est.*

69 *Statuta Capitularum Generalium...* t. 3, s. 257. Placówka benedyktyńska znajdowała się najprawdopodobniej w niedalekim Krzeszówku, gdzie do niedawna odnajdywano w pobliżu tamtejszego kościoła zagadkowe ruiny budowli monastycznej.

70 *Regesten zur Schlesischen Geschichte*, t. 7, nr 2241.

71 Tamże, nr 2531.

się w klasztorze cystersów w Henrykowie. W krypcie krzeszowskiej poza Bolkiem I zostali pochowani także jego synowie: Bolko (zm. 1300), Bernard I Świdnicki (zm. 1326), Henryk I Jaworski (zm. 1346), a także synowie Bernarda: Henryk II Świdnicki (zm. 1343), i Bolko II świdnicko-jaworski (zm. 1368), z którego śmiercią linia ta wygasła.

Nagrobek Bolka I (kenotafium) [symboliczny nagrobek – dop. Z. M.] został ustawiony przed głównym ołtarzem, z biegiem czasu obok niego pojawiały się nagrobki kolejnych pochowanych tam książąt, jednakże do naszych czasów zachowały się jedynie tylko dwa – Bolka I i Bolka II. Jak ustalił J. Kęblowski na zasadzie pokrewieństwa stylowego łączącego obydwa te dzieła, nagrobek Bolka I powstał zapewne w warsztacie autora płyty wierzchniej nagrobka Henryka IV Probusa. Płyta nagrobna Bolka I nie posiada napisu. Powstała niedługo po nagrobku Henryka IV w pierwszym dziesięcioleciu XIV w. zapewne jako fundacja żony Bolka I i jego synów, a w szczególności najstarszego Bernarda. Bernard bowiem w roku 1317 na prośbę klasztoru krzeszowskiego i swego brata Bolka ziębickiego uwolnił od ciężarów książęcych część dóbr klasztornych, za co zakonnicy nad nagrobkiem jego ojca zobowiązali się utrzymać wieczną lampę i odprawiać nabożeństwa rocznicowe.

Płyta nagrobną Bolka I przemawia do widza nie tylko treściami symbolicznymi, lecz także ekspresją obrazu. Książę całym ciężarem ciała przygniąta zwierzę, które z wysiłku wysunęło jezor z paszczy, prawą nogą przyciska głowę lwa do podstawy, uniemożliwiając mu w ten sposób ucieczkę, której chęć zdradza układ łap zwierzęcia. Lew jest symbolem szatana, którego moce przezwyciężą książe siłą swych cnót. Nie wiemy jak wyglądał pierwotnie nagrobek księcia Bolka I, lecz przypuszcza J. Kęblowski był on tumką, na której bokach być może znajdowały się przedstawienia figuralne. W 1662 r. nagrobek umieszczono z boku ołtarza po stronie „ewangelii”, gdzie znajdował się do czasu budowy nowego obecnego kościoła⁷². Okolo 1730 r. został zdemontowany i ustawiony na nowej barokowej tumbie umieszczonej w nowo powstały mauzoleum Piastów przy nowym barakowym kościele. Doczesne szczątki księcia Bolka I zostały zmieszane ze szczątkami jego syna Bernarda i wnuka Bolka II, a następnie umieszczone w trumnie znajdującej się w obelisku poświęconym księciu Bernardowi, gdzie spoczywają po dzień dzisiejszy.

---

72 Strona „lekacji” – jest to prawa strona ołtarza, a „ewangelii” – lewa. Gdy prezbiterium kościoła zwrócone jest ku wschodowi, strona „lekacji” znajduje się po stronie południowej, a „ewangelii” – północnej.

Źródło: Wojciech Mądry, *Nekropolie Piastów*, praca doktorska pisana pod kierunkiem prof. PAN Ryszarda Grzesika Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2012 r.

3.24. M. Cetwiński – Energiczny książę

[...] Wzrastająca rola ekonomiczna mieszkańców, widoczna m. in. w nabywaniu przez nią majątków ziemskich, stworzyła księciom możliwość politycznego manewru i uwolnienia się spod dominacji feudalów. Wynikiem zbliżenia się mieszkańców i księcia jest przejście w ręce księcię wielu prywatnych miast. Energiczniejsi książęta, jak Bolko świdnicki, potrafili ugiąć potęgę panów ze Strzelina, odbierając im na pewien czas dziedziczenie wójtostwa Strzelina⁷³. Można przypuszczać, iż książę wrocławski i mieszkańców wykorzystali przymusową sytuację przebywającego w wielkopolskiej niewoli komesa Mroczka, wkrótce bowiem należący do tego możnowładczy Grodków występuje jako pełnoprawne miasto.

Nie jest chyba przypadkiem, że Bolko świdnicki i Henryk głogowski, cieszący się poparciem miast, nadzwyczaj rzadko czynili nadania na rzecz feudalów świeckich. Znane jest tylko jedno nadanie Bolka – w 1299 r. przyznał on dobra „Pranzkow” 4 braciom z Prancka w zamian za obowiązek służby konnej. [...]

Źródło: Marek Cetwiński⁷⁴, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1980, s. 130-131.

73 Regesten zur Schlesischen Geschichte nr 2255 z 30 IX 1929 r. dotyczy nadania wójtostwa w Strzelinie niejakiemu Syfridowi, jednak 6 VII 1297 r. (Regesten zur Schlesischen Geschichte nr 2469) jako dziedziczny wójt tego miasta występuje Raszko, identyczny z Raszkiem Drzemlikiem.

74 Marek Cetwiński – ur. 18.05.1945 r. Historyk specjalizujący się w historii średniewieczna i naukach pomocniczych historii. Wykładowca na Uniwersytecie Wrocławskim i Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. W 2005 r. otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. Opublikował m. in.: *Rycerstwo śląskiego końca XIII wieku. Pochodzenie – gospodarka – polityka*, *Rycerstwo śląskiego końca XIII wieku. Biogramy i rodowody*, *Od Polski drewnianej do murowanej. Ideologia i poznanie. Społeczne funkcje mediewistyki śląskiej po 1945 roku*, *Historia Wrocławia w danych*, *Dzieje Wrocławia w danych*, *W czasach Jana Długosza. Śląski tygief: studia z dziejów średniowiecza*, *Metamorfozy śląskie: studia źródłoznawcze i historiograficzne*, *Historia i polityka: teoria i praktyka mediewistyki na przykładzie badań dziejów Śląska*.

3.25. M. Cetwiński – Zawiłości nie tylko polityczne

Wyżej wyraziłem przekonanie, że egzekucja Pakosława Zdzieszycza była w istocie mordem politycznym [Pakosław został skazany na śmierć przez Henryka V za pospolite morderstwo. Fakt ten świadczyłby dodatnio o poczuciu sprawiedliwości wśród ówczesnego społeczeństwa, gdyby nie to, że zabójcę karano zwykle grzywną. Przekazy źródłel nie pozostawiają zresztą wątpliwości co do dyskusyjności wyroku stanowiącego próbę sił między zwalczającymi się koteriami – wskazywać na to zdaje się pewność Pakosława, widocznie nie przypuszczał, że zostanie skazany na śmierć – str. 189] Podejrzenie to umacnia fakt, że z wymienionymi już feudałami z ugrupowania Szymona Galla łączyły go dawne związki. W okresie poprzedzającym porwanie Henryka Prawego przez ludzi Rogatki Pakosław otrzymał od księcia Gajków pod Wrocławiem i dobra „Rolavinki”. Świadkami tego nadania byli członkowie omawianego stronnictwa: Szymon i Eberhard Gallowie, Sambor Samborowic i jego brat Henryk oraz Paszko Rynbabe, który do wspomnianego ugrupowania raczej się nie zaliczał.

Stronnictwo Szymona Galla można nazwać dworskim, bowiem jego członkowie rekrutowali się z byłych dworzan. Drugą cechą charakterystyczną ugrupowania był zapewne mniej więcej równy wiek jego członków. Prawie wszyscy pojawiają się w dokumentach z lat 50-tych, i to właśnie jako dworzanie.

W 1250 r. są to Eberhard Gall i Henryk Ilikowic, w rok później zjawiają się Szymon Gall i Imbram Ilikowic, Pakosław Zdzieszyc zaś w 1257 r.

Więzy łączące omawianą grupę okazały się silniejsze w od powinowactwa w wypadku nie wspomnianego dotąd Nankera, pojawiającego się publicznie w 1255 r., i to również jako dworzanin. Rycerz ten jeszcze 26 IX 1277 r. był podczaszym, a już 22 IX 1278 r. objął pałację po Szymonie Gallu, przeniesionym na kasztelanię ścinawską.

Szczególnego smaku sprawie dodaje fakt, że Nanker był zięciem Jana Zerzuchy. Nanker domagał się przed 25 II 1293 r. uznania swych praw do młyna we wsi Wiesental, księcia Bolko nakazał mu jednak wieczyste milczenie w tej sprawie. Nanker był wtedy jeszcze palatynem wrocławskim, ale rzecz działała się już po egzekucji Pakosława i zniknięciu ze źródeł Henryka Wezenborga.

Postępowanie Bolka świadczy, że nie liczył się on z osłabioną pozycją dostochnika. Orzeczenie księcia świdnickiego stało się kolejnym ciosem niszczącym prestiż potężnego niegdyś stronnictwa.

Nie był to jedyny dowód nieprzychylności Bolka dla ludzi niegdyś wywierających wielki wpływ na politykę Henryka Prawego. Wyżej była mowa o związkach wspomnianego ugrupowania z ziemią strzelińską. Nie

dziwi więc, że znaczna rola na dworze wrocławskim, również w okresie 1276-1278, przypadła Racławowi Drzemlikowi, kasztelanowi Ryczyna, właścicielowi Strzelina.

W latach 1292-1293 Bolko przeprowadził nową lokację Strzelina, która mimo pozostawienia dziedzicznego wójtostwa dawnym właścicielom, musiała osłabić ich poprzednie znaczenie. I to posunięcie zbiega się w czasie z egzekucją Pakosława.

Teza, iż Bolko był przeciwny dawnym doradcom Henryka Prawego, znajduje potwierdzenie także w stosunkach tego księcia z Poltkiem ze Snellenwałde. Poltko zwany inaczej Pełką, był synem Jaksy, a wnukiem Zbroślawa, niegdyś kasztelana Opola, i bratem kanonika Zbroślawa. Kanonik Zbrośław w okresie walk księcia wrocławskiego z biskupem stał po stronie świeckiego władcy, został nawet z tego powodu wyklęty i pozbawiony probostwa katedry wrocławskiej. Poltko był jednym ze świadków testamentu Henryka Prawego. Również w latach 1276-1278 stał chyba syn Jaksy po stronie księcia, skoro ten w 1282 r. przyznał Poltkowi wieś Wiesental ze szkodą klasztoru w Henrykowie. Kiedy wspomniana wieś przeszła, wraz ze znacząną polacią księstwa wrocławskiego, pod panowanie Bolka, Poltko nie wywiązał się wobec nowego władcy z obowiązku służby z trzema wierzchowcami, a nałożoną za to karą pieniężną w wysokości 30 grzywien zareagował sprzedażą wszystkich swych dóbr położonych w granicach księstwa świdnickiego.

Przykład Poltka świadczy, że niechęć Bolka do dawnych doradców Henryka Prawego była całkowicie odwzajemniona.

Źródło: Marek Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Wrocław 1980, s. 195-197.

3.26. T. Jurek – Goście znaleźli się pod kluczem

[...] Podstawa terytorialna wymarzonego królestwa była bowiem bardzo skromna, zdobycie Krakowa pozostawało zadaniem na daleką przyszłość, co pokazały próby walk z Leszkiem Czarnym, a wszystko zależało w gruncie rzeczy od pozyskania przychylności piastowskich krewniaków.

Z całym tym zamysłem wiąże się więc najpewniej duży zjazd książąt w Sądowlu, dokąd 9 II 1281 r. na zaproszenie Henryka IV przybyli jego śląscy kuzynowie i imiennicy z Legnicy i Głogowa, a także Przemysł II wielkopolski. Dobór uczestników, z których Przemysł i Głogowczyk byli dotychczas sprawdzonymi sojusznikami Probusa (obaj ruszyli w 1277 r., by go odbić z niewoli u stryja Bolesława Rogatki), wskazuje, że miało to być chyba spotkanie przyjaźni, obliczone też jednak na pozyskanie dotychczasowych nieprzyjaciół (jakim był Henryk Gruby legnicki).

Charakterystyczne wszakże, że nie było Bolka jaworskiego i Bernarda lwóweckiego, najgłębiej skłóconych wtedy z Probusem, toczących z nim zaciętą wojnę i wciągniętych w orbitę polityki margrabiego brandenburskiego Ottona Dlugiego (rywala Henryka IV w Czechach)⁷⁵. Potwierdza to, że przybyli ci, na których przychylność można było liczyć. Tym bardziej zaskakujący wydaje się finał spotkania. Zaproszeni przez Probusa goście znaleźli się pod kluczem i wypuszczeni zostali dopiero w zamian za ustępstwa: książęta śląscy musieli uznać zwierzchnictwo wrocławskiego kuzyna w formach do złudzenia przypominających stosunek wasalny, zaś Przemysł II okupić się musiał odstąpieniem ziemi rudzkiej.

Źródło: Tomasz Jurek, *Plany koronacyjne Henryka Probusa*, Wratislavia Antiqua, tom 8, Wrocław 2005, s. 18-19.

75 W 1280 r. Bolko z Brandenburczykami wyprawił się na Ziębice, na co Henryk IV odpowiedział najazdem na ziemie Bolka i Bernarda. O wrogości Henryka IV i Bernarda świadczą też informacje Księgi henrykowskiej: pewni rycerze skazani przez Henryka uciekli do Bernarda.

3.27. T. Silnicki – Spór z biskupem wrocławskim

Po śmierci Tomasza II biskupa wrocławskiego jego następcą wybrany został 24 kwietnia 1292 roku Jan III Romka. Nowy biskup był narodowości polskiej i pieczętał się herbem Sulima. Jako kanonik od 1268 roku należał do kapituły wrocławskiej.

Podczas jego rządów jednym z najważniejszych działań była obrona przywileju z 1290 r. – nadanego przez księcia wrocławskiego Henryka IV Probusa. Sporządzony przez księcia tuż przed śmiercią tzw. testament Henryka obejmował dwie zasadnicze kwestie. Pierwsza to nadanie biskupowi uprawnień książęcych w kasztelanii nysko-otmuchowskiej, druga regulująca dziedziczenie księstwa wrocławskiego przez Henryka III Głogowczyka oraz Małopolski przez Przemysła II.

Przywilej z 1290 roku dotyczący władzy biskupiej w kasztelanii nysko-otmuchowskiej stał się przyczyną bardzo ostrego sporu z księciem Bolkiem I Surowym. Spór ten opisuje T. Silnicki w Dziejach i ustroju Kościoła na Śląsku do końca w. XIV.

„Spór drugi z księciem Bolkiem świdnicko-jaworskim staje w jaśniejszym świetle, ma racjonalne polityczne przyczyny i biegnie torem w takich wypadkach zwyczajnych. Książę podawał z jednej strony w wątpliwość ważność przywileju z r. 1290, z drugiej potrzebował dla urzeczywistnienia swych planów władzy w księstwie biskupim, zwłaszcza władzy wojskowej, na obronę kraju przeciw Czechom skierowanej. Wiadomo, że księstwo jego rozciągało się długą linią wzdłuż czeskiej granicy i że dotyczało także ziemi biskupiej. Wiadomo również, że Bolko umiał dzielnie i skutecznie przeciwstawiać się potędze czeskiej i że wzniósł z tym celu szereg zamków – najlepszą rękojmią niepodległości. Przeciagnięcie tej linii obronnej w głąb terytorium nysko-otmuchowskiego wzmołoby wielce jego wartość.

Nie pytając więc biskupa o zgódę Bolko umocnił zamek w Otmuchowie, drugi zamek biskupi odebrał, trzeci na jego ziemi wystawił. Prócz tego zajmował dziesięciny, nakładał daniny i cla, wypasał łąki i wycinał lasy, ustanawiał i usuwał wójtów, dopuszczał się tedy gwałtów, ale także wykonywał w księstwie biskupim i w dobrach duchownych rozmaite akty jurysdykcyjne.

Obie strony zgodziły się na sąd biskupa krakowskiego, obeznanego ze śląskimi sprawami Jana Muskaty. Wyrok wydany 13 kwietnia 1296 wypadł dla księcia niepomyślnie. Wprawdzie nie żądano od niego zwrotu wyrządzonych szkód, ale na przyszłość miał szanować immunitet Kościoła i przywilej Henrykowy, co do zamków zaś przywrócić istniejący przedtem stan rzeczy. Tak więc zakusy Bolka prawnej i faktycznej natury nie tylko nie

obaliły przywileju, ale przyczyniły się do jego utwierdzenia przez usunięcie wątpliwości i wypełnienia braków.

A czynił to książę najdzielniejszy i stosunkowo najpotężniejszy spomiędzy współczesnych, jedyny, który charakterem i polityką był z rodu wielkich śląskich Henryków, przy tym – co dla biskupstwa przedstawiało szczególne znaczenie – książę, rządzący w latach 1296-1301 we Wrocławiu jako opiekun dzieci Henryka V. [...]

Spory jakie książęta śląscy wiedli z biskupem, nie przeszkadzały wcale ich hojności i troskliwości o instytuty kościelne. Bolko świdnicko-jaworski, ten poważny przeciwnik biskupstwa, fundował w r. 1292 klasztor cystersów w Grysowie [Krzeszowie – dop. Z. M.], w którym miały spocząć jego zwłoki, a biskup Jan poświęcał tam kościół klasztorny i jego ołtarze.”

Źródło: Tadeusz Silnicki⁷⁶, *Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku do końca w. XIV*, [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, Tom II zeszyt 1 Kraków 2013, reprint wydanej przez Polską Akademię Umiejętności w Krakowie w roku 1939 powyższej pozycji.

---

76 Tadeusz Silnicki – ur. 5.10.1889 w Wierzchosławicach zm. 18.12.1968 w Warszawie. Historyk Kościoła i prawa kościelnego, profesor Uniwersytetu Poznańskiego oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego. Do jego głównych dzieł należy zaliczyć: *Dzieje i ustrój kościoła katolickiego na Śląsku do końca XIV wieku*, monografie biskupa wrocławskiego Nankera, arcybiskupów Mikołaja Trąby i Jakuba Świnki oraz zbiór prac pt. *Z dziejów Kościoła w Polsce*.

3.28. J. Mycielski – Książęca tumba

IV. Pomniki Książąt z linii Świdnickiej.
[...]

29. Bolko I Surowy, syn Bolesława Łysego, ks. Wrocławskiego i Jadwigi Aksańskiej, zm. 1301.

W kościele krasnoborskim [krzeszowskim- dop. Z. M.] znajduje się wspaniała tumba, z której zachowana dziś jedynie wierzchnia płyta z czarnego marmuru zawiera olbrzymią postać księcia, z gołą głową, w pancerzu, dalmatyce i płaszczu; w ręku miecz i tarcza z orłem świdnickim; nogi spoczywają na lwie. Pomnik ten, niezupełnie odpowiednio odnowiony przypomina całym układem i polichromicznem zabarwieniem pomnik Henryka Probusa we Wrocławiu.

Ze zniszczonego dziś zupełnie napisu cytują źródła jedynie ułamki:
MCCC... III Kl. Febr. ... Boleko senior Filus inelyti ducis Bo...

Czy ten pomnik rzeczywiście odnosi się do Bolka Surowego jest rzeczą nierostrzygniętą. (Conf.: Dodatek VIII).

Conf.: Hov. VI 13, Som. I 391, Luchs 29a.

Źródło: Józef Mycielski, *Grobowe Piastów pomniki na Szlązku Pruskim*, 1898.

3.29. J. Rybotycki – Księże Bolko I...

Książę Bolko I – imię Liceum Ogólnokształcącego w Jaworze

Gdyby elekcji patrona jaworskiego Liceum Ogólnokształcącego nie dokonywano w trakcie obchodów milenijnych, szkoła usytuowana przy ul. Tadeusza Kościuszki nosiłaby z pewnością imię zwycięzcy spod Racławic, bardzo modne i politycznie „poprawne” w całym okresie PRL-u.

Tysiąclecie państwa polskiego, powszechnie świętowane w 1966 roku, kierowało jednak myśl i uwagę społeczności licealnej ku epoce piastowskiej w dziejach Śląska, w której Jawor pełnił od 1274 r. funkcję stolicy księstwa i stanowił formalnie do 1356 r. integralną część ówczesnej Polski. Wiedza historyczna wsparta niekłamanim patriotyzmem lokalnym młodzieży licealnej i grona pedagogicznego sprzed 35 laty umożliwiły nazwanie szkoły imieniem Bolka I, założyciela linii Piastów jaworsko-świdnickich.

Twórca tej bocznej linii Piastów śląskich, jego synowie Bernard świdnicki i Henryk I jaworski oraz wnuk Bolko II, najdłużej trzymali się przymierza z Polską, mimo tej słabości i braku zainteresowania ze strony macierzy.

Bolesław (Bolko) – imię słowiańskie, „przywędrowało” do Polski z Czech. Bolje – dużo i slab – sława, oznaczały tego, kto posiadał wiele sławy. Bolko I (urodzony między 1252 a 1256 r.) – syn Bolesława Rogatki, wnuk Henryka Poboznego, prawnuk Henryka Brodatego, w prostej linii potomek Bolesława Wysokiego, Władysława II Wygnańca i Bolesława Krzywoustego – oceniany jest przez historyków jako najwybitniejszy księże śląski 2 poł. XIII wieku, jedyny, który nawiązywał swoją osobowością i całokształtem rządów do swoich wielkich przodków po mieczu, zwłaszcza Henryków Śląskich, zasłużonych w dziele podejmowania prób jednocienia rozbitej na dzielnice Polski.

Już w pierwszych latach sprawowania władzy w księstwie jaworskim Bolko przyjął orientację zachodnią, dając się poznać jako władca rozumny i bystry. Ziemia śląska była zrujnowana i wyludniona przez rajazd mongolski, pokrewni Piastowie rozdrobnionej na dzielnice i liczne księstwa Polski mieli podobne problemy. Czesi ze swymi ciągłymi pretensjami i chęcią podporządkowania sobie Śląska, nie nadawali się na sprzymierzeńców. Pozostał kierunek zachodni, silne militarnie oraz przeludnione księstwa i marchie niemieckie, z których mogli napływać koloniści, przynosząc ze sobą skuteczniejsze sposoby gospodarowania ziemią, wyższy poziom rzemiosła i wymiany towarowej, co oznaczało ożywienie koniunktury w rolnictwie, rozwój miast i handlu, wzrost liczby podatników i dochodów dworu księcia.

Dlatego posadzanie Piastów śląskich o sprzyjanie kolonizacji niemieckiej XIII wiecznej Polski jest krzywdzące. Wynikała ona z przyczyn demogra-

ficzno-gospodarczych. Koloniści niemieccy w naszym kraju ulegli w następnych stuleciach procesom asymilacyjnym. Tak stałoby się również na Śląsku i w Jaworze, gdyby pozostały w granicach Polski. Dzieje Jawora potoczyły się jednak inaczej.

Dostępne źródła historyczne informują, że Bolko używały tytułu „księcia śląskiego i pana na Jaworze” do września 1287 roku. Dowodzi to pośrednio, że jego stałą siedzibą w latach 1279-1287 był zamek jaworski. Ostatnie trzy lata tego okresu spędził tutaj wspólnie z poślubioną 2 X 1284 roku czternastoletnią margrabianką brandenburską Beatrycze. W naszym mieście Beatrycze urodziła prawdopodobnie dwoje dzieci, Judyę i Bolka Starszego. Nie da się tego stwierdzić jednoznacznie, bowiem daty narodzin w średniowieczu są z reguły hipotetyczne. Z zachowanych źródeł annalistycznych wynika, że Beatrycze i Bolko darzyli się głębokim uczuciem. Codzienne życie tych dwojga potwierdzało istniejącą od wieków prawdę, że tylko miłość jest twórcza. Wszystko co jest jej przeciwstawne, posiada siłę niszczenia i nie zasługuje na miano ludzkich uczuć.

Patron najstarszej średniej szkoły w Jaworze położył liczne zasługi w budowie zrębów grodu św. Marcina nad Nysą Szaloną, przyczyniając się do jego wszechstronnego rozwoju w wiekach średnich i w czasach nowożytnych. W okresie władania księstwem przez Bolka I (1278-1301) kontynuowano w mieście prace przy podwyższaniu murów obronnych, rozbudowie zamku i wznoszeniu fary. W centrum głównego placu postawiono wieżę targową na planie kwadratu (dolina część dzisiejszej wieży ratuszowej) i przypuszczalnie dom kupców czyli sukiennice, a dyle drewniane, którymi wyłożony był rynek, wymieniono na bruk.

Książę Bolko I zostawił po sobie dobrą pamięć i kilka przydomków: korona Śląska, Surowy, Waleczny i Wielki. Mimo, że zmarł 700 lat temu, niezłomność jego charakteru może służyć za wzór licznych cnót i męstwa nie tylko licealistom ze szkoły jego imienia, ale także wszystkim myślącym jaworzanom.

Źródło: Jan Rybotycki⁷⁷, *Tekst odczytu z sesji popularnonaukowej w Liceum Ogólnokształcącym w Jaworze w 2001 roku z okazji 700 rocznicy śmierci Bolka I oraz 35 rocznicy nadania jej imienia Bolka I*. Red. Barbara Skoczylas-Stadnik, Jubileusz 700-lecia śmierci księcia Bolka I patrona I Liceum Ogólnokształcącego w Jaworze, Wydawnictwo Edytor Legnica, 2001.

⁷⁷ Jan Rybotycki – ur. 20.11.1931 w Schodnicy koło Lwowa. Ukończył studia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pracował jako nauczyciel w Szkole Podstawowej nr 2 i Liceum Ogólnokształcącym im. Księcia Bolka I w Jaworze.

3.30. B. H. Krupa – Czyj jest Bolko?

Pierwszym władcą księstwa jaworskiego był Henryk V Gruby, który po czterech latach przekazał je swemu młodszemu bratu Bolkowi (obaj byli synami Bolesława Rogatki, władcy księstwa legnickiego, z którego jaworskie się „zrodziło”). Książę Bolko I władał księstwem od roku 1278 do śmierci w r. 1301. Był dzielnym władcą, mądrym i rozoźnym administratorem. Powiększył tereny naszego księstwa trzykrotnie (w tym w roku 1291 m. in. o... Świdnicę), otoczył kamiennymi murami wiele dolnośląskich miast, a na południowej granicy księstwa jaworskiego wzniósł wiele zamków, które stoją do dziś. Był wybitnym Piastem godnym swych przodków i pamięci jaworzan, którzy zawdzięczają mu początek wielkiej historii swego miasta. Z powodu przymiotów charakteru i umysłu miał wiele przydomków: Surowy, Srogi, Waleczny, Korona Śląska. Jednak najbardziej znanym i używanym jest przydomek Świdnicki. Czasami pojawia się przydomek Świdnicko-Jaworski, bardzo rzadko Jaworsko-Świdnicki, prawie nigdy Jaworski. Nawet Wielka Encyklopedia Powszechna Bolka nazywa Świdnicki.

Jak to – spytamy – czy to aby sprawiedliwe? Czy obiektywne? Ponieważ nam, regionalistom, zależy bardzo nie tylko na upowszechnianiu historii naszej małej Ojczyzny, ale i na promowaniu miasta poprzez historię i ochronę dziedzictwa kulturowego, poprosiliśmy o ustosunkowanie się do tego tematu naukowców z Wydziału Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego.

W odpowiedzi czytamy, że w przypadku księcia Bolka I uprawnione jest stosowanie również przydomka jaworski. Więc jednak jest tak, jak wielu z nas myśli. I, co równie ważne, wykładnia ta obowiązuje nie od dziś. O ile jednak nie dziwi, że zwłaszcza Świdnica i miasta tamtego terenu promują Bolka I jako „świdnickiego”, o tyle zastanawia, dlaczego w Jaworze, skąd Bolko I się właściwie wywodzi i któremu Jawor tyle zawdzięcza (właściwie wszystko), nie używa się w ogóle przydomka najważniejszego dla nas. Chyba nie trzeba Czytelnikom objaśniać, jakie to ma znaczenie dla mieszkańców, dla miasta.

Być może trzeba jednak na to zwracać uwagę urzędnikom i samorządowcom, z których wielu kończyło jaworskie szkoły – w tym Liceum im. Księcia Bolka I (wymyślił to i przeforsował przed laty Józef Ślugocki – ówczesny nauczyciel historii, mieszkaniec Świdnicy nawiąsem mówiąc), gdzie na tablicy pamiątkowej jest napisane: Bolko I książę jaworsko-świdnicki.

Czy jest to sprawa wyłącznie kreatywności – nie wiadomo. A może ktoś uważa, że tak jak dawniej trzeba kogoś z zewnątrz prosić o zgodę, albo że zrobią to za nas inni?

Ponownie pytamy więc, dlaczego tak ważne informacje z historii Jawora są zatajane w oficjalnych materiałach informacyjnych i placówkach miasta. Daremnie szukać ich na oficjalnej stronie internetowej Jawora, na folderach oraz w muzeum. Czy w tym potężnym obiekcie, jednym z największych na Dolnym Śląsku, trudno wygospodarować miejsce na stałą wystawę o Księstwie Jaworskim i jego książętach? Przecież nie zabrania tego statut muzeum (wręcz przeciwnie) i nie jest to trudne (mamy pomysł na większy projekt). Będziemy o to dalej walczyć.

Sytuacja taka jest nie do zaakceptowania, dlatego wobec braku jakiegokolwiek zainteresowania ze strony urzędów i samorządowców, stowarzyszenie nasze opracowało i wydaje drukiem, z własnych składek, folder poświęcony historii Jawora. Tytuł: Książęcy Jawor.

131. Na zdjęciu miejsce i napis promujący „Koronę Śląska” – księcia Bolka (chyba chodzi o Bolka I Jaworskiego). Dobre i to, bo jak się nie ma co się lubi, to... W każdym razie dziękujemy działkowcom.

Jak wiemy, jednym ze sposobów promowania jest bicie okolicznościowych monet (np. 1 Bolko czy 1 kwartnik, wartości 5 jaworów każdy, oczywiście) czy nadawanie nazw ulicom i miejscom. Popatrzmy zatem, czy niezwykle ważna średniowieczna historia miasta zaznacza się na mapie Jawora. Ano nijak, nie znajdziesz tam ulicy czy placu Bolka I czy księcia Henryka I, albo Księstwa Jaworskiego. Ulica księcia Henryka (syn Bolka – kontynuator dzieła) planowana jest kiedyś tam na osiedlu Królowej Marysieńki. W samym centrum mamy za to ul. Lipową czy Szkolną. Jako cieka-

wostkę dodam, że w innych miastach przy nadawaniu nazw ulic liczy się zasada wzajemności, co oznacza, że np. ulica Legnicka w Jaworze powinna mieć imienniczkę w Legnicy – ulicę Jaworską (nie Jaworzyńską, bo to od Jaworzyny Śląskiej). Ulica Strzegomska w Jaworze nie ma chyba odnośnika w Strzegomiu, bo wylotowa ulica w kierunku Jawora nazywa się tam... Legnicka.

Źródło: Bogdan Henryk Krupa, *Księstwo Jaworskie*, Nowa Gazeta Jaworska 09.02.2010.

3.31. W. Patschovsky – Legendy kamiennogórskie

Wartownia na Zamkowej i początki miasta

W XIII wieku doszło do niepokojów wojennych między Polską, Czechami, Śląskiem i innymi ościennymi krajami. Na obszarze określonym dziś jako okręg Kamiennej Góry nie było niczego poza zgłiszczami, a jego mieszkańcy ciągle byli narażeni na rozboje. W czasach, gdy tutejszą okolicę pokrywały jeszcze gęste prastare lasy, na Zamkowej koło Kamiennej Góry stała jedynie całkiem maleńka stróżówka, to znaczy chałupa strażników. Miała ona postać podniesionego, dwustronnego dachu i strażnikom, przebywającym na Zamkowej w celach obserwacyjnych, zapewniała jedynie najpotrzebniejszą ochronę przed surową pogodą. Ta prosta chałupa tylko do tego czasu stać mogła, gdy Bolko I, książę świdnicki, objął władzę; ten ostatni nakazał, w celu zapewnienia bezpieczeństwa tutejszej okolicy, aby na Zamkowej koło Kamiennej Góry usypać umocnienia, które były zaopatrzone w dużą wartownię. Była ona zbudowana jedynie z desek i spoczywała na murowanym fundamencie, gdyż jeden z dawnych pisarzy donosił, że około roku 1700 ostatnie deski, z których zbudowana była wartownia, zostały stąd zniesione do miasta i że w tym czasie kamienie z fundamentów użyto do budowy domów przyległych do Zamkowej.

Bolko wycinał las w dolinie oraz u podnóża góry i prawdopodobnie tu powstały pierwsze domy w mieście Kamienna Góra. Mówią się, że tak zwana Czerwona Karczma była pierwszą karczmą w osadzie targowej, wokół której stało około sześciu domów. W latach od 1286 do 1288 Bolko I wybudował u podnóża Zamkowej, w miejscu, gdzie wcześniej znajdował się domek myśliwski, porządną warownię, czy też zamek, wraz ze zbrojownią i stajniami. Z zamku można było wejść na góre po schodach. Zamek ten miał być zniszczony przez husytów w 1426 roku. Po tym, jak budowa została zakończona, ściągnął tu Bolko jeszcze więcej ludzi, którzy osiedlali się w pobliżu, przez co miejscowości szybko się powiększała. W 1292 roku Bolko podniósł tę osadę targową do rangi miasta, które nazwał *Landeshut*, oraz ufortyfikował, otaczając je podwójnymi murami i fosą.

Nazwa miasta Kamienna Góra

Miasto Kamienna Góra początkowo było małą osadą targową, (porównaj z poprzednim podaniem o wartowni), która szybko się powiększała i w 1292 roku została przez Bolka I, księcia świdnickiego, podniesiona do rangi miasta. Bolko kazał też nowe miasto ufortyfikować, otoczył je bowiem podwójnym murem i fosą. Kiedy te umocnienia zostały ukończone, Bolko przybył

je obejrzeć. Nowe miasto nie miało jednak jeszcze nazwy. Gdy Bolko dosiadł już konia i miał wyruszyć z Zamkowej w drogę powrotną, do księcia podszedł rajca nowego miasta i zapytał go, jak ma się nazywać nowe miasto. Miał się wówczas Bolko odwrócić w stronę grodu, unieść swój kapelusz i stwierdzić:

„Od tegoż mojego grodu i kapelusza⁷⁸
nazwijcie to miasto *Landeshut*”.

Założenie miasta Lubawka

Piękną Bramę Lubawską pokrywała niegdyś nieprzenikniona puszcza, pośród której, w czasach gdy prowadził przez nią szlak wojskowy, na samotnej łące stał mały leśny kościółek, zwany „Święta Maria w Dolinie”. W kościołku znajdował się cudowny obraz Maryi, do którego przybywali liczni pielgrzymi. Kościół znajdował się pod opieką mieszkającego w pobliżu pustelnika. Także Bolko I, książę świdnicki, pielgrzymował nieraz do tego Obrazu Łaski. Zbójnicy z okolicznych zamków, a także inni rabusie, często ograbiiali pielgrzymów. Kiedyś się zdarzyło tak, że dzika zbójnicka horda nawet w kościele pielgrzymów okradła i tychże, wraz z zacnym eremitą, zabiła. Krótko po tym Bolko I modlił się przed Obrazem Łaski i zobaczył, że z oczu Maryi wypływają łzy. Wywnioskował z tego, że obraz ten nie chce już dłużej pozostawać w tym zbezczeszczonym miejscu i nakazał przeniesienie go do Krzeszowa, gdzie łzy szybko obeszły. Aby jednak uwolnić piękną dolinę od zbójców, Bolko wzniósł około 1290 roku w miejscu, gdzie dziś stoi ratusz, wieżę, którą ufortyfikował i wkrótce potem na pięknej łące zbudował miasto, które nazwał „unserer lieben Frau Aue”⁷⁹, ale które w skrócie nazywano „Lieb' Aue”⁸⁰. Wspomniany Obraz Łaski został przeniesiony z Krzeszowa do lubawskiego kościoła, gdzie znajduje się jeszcze dziś, w ołtarzu głównym.

Wybór miejsca pod budowę klasztoru krzeszowskiego

Bolko I, książę świdnicki, gdy bywał na zamku w Kamiennej Górze, polował, chętnie także w lasach krzeszowskich, a następnie odpoczywał tu przy źródle ocienionym drzewami. Gdy pewnego razu rozmyślał o budowie

78 W oryginale występuje tu słowo *Hut* (pol. kapelusz), które znajduje się też na końcu nazwy miasta *Landeshut*.

79 Zwrot ten dosłownie można przetłumaczyć jako „naszej kochanej Pani łąka”; przy czym słowo *Aue* może też oznaczać „niwy”, „łęgi” albo „błonie”.

80 Co brzmi podobnie jak niemiecka nazwa miasta Lubawka, a więc *Liebau*.

klasztoru, zdrzemnął się, a we śnie usłyszał pewien głos, który przykazał mu, aby rzucić pierścieniem, a w miejscu, gdzie ten zostanie odnaleziony, zbudować klasztor. Gdy Bolko obudził się, cisnął pierścieniem za siebie i w miejscu, gdzie go znaleziono, stoi dziś ołtarz główny krzeszowskiego kościoła klasztornego. Z kolei w pobliżu ołtarza głównego znajduje się Studnia Księżęca.

Studnia Księżęca koło krzeszowskiego kościoła

Kiedy Bolko I, książę świdnicki, odwiedził niegdyś zamek w Kamiennej Górze i, jak to często czynił, polował w lesie *Cressabor*⁸¹, zaczęło nękać go palące pragnienie. Na próżno on i jego swita szukali źródła. W wielkim cierpieniu modlił się do Boga i obiecał tam zbudować kościół na cześć Matki Bożej, gdzie jego pierścień zostanie znaleziony. Następnie Bolko rzucił swój pierścień za siebie. Kiedy szukali, znaleźli go przy świeżym źródle. Bolko spełnił swoje ślubowanie. W miejscu, gdzie znaleziono pierścień z palca księcia, stoi ołtarz główny kościoła klasztornego w Krzeszowie, niedaleko ołtarza głównego znajduje się Studnia Księżęca.

Przywołane tu legendy pochodzą z polskiego przekładu⁸² wydanej w 1893 roku książki Wilhelma Patschovskiego⁸³ *Die Sagen des Kreises Landeshut*.

---

81 Mowa tu o pradawnym lesie, który znajdował się w tym miejscu, gdzie następnie założono klasztor w Krzeszowie. Nazwa ta pochodzi jeszcze z czasów słowiańskich i powstała jako zbytek słów „kres” i „bór”, a więc oznacza nadgraniczny las, inaczej „kresowy bór”, albo też „krzyż” i „bór”, a więc odnosiłaby się do zlokalizowanej w lesie dawnej siedziby benedyktynów.

82 M. Gabrowski, *Legendy kamieniogórskie Wilhelma Patschovskiego*, Polkowice 2022.

83 Wilhelm Patschovsky – urodził się 23 stycznia 1856 roku we Wleniu. Po ukończeniu Seminarium Nauczycielskiego w Lubomierzu najpierw przez krótko uczył w kilku dolnośląskich szkołach, aby ostatecznie zostać nauczycielem i kierownikiem szkoły w podlubawskiej wiosce Jurkowice, dziś będącej częścią tego miasta. Przepracował tu aż 32 lata. Po przejściu na emeryturę przeprowadził się do Jeleniej Góry, gdzie został kustoszem tamtejszego muzeum. W mieście tym też zmarł w 1927 roku. Jednak najbardziej znany był nie ze swojej pracy zawodowej, lecz z twórczości literackiej, szczególnie jako autor przewodników po sudeckich miastach. Opisywał też dzieje klasztoru krzeszowskiego i okoliczne świątynie, dokumentował gwarę, sztukę ludową i kulturę regionu kamiennogórskiego, a jedna z jego publikacji poświęcona została „podaniem powiatu kamiennogórskiego”

3.32. M. Kokocińska – Kancelaria Bolka I...

Kancelaria Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego (fragmenty)

[...] Spośród 63 dokumentów księcia Bolka I zachowało się w oryginale 21 dyplomów. Stanowi to 33,3 proc. całej spuścizny dyplomatycznej kancelarii Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego. Z zachowanych oryginałów dwanaście posiada dukt kancelaryjny, cztery – odbiorcy natomiast pięć dyplomów ma pismo nie ustalonego pochodzenia. Z pisarzy kancelaryjnych możemy rozpoznać rękę notariusza Henryka Bernira⁸⁴, notariusza Reynki⁸⁵, protonotariusza Fryczki z Jaroszowa⁸⁶ i Ulmanna⁸⁷. Analiza pisma potwierdza na ogół wyniki analizy dyktatu – pismo odbiorcy wykazują cztery na pięć dyplomów posiadających jego dyktat. Występowanie formułki skrypcyjnej w dyplomach o dukcie kancelaryjnym Fryczki z Jaroszowa i Ulmanna i o dyktacie kancelaryjnym wskazuje, że mogła ona oznaczać sporządzenie nie tylko czystopisu, ale także konceptu. Z kolei formułę *datum per manus* spotykamy w dokumentach zredagowanych i spisanych przez urzędników kancelaryjnych notariusza magistra Henryka Bernira i Reynka. Wyjątek stanowi jeden dyplom o dyktacie Henryka Bernira, który został spisany przez Fryczka z Jaroszowa. Można zatem przyjąć, że formula ta mogła oznaczać także spisanie dokumentu, co potwierdza badanie Kazimierza Bobowskiego⁸⁸ i Rościsława Żerelika⁸⁹. Dokumenty spisywano zwykle na białym o średniej grubości pergaminie, brązowym tuszem. Nie stosowano pisma kratowego do zapisu inwokacji. Przeważa umiarkowana kursywa gotycka, staranna i czytelna. Znakiem interpunkcyjnym była na ogół kropka umieszczana w połowie wysokości wersu, rzadziej kreska. Datacja paleograficzna dokumentów potwierdza ich datację zawartą w tekście⁹⁰.

Bolko stał się samodzielnym księciem w r. 1278 po śmierci swego ojca Bolesława Rogatki. Pierwszym znanim dyplomem księcia jest zachowana w niemieckim przekładzie kopia dokumentu z r. 1282, którego odbiorcą był Hans z Pichorowic⁹¹. Nie można więc określić ani dyktatu ani duktu tego

84 AP [Archiwum Państwowe we Wrocławiu] Rep. 88, nr 42a; Rep. 121, nr 2.

85 AP, Rep. 121, nr 1; Rep. 88, nr 46; Rep. 88, nr 48.

86 AP, Rep. 88, nr 55a; Rep. 66, nr 37; Dok. M. Leg., 1301, 10, VIII; Dok. M. Wr., 1301, 2, XI.

87 AP, Rep. 91, nr 128.

88 K. Bobowski, *Dokumenty i kancelarie książęce na Pomorzu zachodnim do końca XII wieku*, Wrocław 1988, s. 209.

89 R. Żerelik, *Dokumenty i kancelarie książąt głogowskich*, s. 142.

90 Por. W. Heinemeyer, *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*, Köln-Graz 1962, tabl. 5-6 i 8-9.

91 S UB [Schlesisches Urkundenbuch], V, nr 19.

dokumentu. Nic też nie wiadomo o występującym w liście świadków o kanclerzu Rosto, ani o pisarzu Bertoldzie, do którego należy formułka skrypcyjna. Nie można zatem ustalić prowieniencji kancelaryjnej tego dyplomu. Natomiast najstarszy dokument, którego dyktat uznano za wystawcy pochodzi a roku 1287⁹². Jego odbiorcą był Henryk z Raszowa. W liście świadków tego dyplomu spotykamy pierwszego urzędnika kancelaryjnego Zygfryda z tytułem pisarza. Natomiast pierwszy dokument, w którym występuje formula *datum per manus*, wystawiony został w r. 1289 dla benedyktynek z Lubomierza. Dyplom ten, którego dyktat i pismo są pojedyncze, mógł być sporządzony przez kapelana Alberta, plebana za Święca⁹³. On to dał *datum per manus* w czasie, gdy – według Turonia – kancelaria nie była jeszcze zorganizowana, ponieważ brak było notariuszy i protonotariuszy⁹⁴. Wiążąc zatem powstanie kancelarii księcia Bolka z pojawiением się notariusza lub protonotariusza należy przyjąć, że nastąpiło to w roku 1290. W tym bowiem roku z formułą *datum per manus* spotykamy pierwszego notariusza magistra Henryka Bernira⁹⁵. Można zatem uznać, że istnienie kancelarii poświadczane jest w r. 1290, a jej organizacja rozpoczęła się zapewne wcześniej. Jednak właściwym twórcą kancelarii nie był Henryk, ale Zygryf, który co zauważał Turoń, odgrywał nadzorczą rolę w kancelarii⁹⁶.

Zygryf związany był z kancelarią Bolka I od jej początków do śmierci księcia w 1301 roku. Po raz pierwszy spotykamy go we wspomnianym już dokumencie dla Henryka z Raszowa, wystawionym 20 września 1287 r. gdzie świadczył jako pisarz⁹⁷. W dokumencie z 29 listopada 1290 r., dotyczącym sprzedaży przez księcia Grabisowi z Dzbanowa lasu między Opolnicą a Bardo, z prawem wolnego dysponowania nim, świadczy Zygfryd jako notariusz⁹⁸. Natomiast w dyplomie z 9 marca 1291 r. występuje jako protonotariusz⁹⁹. Tytuł ten przysługiwał mu do 2 listopada 1301 r., kiedy to spotykamy go po raz ostatni¹⁰⁰. Znika z kancelarii świdnickiej wraz ze śmiercią księcia Bolka I. W latach 1304-1324 spotykamy go jako kanonika kolegiaty Św. Krzyża we Wrocławiu¹⁰¹. Zygfryd musiał wspierać księcia Bolka „w dziele powiększania majątkości domu kamienieckiego”, ponieważ

92 S UB V, nr 360.

93 *Ibidem*.

94 B. Turoń, *Formuła datum per manus w dokumentach książąt świdnickich*, *Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia L*, No 800, Wrocław 1985, s. 277.

95 S UB V, nr 484.

96 B. Turoń, *op. cit.*, s. 278.

97 S UB V, nr 360.

98 S UB V, nr 488.

99 S UB VI, nr 13.

100 SR [Regesten zur Schlesischen Geschichte. C. Gruenhagen, Braslau 1875] 2662.

z wdzięczności za przychylność mnisi zapisali jego imię w „księdze życia”, wspominając swego dobrodzieja w doroczej modlitwie¹⁰². Występował on jako świadek w dokumentach opatrzonych *datum per manus* notariusza Henryka Bernina¹⁰³ i Reynka¹⁰⁴ oraz formułką skrypcyjną protonotariusza Fryczko z Jaroszowa¹⁰⁵ i Jakuba¹⁰⁶. W sumie świadczył w siedemnastu dokumentach. Występowanie Zygflyda, jako aprobanta w tak znacznej liczbie dokumentów jest świadectwem jego wysokiej pozycji w kancelarii. Zjawisko takie, jak stwierdził Turoń, nie występowało we wcześniej badanych kancelariach książąt wrocławskich¹⁰⁷. Nie wystąpiło również w kancelarii Henryka V Grubego¹⁰⁸.

Podobnie jak w kancelarii Henryka V, pracownicy kancelaryjni nie byli nagradzani probostwami, wyjątek stanowił protonotariusz Jan¹⁰⁹. Kancelaria Bolka I nie była szczeblem w karierze duchownej jej pracowników, jak to miało miejsce w przypadku wspomnianej kancelarii Henryka Grubego¹¹⁰.

Personel kancelarii Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego.

Protonotariusze:

1. Zygfryd, pisarz, notariusz, protonotariusz, 20 IX 1287 – 2 XI 1301r., 1304–1324 r. kanonik kolegiaty Św. Krzyża we Wrocławiu.
2. Jan, pisarz, protonotariusz, pleban z Jeleniej Góry, 4 VII 1288 – 24 IV 1297 r.
3. Fryczko z Jaroszowa, protonotariusz, kanonik wrocławski, 16 VIII 1296 – 2 XI 1301r., poprzednio pisarz, notariusz, protonotariusz, kanonik wrocławski u Henryka V Grubego, 30 VII 1306 r. u Bolesława III, księcia śląskiego i pana Wrocławia, jako dziekan głogowski oraz protonotariusz, w r. 1327 poświadczony jako archidiakon lubuski.

Notariusze:

1. mgr Henryk Bernir, notariusz, 25 X 1290 – 30 VI 1299 r.
2. Reynko, notariusz, Kaplan, pleban z Kamiennej Góry, 30 XI 1292 – 4 III 1301 r.

101 R. Żerelik, *Personalne związki katedry wrocławskiej i lubuskiej oraz kolegiat śląskich z kancelariami książęcymi (do 1350 r.)*, [w] Ludzie Kościoła katolickiego na ziemi śląskiej. Praca zbiorowa pod red. K. Matwijowskiego. Wrocław 1995, s. 15.

102 M. Kaczmarek, ... *in libro vite memoriter. Modlitwy wspominkowe konwentu kamieniec-kiego za sprawujących władzę*, Przegląd Historyczny 76 (1985), s. 256.

103 S^UB V, nr 484 (jako pisarz), 488 (jako notariusz); VI, nr 284, 292, 362, 393 (jako protonotariusz).

104 S^UB VI, nr 78, 85, 86, 94, 125, 130, 155, 303 (jako protonotariusz).

105 B^UB VI, nr 73. SR 2652, 2662 – jak wyżej.

106 SR 2661 – jako protonotariusz.

107 Turoń, op. cit., s. 279.

108 Por. Wałkowski, *Dokumenty*, s. 133.

109 Por. *ibidem*, s. 133.

110 *Ibidem*.

3. Konrad z Dzierżoniowa, notariusz, 16 VIII 1296 – 5 V 1300 r., wcześniej notariusz u Henryka V Grubego.
4. Ulmann, notariusz, 25 X 1297 – 22 X 1298 r., poprzednio pisarz, notariusz u Henryka V.
5. Jakub, notariusz, 26 X 1301, po śmierci Bolka przeszedł do kancelarii jego syna Bernarda, w której pracował do r. 1316 i uzyskał tytuł protonotariusza, w r. 1312 został dziekanem kolegiaty Św. Krzyża we Wrocławiu.

Kapelani:

1. Albert, pleban ze Święca, 1289 r.
2. Jan, pleban z Rogoźna, 13 III 1291 r.
3. Mikołaj, pleban z Jawora, 11 III 1293 r.
4. Henryk, pleban z Miliny, 2 V 1297 r.

Redaktorami dokumentów Bolka I byli: notariusz Henryk Bernir, notariusz Reynko oraz protonotariusz Fryczko z Jaroszowa. Być może redaktorem jednego z dyplomów był kapelan Albert, pleban ze Święca.

Z kancelarią Bolka I związanych było dwóch protonotariuszy: Zygflydy i Jan. W chwili, gdy objął on regencję na księstwie legnickim i wrocławskim, po śmierci brata Henryka V, część personelu kancelaryjnego tego ostatniego przeszła na służbę do kancelarii Bolka I, stanowiąc jego wrocławską część. Pracujący w niej protonotariusz Fryczko z Jaroszowa oraz notariusz Konrad i Ulmann kontynuowali zasady wypracowane w kancelarii jego brata.

Książę Bolko, jako pierwszy wprowadził rejesty ciężarów podatkowych oraz innych powinności wasalnych, czego świadectwo daje *Chronica principium Poloniae: Fertur eciam de eodem principe, quo primus fuerit, qui wxacciones terrarium instruit, prout dari sunt solite Conscripsit insuper dextratia et alia servicia vasallorum ista Fieri, pruout bona cuiuslibet poterant hec prastare*¹¹¹. Niewątpliwie prowadzenie owych rejestrów należało do obowiązków urzędników kancelaryjnych, jednak nie wiemy, kto ponosił za nie odpowiedzialność.

Kancelaria Bolka I była gorzej zorganizowana od kancelarii Henryka V i Henryka III. Udział odbiorcy w redagowaniu dokumentów jest dość duży (na znane z odpisu lub oryginału 57 dyplomów, 28 proc. posiada dyktat odbiorcy) i utrzymuje się przez cały okres działalności kancelarii.

Źródło: Magdalena Kokocińska, *Kancelaria Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego*, [w:] „Szkice Legnickie”, t. XXI, 2000 r. s. 36-42.

---

¹¹¹ *Chronica principium Poloniae*, [w:] Monumenta Poloniae Historica. T. 3. Wyd. T. Więcławski. Lwów 1878, s. 508.

3.33. K. Stronczyński – Bolko I Surowy (*severus*)...

Bolko I Surowy (*severus*) Książę na Fürstenbergu i Świdnicy 1278-1301

O tymże księciu niewiele już można powiedzieć tego, coby w opisie życia jego starszego brata nie było poprzednio potwierdzane. Władał on księstwem niewielkim, górami i skałami poprzeplatanem a przez to znaczną część nieużytecznych przestrzeni w sobie mieszczącym, ale roztropność, rzeczność i determinacja, owe przymioty tak potrzebne panującym jakie posiadał, postawiły go wkrótce na czele spółczesnych mu książąt Szlązkich, zarówno pod względem środków materialnych jak i moralnego wpływu. Były by mu nawet niewątpliwie imię wielkiego zdobyły, gdyby im zawsze towarzyszyła szlachetność i cnota, jaką się brat jego Henryk odznaczał. Bolko jednak nie zwykł był robić bezinteresownych przysług, a choć to robił sumiennie, przebiegły jednak i daleko widzący jego umysł nie zawsze mu pozwalał w cudzych sprawach stanowcze robić poświęcenie. W smutnej sprawie swego brata z Głogowskimi książętami dał tego najlepsze dowody.

Wybitniej się jeszcze maluje osobowość Bolka w jego postępku z umierającym bratem. Proszony przez Henryka aby przyjął opiekę nad małoletnimi jego synami, zażądał za tę przysługę odstąpienie sobie zamku Sobotki pod Świdnicą. Zgorszony takim żądaniem Henryk począł mu wyrzucać dawniej-sze mniej uczciwe ze sobą obejście. On nic na to nie odpowiadając, odjechał spokojnie brata, i zostawił go w niepewności co ma dalej począć. Dopiero za radą Wrocławskiej starszyny zwrócony z drogi przez Henryka, i otrzymawszy to co zażądał, przyrzekł opiekować się jego synami, i pieczęć księcia odebrał, zamek zaś Sobótkę do księstwa Świdnickiego przyłączył.

Trzeba jednak przyznać, że powierzoną sobie opiekę sprawował gorliwie, choć może nie bezinteresownie; nietrzymał bowiem oddzielnego w księstwach po swoim bracie zarządu ale obie dzielnice tak bratersko swoją rządził spójnie i niepodzielnie, a osiągany corocznie dochód dzielił na dwie równe części, i z tych jedną w wystawionym przez siebie zamku Bolkenhajn [Bolków – dop. Z. M.] na rzecz swoją, a drugą w zamku Lignickim na rzecz swoich pupillów gromadził.

W ogólności księę ten w ciągu swojego zarządu więcej był dbały o budowę miejsc obronnych, aniżeli kościołów, chociaż nie można powiedzieć aby i dla chwały Bożej pewnych nie robił poświęceń. On klasztor w Krzeszoworzu, jeszcze za życia swojej babki Anny małżonki poległego pod Lignicą księcia Henryka, dla Benedyktów zbudowany w roku 1290 całkiem przebudował, a na miejsce dawniejszych zakonników, których reguła bardzo już w owym czasie zwolniała, sprowadził z Henrykowa Cystersów, uposaże-

nie tychże nowemi darowiznami pomnożył, prawo książęce najwyższego sądownictwa w obrębie dóbr zakonu na ich opata przelał, i dla tego za fundatora wspomnianego klasztoru jest uważany 1). Oprócz Bolkenhajnu zbudował jeszcze inny zamek Kynast [Chojnik – dop. Z. M.], którego obszerna ruina stercząca na wyniosłości, stanowi jedną z ozdób okolicy wód mineralnych Szlązka w Warmbrunn [Cieplice – dop. Z. M.], i przez gości tanecznych chętnie jest odwiedzana.

Miasta Jawór [Jawor – dop. Z. M.] i Landshut [Kamienna Góra – dop. Z. M.] także temu książęciu wzmocnienie są winne, i w ogólności wszystko co tylko pokaźniejszego w tamtych stronach widzieć można, to podanie miejscowe do czasu tego Bolka odnosi.

Historya wyrzuca mu miłosne stosunki z własną siostrzenicą i pupilką Jadwigą córką Henryka V która potem wyszła za Ottona III Margrabię Brandeburskiego. Pokutując za te zdrożności darował zakonnikom Ś-ej Klarę w Czarnowasie wieś Maślicz z 10-u włókami folwarku i 21½ włókami gruntów czynszowych, jak to sam w przywileju nadawczym przyznaje, „pro nostris noctrorumque predecessorum criminibus, et delictis, cum dilecta nostra neptek domina Hedvige”.

Umarł Bolko dnia 9 listopada 1301 roku mając około 48 lat. Tak mają najdawniejsze kronikarskie wzmianki, a zwłaszcza roczniki klasztoru Krzeszoborskiego, najpoważniejsze co do tej rzeczy źródło. Rok 1303 jaki co do śmierci Bolka podają późniejsi historyografovia Szlązcy pochodzi zapewne z niedokładnego zrozumienia napisu jaki się przedtem w kościele Krzeszoborskim znajdował, o którym dowiadujemy się z dawniejszych, połowy wieku XVII sięgających nagrobkowych spisów. Niżej będę miał sposobność kilku słów o nim powiedzieć.

W roku 1285 ułożone było małżeństwo między Bolkiem Świdnickim a jedną z córek Dietricha Margrabi Landsbergu, i już w tym celu Szlązki książę po swoją narzeczoną do domu jej rodziców się udał. Kiedy jednak z dwóch córek owego Dietricha młodsza Gertruda dla niedorosłego jeszcze wieku nie przypadła mu do myсли, a starsza Zofija założywszy klasztor dla zakonnic w nim się zamknęła, i Onego mimo namów matki i rodzeństwa opuścić nie chciała, Bolko odjechał i niedługo potem zaślubił Beatrycję córkę Ottona 2o Margrabi Brandeburskiego. Z niej zostawił trzech synów: Bernarda, Henryka i Bolka 2-o, oraz dwie córki: z których Judyta wyszła za Stefana Hr. Palatyna Renu, a Beatrix poświęciwszy się zakonnemu życiu była ostatcznie ksienią zakonu panien Norbertanek w Strzelnie [Strzelin – dop. Z. M.].

Oprócz przezwiska Surowego (Severus) Szkązkie kroniki dają jeszcze temu Bolkowi przezwisko wojownika (bellicosus) lubo w jego życiu wybitnych czynów wojennych wcale nie widać.

Ciało jego pochowane zostało w pośrodku kościoła Cysterskiego w Krzeszoborzu, przed wielkim ołtarzem jako fundatora, gdzie wkrótce potem wspaniały dla niego wystawiono nagrobek. Uszkodzony on został naprzód przez Hussytów, a następnie w czasie wojny 30-letniej, która kościół Krzeszoborski do takiej przyprowadziła ruiny że prawie od fundamentów musiał być przebudowany.

Przy tej przebudowie dopełnionej do końca 17-o i na początku 18-o stulecie wzniezioną została za wielkim ołtarzem kościoła dla pomieszczenia grobowców książęcych osobna wspaniała kaplica, w której się obecnie takowe pomniki znajdują.

Miedzy niemi najznakomitsze miejsce zajmuje pomnik grobowy Bolka I. Stanowi go obecnie pojedyncza, na niskiej podstawie położona płyta, z wyobrażeniem w pełnej rzeźbie kolosalnej figury książęcej. Ogólny jej układ taki sam jak na pomniku Henryka Probusa w kościele św. Krzyża w Wrocławiu może nawet nieco swobodniejszy. Prawdopodobnie oba z pod tej samej wyszły ręki. Są bowiem niemal współczesne. Tamten ustawiony przed rokiem 1296 w którym umarł fundator Onego księcia Henryk V, ten w każdym razie jest dawniejsza od r. 1313, w którym syn Bolka Bernard obmyślał lampę do oświecania ojcowskiego grobowca. Bolko na pomniku wyobrażony jest z głową odkrytą obok której leży hełm w szczytce dwa pawie ogony w wachlarz ułożone mający. Pod głową ma poduszkę – a nogami lwa idącego przygniacona. W uzbrojeniu zresztą wszystko aż do najdrobniejszych szczegółów to samo jak na Henrykowym pomniku. Taka sama druciana ręce i nogi pokrywająca zbroja, na niej podobna, choć nieco dłuższa Dalmatyńka [luźna, dochodząca do stóp szata z długimi rękawami; zapożyczona od Greków poprzez Dalmację (stąd nazwa) wg Encyklopedii PWN – dop. Z. M.] i płaszcz książęcy, taka sama zresztą tarcza z Śląskim orłem, w odmienne tylko pomalowane kolory.

Sama podstawa tego pomnika jak się zdaje z marmuru czarnego wyrobiona, jest zapewne dziełem z czasu ostatniej kościoła Krzeszoborskiego przeróbki; leżąca na niej figura (jak pisze D-r Luchs) jest w grubszych swych częściach kamienna w delikatniejszych gipsowym nakładana stiukiem, i dla tego od samego początku musiała być powleczena stiukiem, i dla tego od samego początku musiała być powleczoną kolorami, któreby takie nakładanie zakryły. Malowanie to musiano bezwątpienia odnawiać od czasu do czasu, gdyż dziś jeszcze świeżo wygląda. Czy przy tem odnawianiu nie zaszły w niem jakieś zmiany, trudno zapewnić. D-r Luchs przynajmniej uważa że niektóre Onego części zmienionymi być musiały. Z resztą kolor poduszki lub dalmatyki a nawet książęcego płaszcza były tu rzeczą dość obojętną, głównie chodziło by tu o zmianę kolorów samej herbowej tarczy. Na niej wyobrażony orzeł Ślązak w prawej swej połowie jest czerwony

w polu białem, w lewej czarny na polu złotem. Co do tej części D-wi Luch-sowi zdaje się że pierwotne pole pod czarnym orłem czerwonem być musiało. Podobny zarzut robi ten gruntowny Szlązkich starożytności znawca czarnym orłom na dalmatyce rozrzuconym, których rysunek nie odpowiada rzeczywiście postaci orłów XIII albo XIV stulecia.

Obecnie pomnik Bolka I nie ma na sobie żadnego napisu. Był jednak w tym samym kościele jakiś jego pogrobowy napis, którego ślad zanotował zbieracz napisów pomnikowych w połowie wieku XVII żyjący Machner. Widział on na nim wtedy następujące jedynie litery. M.CCC.III. KAL. FEBRVR. ... BOLKO SENIOR FILIVS DVCIS BO... Że napis ten odnosi się do Bolka I o tem powątpiewać nie można, ale czy zamieszczona na nim data, była całkowitą, lub czy epokę jego śmierci w sobie obejmowała, o tem zapewnić trudno. Czytamy tu dzień 29 stycznia r. 1300 ale można by go czytać 1 lutego r. 1303, co prawie pewno wprowadziło w błąd niektórych Szlązkich historyografów.

W braku napisu legitymacyę pomnika Bolka I stanowi jego wielka pieczęć wisząca u dyplomatu z roku 1298. Niezwykły hełm wyobrażonego na niej książęca, jest prawie zupełnie taki sam, jaki na opisany wyżej pomniku widzimy. Reszta ubioru taka jak na innych Szlązkich pieczęciach. Książę stoi tutaj w Bramie gotyckiej między dwiema miejskimi wieżami, na których stoją jak zwykle z podniesionymi w górę rogami trębacz. Napis do koła pieczęci + S.BOLKONIS DEI GRA (CIA) DVCIS SLIE (Silesie) ET DNI (Dominii) DE W'STESTENBEREN (Fürstenberg). Wyciągnięta na wosku czerwonym, w połowie z wosku zwyczajnego, wisła przy dyplomach z lat 1293, 97, 98 i 99 na jedwabnych czerwonych lub zielonych sznurkach.

Średnie pieczęcie Bolka samego tylko orła Szlązkiego noszą na sobie; tarcza z tym orłem umieszczona jest skośnie w polu pieczęci, a nakryta hełmem temu księciemu właściwym. D-r Pfotenauer zamieścił w swojem dziele dwie takie pieczęcie odmiany, na jednej całkowitej, tu na rysunku przedstawionej, hełm nakrywający tarczę herbową widziany jest z przodu, do koła zaś czytamy + SIGILL DEI GRCIA DVCIS SLESIE. Na drugiej mocno uszkodzony hełm widziany jest z boku, a w napisie rozpoczynającym się po prawej stronie pieczęci tylko S. BOLKONIS widoczne. Pierwsza z nich wisła przy dyplomatach z lat 1290, 91 i 92 na jedwabiu już zielonym już żółto czerwonym, albo zielono żółto czerwonym, druga przy dyplomacie z roku 1280 na jedwabiu żółtym.

Do kontrasigillacyi używane były za tego księcia trojakie pieczętki, samego tylko orła na tarczy przedstawiające. Napis na jednych S. BOLKONIS DVCIS SLIE na drugich BOCHONIS DVCIS SLIE. Fotodrukowe ich wyobrażenia zamieścił D-r Pfotenauer na Tablicy III pod liczbami 21, 22 i 23.

Z monet znany jest tego Bolka dukat z S-ym Janem po jednej a po drugiej stronie z lilią Florencką zwykle pod ówczas na monecie złotej wybieraną. W napisie czytamy BOLKO DUX SLE (sie), a przy głowie Ś-Jana widzimy wyobrażony taki sam hełm, jak na grobowcu i pieczęciach tego księcia. Między srebrnemi także monetami Szlązkiemi końca XIII i początku XIV stulecia znajdują się niektóre, co z powodu podobieństwa wyobrażonego na nim hełmu z hełmem na grobowcu i pieczęciach Bolka I temu księciu mogą być przypisane. Na jednym z nich nawet czytamy GALEA DVCIS BOLKONIS. [...]

Źródło: Kazimierz Stronczyński¹¹², *Pomniki książęce Piastów lenników dawnej Polski w pieczęciach, budowlach, grobowcach i innych starożytnościach, zebrane i objaśnione*, Piotrków, W drukarni E. Pańskiego 1888, s. 217-223.

---

¹¹² Kazimierz Stronczyński – ur. 1809 r., zm. 1896 r., sfragistyk, paleograf, numizmatyk, historyk absolwent Uniwersytetu Warszawskiego. Członek Akademii Umiejętności w Krakowie.

3.34. M. Zlat – Ziębice

[...] Henryk IV Probus, dziedziczący m. in. Ziębice po ich założycielu Henryku III, upamiętnił się w historii miasta przede wszystkim wielką fundacją szpitala i kościoła Św. Piotra, które obsadził wrocławskimi rycerzami zakonnymi z gwiazdą. Po nim władał miastem Bolko I świdnicki, słynny z licznych przedsięwzięć budowlanych i fortyfikowania miast swoego księstwa. Tradycja przypisuje tego rodzaju zasługi świdnickiemu Piastowi także w odniesieniu do Ziębic, które miał on otoczyć murami i wyposażyc w zamek.

Odnośnie do budowy zamku kasztelańskiego wiarygodność tego przekazu potwierdzają źródła pisane, w których poczawszy od 1300 r. pojawia się rzeczywiście kasztelan ziębicki. W czasie niedługich rządów Bolka I (1290–1301) zarysowały się już wyraźnie nieuniknione konflikty feudalnego społeczeństwa. Uboższe rycerstwo uważało słusznie mieszkańców za swoich największych wrogów; ta wrogość wyładowywała się czasem nawet w bezpośrednich napadach, jak w przypadku dwóch synów rycerza Jana z Osiny, skazanych na śmierć za zamordowanie trzech mieszkańców ziębickich.

Coraz poważniejszą konkurencją dla miasta stwarzał rosnący w bogactwo klasztor henrykowski; spory na tym tle ciągnęły się przez stulecia, a wystąpiły wyraźniej właśnie w okresie rządów Bolka I. Wskutek protestu mieszkańców ziębickich ograniczono wprawdzie produkcję rzemieślniczą klasztoru, zwłaszcza sukna przeznaczonego na sprzedaż, ugoda zawarta na polecenie księcia była jednak nieszczera i nietrwała, a Ziębice nieraz jeszcze dotkliwie odczuwały skutki ekonomicznego współzawodnictwa z zamożnym państewkiem cysterskim. Cystersi nie tylko sprzedawali swoje towary nie bacząc na sprzeciwu ziębiczan, ale i wciskali się z nimi do samego miasta, gdzie mieli na przykład własne ławki miejskie wolne od podatków (miały je także klasztor kamieniecki). Po śmierci Bolka I całym jego dziedzictwem rządzili wspólnie trzej synowie, a w 1322 r. jeden z nich przejął utworzone z wydzielonej mu części księstwo ziębickie, w którym jako Bolko II ziębicki rządził do śmierci w 1341 r. Ziębice stały się stolicą księstwa, do którego należały i takie miasta, jak Ząbkowice, Dzierżoniów, Strzelin. [...]

Źródło: Mieczysław Zlat¹¹³, Ziębice, Ossolineum 1967, s. 12-14.

---

113 Mieczysław Zlat prof. dr hab. ur. 5.05.1927 r. zm. 16.10.2014 r. Historyk sztuki, wybitny znawca sztuki średniowiecznej i nowożytnej. Od 1956 r. nauczyciel akademicki Uniwersytetu Wrocławskiego.

3.35. R. Kiersnowski – Kronikarskie niedyskrecje

[...] Podobne budowle obronne i mieszkalne powstawały od schyłku XIII w. tak i w innych księstwach śląskich. Największy rozmach pod tym wzgledem wykazali książęta świdnicko-jaworscy, a zwłaszcza Bótko I, któremu zawdzięcza swe powstanie kilkanaście zamków składających się na cały system obronny księstwa, ryglujący przede wszystkim przełęcze sudeckie. Wzniesiono wtedy między innymi zamki w Kamiennej Górze, we Wleniu nad Bobrem, w Chojnowie, Chocianowie, Bolesławcu, okazały zamek w Bolkowie, chlubiący się wieżą z ostrogą, zamek w Książu przewidziany na główną rezydencję władcę, zameczek w Rogowcu umieszczony na wysokim zboczu Górz Kamiennych i zamek w Zagórzu Śląskim blokujący przełom Bystrzycy. Te, a także kilka dalszych jeszcze zamków Bolka I, potem też wzniesiony przez Bolka I zamek w Chojniku koło Cieplic, podobnie kilka zamków biskupich w ziemi nyskiej i otmuchowskiej składały się zazwyczaj z pierścienia murów, wrośnietych w podłożu i ukształtowanych według skalnej rzeźby terenu, z pomieszczenia mieszkalnego oraz z wysokiej wieży, сразу stojącej wolno w obrębie tych umocnień, tak jak „słup” rycerski, później włączanej zwykle w pasmo murów jako część składowa tych umocnień.
[...]

Źródło: Ryszard Kiersnowski¹¹⁴, *Życie codzienne na Śląsku w wiekach średnich*, Warszawa 1977, s. 77.

---

¹¹⁴ Ryszard Kiersnowski – ur. 4.11.1925 r., zm. 4.01.2006 r., prof. dr hab., mediewista, profesor i kierownik Pracowni Dziejów Polski Średniowiecznej PAN. Napisał 11 książek i ponad 200 artykułów i innych prac.

4. Upamiętnienie osoby księcia

4.1. Ulice

Na Dolnym Śląsku oraz w Łodzi, w następujących miejscowościach znajdują się ulice i skwery nazwane imieniem księcia Bolka I Surowego:

1. Bolków pow. jaworski – ulica Bolka;
2. Chocianów pow. polkowicki – ulica Bolka I Świdnickiego (nazwa nadana 15.07.1987 uchwałą nr XIV/93/87 Rady Narodowej Miasta i Gminy w Chocianowie);
3. Kamienna Góra miasto powiatowe – ulica Księcia Bolka I (nazwa nadana 23.03.1977 uchwałą nr XVII/62/77 Miejskiej Rady Narodowej w Kamiennej Górze; poprzednia nazwa ulica Cmentarna);
4. Krzeszów pow. kamiennogórski – ulica Księcia Bolka I (nazwa nadana 1.08.2005 r. uchwałą nr XXIX/134/05 Rady Gminy Kamienna Góra);
5. Łódź – ulica Bolka Świdnickiego (nazwa nadana 26.05.1986 r. uchwałą nr XVIII/74/86 Rady Narodowej Miasta Łodzi);
6. Marciszów pow. kamiennogórski – ulica Księcia Bolka I;
7. Strzelin miasto powiatowe – ulica Bolka I Świdnickiego (poprzednio gen. Karola Świerczewskiego, zmiana w 1991 r.);
8. Świdnica miasto powiatowe – ulica Księcia Bolka Świdnickiego (nazwa ulicy widnieje od 1945 r. w oficjalnym wykazie polskich nazw ulic miasta – brak innego aktu prawnego);
9. Świebodzice pow. świdnicki – ulica Księcia Bolka (nazwa nadana 30.03.1987 r. uchwałą nr 66/XVI/87 Miejskiej Rady Narodowej w Świebodzicach);
10. Świerzawa pow. złotoryjski – skwer Bolka I Surowego (nazwa nadana 28.01.2009 r. uchwałą Rady Miasta i Gminy Świerzawa nr XXVI/124/2009);

4.2. Szkoły

Książę jest również patronem dwóch szkół na Dolnym Śląsku. Jedną z nich jest Szkoła Podstawowa nr 5 im. Bolka I Świdnickiego w Strzelinie przy ul. Brzegowej 67. Nadanie imienia oraz fundacja sztandaru i tablicy pamiątkowej odbyło się w roku 1996. Ponadto w szkole znajduje się posąg księcia.

Drugą szkołą jest I Liceum Ogólnokształcące im. księcia Bolka I w Jaworze. Informacja o nadaniu imienia szkole znalazła się na tablicy pamiątkowej, której treść jest następująca: *Pamięci Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego 1258-1301 w dniu nadania szkole jego imienia tablicę tę ufundowali z okazji dwudziestolecia szkoły i tysiąclecia państwa polskiego wychowankowie. Jawor 10 XII 1966 r.* Szkoła otrzymała również sztandar.

Hymn Szkoły Podstawowej nr 5 im. Bolka I Świdnickiego w Strzelinie

Hymn mojej szkoły

*Dawno temu przed wiekami,
Żył tu książę Bolkiem zwany.
Postanowił dnia pewnego,
Zrobić coś wiekopomnego.
Na osadę znad Oławy
Spojrzał okiem pełnym łaski
I oznał głosem wielkim
Niech tu będzie miasto Strzelin*

Refren

*Książę Bolku to dla Ciebie ta pieśń, nasza pieśń,
Byłeś mężem, wiarę w przyszłość chialeś nieść, o nieść!
Książę Bolku to dla Ciebie ta pieśń, nasza pieśń,
Byłeś mężem, wiarę w przyszłość chialeś nieść.*

*Dziś Ci książę przyrzekamy,
Że jak tobie przed wiekami
Drogi jest nam gród Strzelina,
Dzisiaj nasz czas się zaczyna.
Więc my dzisiaj pamiętajmy
I o Bolku zaśpiewajmy,
Żeby pamięć o nim trwała,
Przyszłe wieki doganiała.*

Ref.

Słowa: Małgorzata Ratajczak
Muzyka: Krystyna Drzewiecka

4.3. Pomnik księcia w Świerzawie

132. Pomnik Bolka I Surowego w Świerzawie na skwerze jego imienia, przy ulicach Jele-niogórskiej i Mickiewicza. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2014.

4.4. Pomnik księcia w Strzelinie

133. Posąg Bolka I Surowego w Szkole Podstawowej nr 5 w Strzelinie. Fundator Josef Möhlenkamp, autor rzeźby Jarosław Bańkowski.

4.5. Posąg Bolka I Surowego w Świdnicy

134. Posąg wykonany najprawdopodobniej na początku XVIII wieku, umieszczony jest na zachodniej fasadzie ratusza na attyce w koszu. Z postacią Bolka I Surowego sąsiadują posągi księcia Bernarda i księcia Bolka II Małego oraz cesarza Karola IV. Fotografia: Stanisław Starek.

4.6. Płyta pamiątkowa w Strzegomiu

135. Płyta pamiątkowa w miejscu zamku, siedziby księcia Bolka I Surowego – ulica Dąbrowskiego. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

Napis na płycie: *W tym miejscu stał strzegomski zamek zwany Lenno Grodzkie. Wybudowany w XII/XIII. Był on jedną z siedzib księcia świdnickiego Bolka I Surowego, jego żony ks. Beatrycze oraz ich synów Bolka i Bernarda. 16 marca 1305 r. ks. Beatrycze ufundowała na zamku kaplicę pw. św. Krzyża i NMP. Od czerwca 1338 r. na zamku urządała wraz z żoną Agnieszką Bolko II Mały. W 1369 r. ks. Agnieszka, pani Strzegomia odstąpiła zamek rycerzowi Mikołajowi z Cisów, a w 1375 r. zamek jako lenno przejęł Gunczelin z Łazan. W XVI-XVII w. zamek był własnością rodzin Ciri ze Stanowic. Po wojnie 30-letniej (1618-1648) zamek stał w ruinie. Na pewien czas zamek przekazano tkaczom jedwabnym. W 1888 r. budowla padła pod ciężarem kilofów w trakcie budowy wiaduktu kolejowego. STIG 2002.*

4.7. Replika głowy księcia w Kamiennej Górze

136. Odlew gipsowy głowy księcia Bolka I Surowego w ratuszu w Kamiennej Górze. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

4.8. Zniszczone wizerunki książęce

W opisie kamiennogórskiego ratusza Sarnecki stwierdza między innymi: „[...] Wyżej, między oknami, dziś szpecą cztery puste pola, z których dawniej spoglądały oblicza wiernych Polsce, miących nadzieję niezależności, gospodarnych władców księstwa świdnicko-jaworskiego, założycieli i dobroczyńców Kamiennej Góry – Bolka I Surowego (zm. w 1301 r.) i jego wnuka Bolka II (zm. w 1368 r.). Pozostałe dwa pola wypełniały wizerunki postaci haniebnie zapisanych na kartach historii Polski – Fryderyka II Hohenzollerna, króla i twórcy potęgi Prus, zaborcy Śląska w 1740 roku, inicjatora pierwszego rozbioru Polski oraz Wilhelma II króla Prus i cesarza Niemiec, sprawcy wybuchu pierwszej wojny światowej. Po drugiej wojnie światowej, z nadmiernej gorliwości i niedostatecznej znajomości historii Śląska, usunięto z wykusza nie tylko płaskorzeźby władców Prus, ale również obu Bolków”¹¹⁵.

Natomiast Łuczyński odnosi się do tego tematu lakonicznie i zarazem enigmatycznie: „Nad oknami pierwszego piętra od strony pl. Grunwaldzkiego znajdowały się dawniej płaskorzeźbione portrety władców: książąt świdnicko-jaworskich Bolka I Surowego i Bolka II Małego oraz króla pruskiego Fryderyka II Wielkiego i cesarza niemieckiego Wilhelma II”¹¹⁶.

---

115 J. Sarnecki, *Ratusz kamiennogórski*, Kamienna Góra 2004, s. 11.

116 R. M. Łuczyński, *Kamienna Góra. Sudeckie ratusze*, Sudety nr 2/2011, s. 21.

4.9. Obrazy księcia

137. Książę Bolko I świdnicko jaworski (1252 do 56 – 1301) autor nieznany, szkoła antwerpiańska (Niderlandy), IV kw. XVII w., płótno, olej. Zbiory klasztoru ss. Benedyktynów w Krzeszowie. Obraz eksponowany w Muzeum Tkactwa w Kamiennej Górze. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2014.

138. Bolko I książę świdnicki fundator klasztoru w Krzeszowie, obraz przechowywany w klasztorze krzeszowskim. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

139. Nawa główna bazyliki krzeszowskiej; południowa strona przęsła *Princeps Pacis*. Postać w zbroi w centrum malowidła to księże Bolko I Surowy. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

140. Mauzoleum Piastów – kopuła północna. Scena ukazująca wdzięczność henrykowskich cystersów wobec opata benedyktów krzeszowskich. Księże Bolko I stoi dalej na prawo w zbroi nakrytej czerwonym płaszczem, na głowie ma coś w rodzaju płóciennnej czapki lub chusty. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

Wizerunek księcia Bolka I znajduje się też na zamku w Bolkowie, na ścianie sali wystawowej w „Domu Niewiadąt”. Zawieszony tu obraz opisano: „*Książę Bolko I*”, obraz olejny na desce, XIX wiek, ze zbiorów Muzeum Tkactwa Dolnośląskiego w Kamiennej Górze, MTD 30-S.

141. Obraz olejny „Książę Bolko I” z sali wystawowej na zamku Bolków.
Fotografia: Marian Gabrowski, 2008.

142. Wykadrowany fragment obrazu „Książę Bolko I”.

4.10. Płaskorzeźba z krzeszowskiego kościoła

Księcia Bolka I przedstawiono też na płaskorzeźbie znajdującej się w stalach krzeszowskiej bazyliki. Jak stwierdza Henryk Dziurla, ukazany jest tu „książę Bolko, któremu w śnie proroczym Bóg przypomina o ufundowania opactwa krzeszowskiego”¹¹⁷.

143. Zappleki w stallach krzeszowskiej bazyliki mają płaskorzeźby ze scenami historycznymi. Jedna z nich nawiązuje do legendy o śnie księcia Bolka I, ukazano tu księcia śpiącego pod drzewem. Fotografia: Marian Gabrowski, 2018.

144. Detal z fotografii ukazującej śpiącego Bolka I.

Legenda o śpiącym Bolku I zawarta jest w rozdziale „W. Pat-schovsky – Legendy kamienno-górskie”, patrz strona 185.

¹¹⁷ H. Dziurla, *Krzeszów*, Wrocław 1974, s. 73.

4.11. Rycina

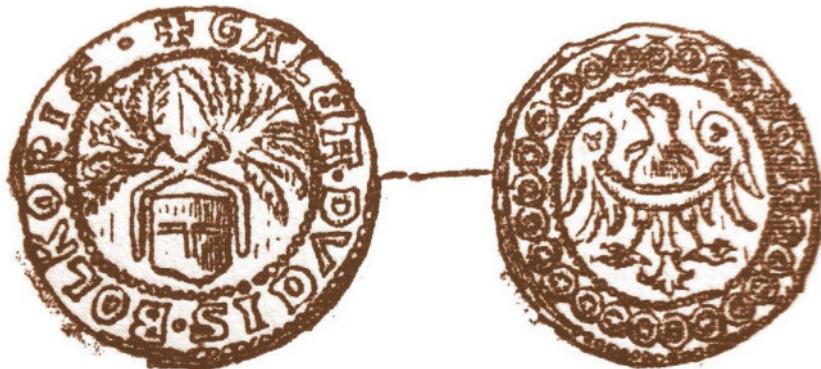
145. Bolko I Surowy, XVIII
wieczna rycina.

4.12. Okolicznościowy datownik

146. Jednodniowy datownik pocztowy z okazji Krajowej Wystawy Filatelistycznej w Kamiennej Górze 05.06.2014 r. W datowniku wykorzystana została postać Bolka I Surowego z jego pieczęci pieszej.

4.13. Księżęce monety

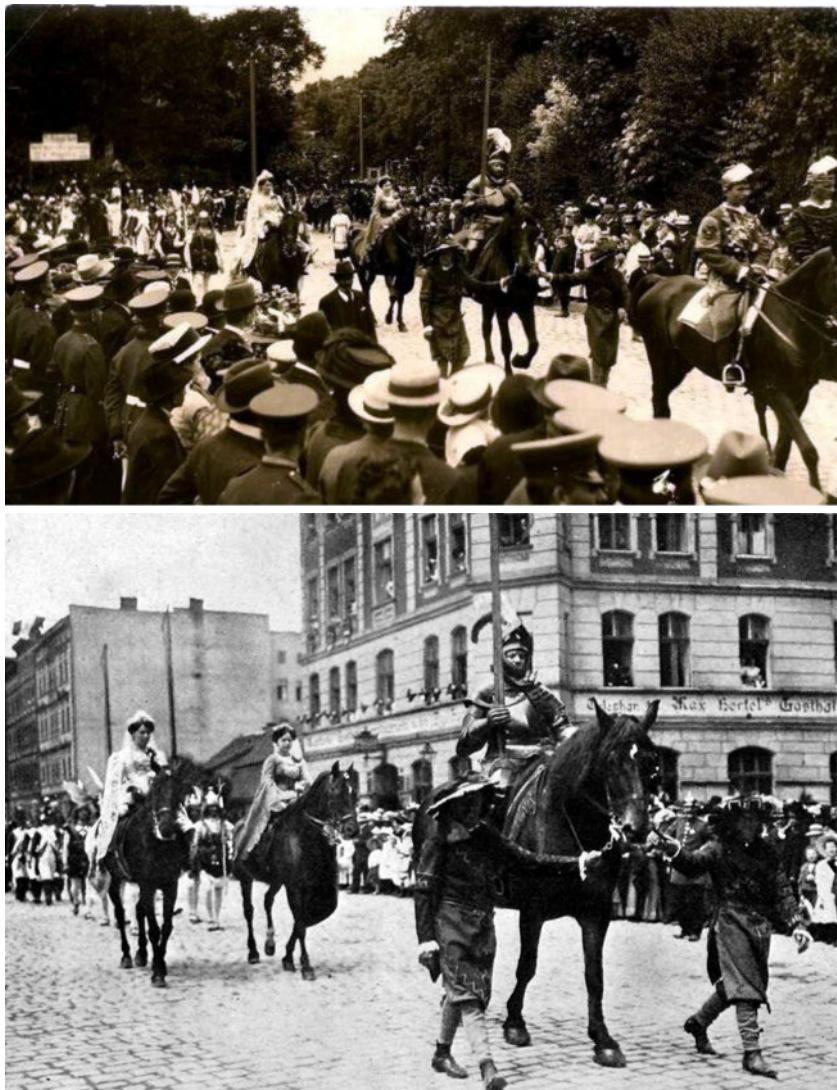
147. Srebrny kwartnik Bolka I, H. Schubert, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Świdnica 1911.

4.14. Etykieta

148. Wizerunek księcia Bolka I na etykiecie likieru ziołowego, początek XX wieku.

4.15. Książęcy orszak

149. Historyczna inscenizacja orszaku księążęcego Bolka I Surowego na ulicach Świdnicy, początek XX wieku.

4.16. Rysunek płyty nagrobnej księcia

BOLKO I, książę świdnicki, † 1301, jeden z najgospodarniejszych książąt śląskich. Reprodukcja z płyty grobowej w kościele dawnego opactwa cysterskiego w Krzeszoborze na Śląsku

150. Reprodukcja płyty grobowej księcia Bolka I Surowego w ówczesnym Krzeszoborze – obecnie Krzeszów. Wydawnictwo Instytutu Zachodniego w Poznaniu Drukarnia św. Wojciecha. Lata czterdzieste XX wieku; kartka pocztowa z kolekcji Z. i G. Machoń.

4.17. Oryginalna karta pocztowa

151. Współczesna oryginalna karta pocztowa, nawiązująca do osoby księcia Bolka I Surowego 2016 r. Karta pocztowa z kolekcji Z. i G. Machoń.

4.18. Mauzoleum Piastów w Krzeszowie

152. Nagrobek księcia Bolka I Surowego (u góry) oraz podobizna księcia Bolka I Surowego w medalionie (na dole). Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

153. Mauzoleum Piastów świdnicko-jaworskich. W centrum obelisk upamiętniający Bolka I, Bolka II i Bernarda. W dolnej części wspólny sarkofag w którym złożono ich prochy 30 maja 1738 roku. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

154. Mauzoleum Piastów świdnicko-jaworskich, epitafium Bolka I Surowego znajdujące się w supraporcie ponad portalem prowadzącym do bazyliki. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

155. Epitafium Bolka I Surowego wraz z podobizną księcia w medalionie. Fotografia: Zbigniew Machoń, 2017.

BIBLIOGRAFIA

A

Adamy Heinrich, Die Schlesischen Ortsnamen Imre entstehung und bedeutung, Breslau 1888

B

Bachmiński Józef, Bolesławiec, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970

Bereszyński Zbigniew, Unikatowe słupy graniczne, Gazeta Wyborcza Opole, 22.7.2009

Bereszyński Zbigniew, Z jakich czasów pochodzą słupy graniczne biskupiego terytorium nysko-otmuchowskiego?, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 1/2004

Bimler Kurt, Die Schlesischen Massiven Wehrbauten, Breslau 1940

Boguszewicz Artur, Corona Silesiae. Zamki Piastów fürstenberskich na południowym pograniczu księstwa jaworskiego, świdnickiego i ziębickiego do połowy XIV wieku, Wrocław 2010

Boguszewicz Artur, Fortyfikacje południowego pogranicza księstwa świdnicko-jaworskiego w XIII i na początku XIV w., Wrocław 1996 [maszynopis]

Boguszewicz Artur, Zamek Rogowiec – relikty architektury odkryte w latach 1990–1991, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne T. 34 Wrocław

C

Cempa Józef, Bastejowe fortyfikacje Jawora [w:] Bastejowe fortyfikacje w Polsce, Prace Naukowe IHASIT PW. Nr 9, Wrocław 1975

Cetwiński Marek, Rycerstwo śląskie do końca XIII w., Wrocław 1980

Chorowska Małgorzata, Tomasz Dudziak, Krzysztof Jaworski, Artur Kwaśniewski, Zamki i dwory obronne w Sudetach, t. II Księstwo jaworskie, Wrocław 2009

Chrzanowski Tadeusz, Bardo, Wrocław 1980

Chudy Wojciech, Lissak Zbigniew, Piszczałowski Wiesław, Romanow Jerzy, Zamek w Strzegomiu woj. wałbrzyskie. Wyniki badań archeologicznych, Wrocław 1984 [maszynopis]

Ciurlok Jerzy, Ich książęce wysokości. Część dolnośląska, Katowice 2015

Czachorowski Janusz, Bolko I Surowy założyciel Strzelina [w:] X lat Szkoły Podstawowej nr 5 w Strzelinie 1986-1996 szkic monograficzny, Strzelin 1996

Czermak Jan, Granice świętego Jana, Materiały Krajoznawcze Karkonosz Nr 2 Wrocław 1986

D

Dariusz Drzał, Bolko i jego czasy, [w:] Liceum Ogólnokształcące w Jaworze. Karty z dziejów liceum 1946-2006, Jawor 2006

Dąbrowski Jan, Dzieje polityczne Śląska w latach 1290-1402, [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. I Kraków 2013

Dunin-Wąsowicz Teresa, „Lapides terminales” na Śląsku w XIII w. Kwartalnik Historii Kultury Materiałnej R. XVIII, 1970
Dziurla Henryk, Krzeszów, Wrocław 1974

E

Eysymontt Janina, Zamek w Książu. Studium historyczno-architektoniczne, 1962
[maszynopis]

F

Firszt Stanisław, Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych na Wzgórzu Krzywoustego, Rocznik Jeleniogórski, t. 30(1998)

G

Gabrowski Marian, Legendy kamieniogórskie Wilhelma Patschovskiego, Polkowice 2023.

Grenda Jerzy, Miejskie fortyfikacje (Kały Wrocławskie)

Grudecki Roman, Dzieje polityczne Śląska do r. 1290 [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. I Kraków 2013

Grudecki Roman, Polska piastowska, Warszawa 1969

Gruzla Jarosław Mariusz, Podłożę polityczne koligacji dynastycznych i kierunki polityki Piastów linii świdnickiej (1278-1368), Rocznik Świdnicki, Świdnica 1997

Guerquin Bohdan, Zamki śląskie, Warszawa 1957

H

Hanulanka Danuta, Świdnica, Wrocław 1973

J

Jasiński Kazimierz, Rodowód Piastów śląskich, Kraków 2007

Jastrzębski Stanisław, Jawor i okolice, Wrocław 1973

Jaworski Krzysztof, Stary Książ naprawdę średniowieczny, [w:] Karkonosz. Sudeckie materiały krajoznawcze, Nr 1/800

Jureczko Andrzej, Bolko I księże jaworsko-świdnicki, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne nr 8(1977)

Jurek Tomasz, Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku, Poznań 1996

Jurek Tomasz, Plany koronacyjne Henryka Probusa, Wrocław 2005

K

Kajzer Leszek, Kołodziejski Stanisław, Salm Jan, Leksykon zamków w Polsce, Warszawa 2010

Kamiński Ludwik A., Wstępne wyniki badań archeologiczno-architektonicznych zamku w Świdnicy woj., walbrzyskie, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, tom 22, 1981 r.

Kiersnowski Ryszard, Życie codzienne na Śląsku w wiekach średnich, Warszawa 1977

Kokocińska Magdalena, Kancelaria Bolka I księcia jaworsko-świdnickiego, [w:] „Szkice Legnickie”, t. XXI, 2000

Komasa Kronika Czechów

Koper Karol, Z dziejów Świerzawy do roku 1945. Aus der Geschichte Schönau bis 1945, Świerzawa 2005

Kotelko Stanisław, Książę Bolko I Surowy (1252/56-1301)

Kramarek Janusz, Badania archeologiczne na Wzgórzu Krzywoustego w Jeleniej Górze w 1958 i 1959 r., Silesia Antiqua, t. III, Wrocław 1961

Krupa Bogdan Henryk, Czyj jest Bolko?, Jawor 2010

Księga henrykowska, przekład, wstęp i opracowanie Roma Grodecki, Wrocław 2004

Kutzner Marian, Studium historyczno-architektoniczne zamku w Niemczy, [maszynopis] Wrocław 1959

L

Lodowski Jerzy, Z badań Barda Śląskiego w 1962 r. [w:] Sprawozdania Archeologiczne Tom 16 (1964)

Luchs Hermann, Schlesische Fürstenbilder des Mittelalters, Eduard Trewendt, Breslau 1872

L

Łaborewicz Ivo, Świerzawa. Zarys dziejów [w:] Świerzawa i okolice. Schönau und Umgebung, red. S. Firszt, I. Łaborewicz, A. Paczos, Świerzawa 2004

Łuczyński Romuald M., Zamki i pałace Dolnego Śląska i Przedgórza Sudeckiego, Wrocław 1996

Łuczyński Romuald M., Zamki i pałace Dolnego Śląska. Wrocław i okolice, Wrocław 1997

Łuczyński Romuald M., Zamki, dwory i pałace w Sudetach, Legnica 2016

M

Machoń Zbigniew, Władcy chocianowskiego zamku i pałacu, 2008, www.cosanow.pl

Mazurska Teresa, Eugeniusz Rachwalski, Jerzy Załęski, Zamki Dolnego Śląska, 1996

Mądry Wojciech, Nekropolie Piastów, Poznań 2012

Miszczuk Tomasz, Zamek na Wzgórzu Krzywoustego w Jeleniej Górze w świetle dotychoczasowych badań archeologicznych [w:] Człowiek i środowisko w Sudetach. Red. M. Boguszewicz, D. Wiśniewska, Wrocław 2000

Mycielski Józef, Grobowce Piastów pomniki na Szlązku Pruskim, 1898

N

Nowotny Sobiesław, Siedziby książąt świdnickich, Codziennie Świdnickie. Dziennik powiatu świdnickiego, www.codziennie.swidnickie.pl/historia.html

Nowotny Sobiesław, Zarys historii księstwa świdnicko-jaworskiego (fragmenty)

O

Olczak Mariusz, Moniatowicz Janusz, Bolesławiec. Przewodnik historyczny, Jelenia Góra – Bolesławiec 1998

P

Papierniak Witold, Krzeszów, Wrocław 2013

Patschovsky Wilhelm, Die Sagen des Kreises Landeshut, J. Heisig, Liebau in Schlesien 1893

Pfotenhauer Paul, Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327, Breslau 1879

Przyłęcki Mirosław, Ewolucja i modernizacja fortyfikacji na Śląsku od XIII do XVII wieku, Ochrona Zabytków 1993 nr 46/4

Przyłęcki Mirosław, Zagospodarowanie trwalej ruiny zamku w Ząbkowicach Śląskich, [w:] Ochrona Zabytków, 49/3 (194) 1996

Przyłęcki Mirosław, Zamek Cisy, Dolnośląskie Towarzystwo Oświatowe we Wrocławiu [brak datowania] Ochrona Zabytków 49/3 (194) 1996

Psyk Ewa, Formuła datalna w średniowiecznych dokumentach śląskich do końca XIII wieku, Zielona Góra 2012

R

Romanow Jerzy, Piwko Roman, Zamek w Jaworze woj. legnickie. Badania archeologiczno-architektoniczne, Wrocław 1991

Rozpędowski Jerzy, Zamek Grodno w Zagórzu Śląskim i zamki Nowy Dwór, Radomino, Rogowiec, Wrocław 1960

Różycka Ewa, Rozpędowski Jerzy, Zamek legnicki, Wrocław 1980

Rybottycki Jan, Jawor od A do Z, t. 2, Jawor 2006

Rybottycki Jan, Książę Bolko I – imię Liceum Ogólnokształcącego w Jaworze, Legnica 2001

Rybottycki Jan, Księstwo jaworskie i jego stolica (1264-1392), Jawor 1987

Rybottycki Jan, Liceum Ogólnokształcące w Jaworze nosi imię księcia Bolka I (Szkic biograficzno-historyczny), [w:] Zarys historii Liceum Ogólnokształcącego w Jaworze, praca zbiorowa pod red. Romana Platy, Jawor 1996

Rybottycki Jan, Zamek piastowski w Jaworze, Jawor 1988

S

Sachs Rainer, Bolko redivivus, pomnik Bolka I lwówecko-jaworskiego w Świerzawie i jego historia [w:] Szkice Legnickie XXXII, Legnica 2011

Salwach Eugeniusz, Ziemińska Julia, *Grodzisko w Błotnicy*, http://www.zlotystok.pl/asp/pl_grodzisko.htm

Sarnowska Wanda, Sprawozdanie z badań archeologicznych na Wzgórzu Krzywoustego w Jeleniej Górze w 1958 r., Silesia Antiqua T. 2, 1960 r.

Sebzda Beata, Kłoda Emilia, Barokowy cykl portretów Piastów śląskich z dawnego klasztoru Cystersów w Krzeszowie [w:] Wokół Karkonoszy i Gór Izerskich. Sztuka baroku na Śląsko-Czesko-Lużyckim pograniczu, Jelenia Góra 2012

Silnicki Tadeusz, Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku do końca w. XIV [w:] Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. II Kraków 2013

Stadnicki Marek, Zamki, palace i dwory powiatu jaworskiego, Jawor 2008

Staniszewska Wiesława, Studium historyczno-urbanistyczne Chocianowa woj. legnickie, Wrocław 1998

Steinborn Bożena, Złotoryja, Chojnów, Świerzawa. Zabytki sztuki regionu. Wrocław 1959

Stronczyński Kazimierz, Pomniki książęce Piastów lenników dawnej Polski w pieczęciach, budowlach, grobowcach i innych starożytnościach, zebrane i objaśnione, Piotrków, W drukarni E. Pańskiego 1888

Szczepanowski Edmund, Średniowieczne umocnienia Jeleniej Góry, Rocznik Jeleniogórski, T. 20, Wrocław 1982

Szczepański Edmund, Wzgórz Bolesława Krzywoustego w Jeleniej Górze, Karkonosze. Kultura i turystyka, nr 6(106) 1986

Z

Zabytki sztuki w Polsce – Śląsk, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków Warszawa 2006

Zlat Mieczysław, Lwówek, Wrocław – Warszawa – Kraków 1961
Zlat Mieczysław, Ziębice, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967

Ż

Żerelik Rościsław, Najdawniejsze dzieje ziemi bolesławieckiej; Dzieje Bolesławca w średniowieczu (do 1526 r.) [w:] Zarys monografii miasta, red. T. Bugaj, K. Matwijowski, Wrocław – Bolesławiec 2001

Strony internetowe:

1. www.cosanow.pl
2. www.dokumentyślaska.pl
3. www.lo1jawor.pl
4. www.smzk.katywroclawskie.com
5. www.swierzawa.pl
6. www.zso.kamienna-gora.pl/strona-poprzednia/prace/.../zabytki.html

ISBN 978-83-963034-7-9

A standard linear barcode representing the ISBN number 978-83-963034-7-9.

9 788396 303479 >